

В О В Е Д

Книгата *Македонија – историја на револуционерниот период*, од пешадискиот капетан Селаникли Шемсудин, по потекло од Солун, е објавена во септември 1908 година, непосредно по победата на Младотурската револуција и прогласувањето на вториот уставен период во Османлиската Империја. Во датумите запишани на првата и на последната страна од книгата постои извесно несовпаѓање. Имено, на првата страница стои дека таа е објавена во Истанбул на 8 септември 1908 година, а на последната страна завршниот датум со потписот на авторот е 14 септември 1908 година. Но, без разлика на тоа, фактот што овој труд е објавен во време кога еуфоријата од револуцијата и од прогласувањето на уставот сè уште била присутна во османлиското општество, го прави овој труд интересен од повеќе аспекти.

Пред сè, тоа е духот во кој е напишана книгата. Во неа преовладува цврстото убедување на авторот во постигнатиот успех и победа на патриотските сили, како и убедувањето за конечниот спас на државата. Според него, светлата иднина на османлиската нација, составена од сите поданици на османлиското општество, била гарантирана од единството што го демонстрирале овие поданици. Со тоа единство османлиската држава конечно пред големите европски држави покажала моќ да ја преземе сопствената судбина во свои раце, праќајќи јасна порака дека никој не може да решава за нејзината територија освен таа самата. Верувањето на авторот во тоа е непоколебливо и на моменти поминува во романтичарски занес. Оваа перцепција за светлата иднина на османлиската држава, несомнено била под силно влијание на изненадувачки брзиот и безболен успех на младотурската револуција и на силната поддршка која дошла како од внатрешноста на државата, така и од надвор.

Втор момент кој привлекува внимание е позитивистичкиот пристап кон сите поданици на империјата и барањето оправдување за активностите, кои биле преземани од разните комитети на немуслиманските народи во периодот пред

прогласувањето на уставот. Притоа, формирањето на ерменските, грчките, српските, бугарските, албанските и македонските комитети авторот го препишува на неподносливиот деспотски режим на султанот Абдулхамид II и на неговото лично опкружување, а не на чисто политичките и национални аспирации на споменатите комитети. Немуслиманските поданици биле принудени да се организираат, пред сè, поради тиранијата и безперспективноста во која западнале во текот на долгото деспотско владеење на споменатиот султан, но и поради децениските провокации и мешања во внатрешните работи на османлиската држава, од страна на Русија и Австро-Унгарија. Повторно, ваквиот став на авторот е резултат на неговото убедување во неправедноста на претходниот режим од една страна, како и во неговото убедување во праведноста на новото уставно уредување во кое веќе ќе немало потреба од создавање на посебни комитети на различните заедници. Се разбира, авторот како воено лице и член на младотурската организација, бил под силно влијание на пропагандата што таа организација ја ширела меѓу припадниците на османлиската армија за рамноправност на сите поданици и за формирање на една политичка османлиска нација.

Несомнено, најсубјективниот аспект на трудот го опфаќа пишувањето за младотурската организација Единство и напредок. Но, тоа е сосема разбирливо со оглед на фактот што Шемсудин Селаникли бил дел од таа организација која стапила на власт и пишувањето на поинаков начин било невозможно. Сите нејзини највидини членови и водачи се претставени како безгрешни патриоти и луѓе со беспрекорен морал, посветени на најсветлите идеали на револуцијата. Но, без оглед на тоа, и тука можат да се најдат интригирачки моменти, како што е на пример краткиот, но извонредно интересен опис на мистериозниот чин на примањето нови членови во таа организација во Солун, при што авторот целата процедура ја става во контекст на мистериозноста на масонската организација.

Третиот, и секако најважниот и најинтересниот аспект на овој труд, особено за македонскиот читател, е авторовиот пристап кон Македонското прашање, кое, всушност, е главната тема на оваа книга. Уште во самиот предговор на трудот

авторот на едно место напоменува: *Денес со објавувањето на нашиот устав, кој со сонцето на слободата ќе ја тргне темнината на деспотизмот, се спасивме од таа голема катастрофа. А причина за неа беше Македонското прашање. Ете, од тие причини напишавме една кратка историја за улогата што, започнувајќи од пред десет години, ја игра Македонското прашање.* Мислењето искажано со овие зборови провејува во целиот натамошен текст. Македонското прашање авторот го става на врвот од причините поради кои дошло до замешување на европските сили во внатрешните работи на османлиската држава и поради кои таа се нашла на работ од амбисот. Пишувајќи за историјата на тоа прашање, Шемсудин Селаникли покажува солидно познавање на неговиот развој, на неговите најважни фази, како и на хронологијата на најзначајните настани што се одиграле во рамките на тој развој. Тој пишува за панславистичката пропаганда на Русија, за силната црковна и образовна пропагандна на балканските држави, за формирањето на македонската револуционерна организација, за нејзината структура и начин на дејствување, за Солунските атентати и за Илинденското востание, за Мирцштегските реформи и за убиството на Сарафов, како и за расколот меѓу припадниците на организацијата. Во неговото раскажување за Крушевската република тој цитира дел од прогласот на востаниците упатен до муслиманското население, кој во нашата историографија е познат како Крушевски манифест, со што индиректно го потврдува постоењето на тој значаен документ. Исто така, кога се навраќа на најраната античка историја на Македонија, и покрај извесните недоследности во топонимијата и во наведувањето на некои лични имиња, тој во најголем дел сосема точно и коректно ги набројува најважните личности, настани и години од историјата на античка Македонија, со што уште еднаш потврдува дека имал на располагање солидна литература, иако не наведува ниту еден од тие извори.

Од извонредно значајно е тоа што овој автор, исто како и ресенчанецот Нијази-бег во своите *Сеќавања*, го потврдува ставот на Младотурците дека основна причина за избивањето на Младотурската револуција била Ревалската средба меѓу рускиот цар Никола II и англискиот крал Едвард VII од јуни 1908

година и нивната согласност за давање на ограничена автономија на Македонија. Ваквото решавање на Македонското прашање било надвор од секаква дискусија за Младотурците. Во врска со тоа Шемсудин Селаникли, цитирајќи еден документ, пишува: *Местата во кои Османлиите влегоа со крв, повторно ќе ги напуштат со крв. Поради тоа, не дозволувајќи територијата на Македонија да западне во интригите на таквите Европјани и кревајќи ги нашите воинствени раце кон секој душман што ќе ја пружи својата агресорска рака без да го почитува правото на правдата, спремни сме на одбрана.*

Книгата *Македонија – историја на револуционерниот период*, всушност, претставува перцепција на Македонското прашање и неговото решавање од страна на еден припадник на османлиската армија и на еден член на младотурското движење. Излегувањето од печат на оваа книга без никаква временска дистанца од завршувањето на Младотурската револуција, како и идеолошката поткованост на авторот, можеби ја прават книгата субјективна за одредени настани, посебно за оние поврзани со организацијата Единство и напредок. Но, од друга страна, многу поважно е тоа што перцепцијата и ставот на Шемсудин Селаникли кон Македонското прашање, всушност, е перцепција и став на владеачката воена и политичка османлиска елита, олицетворена во Младотурците. Тоа, всушност, овозможува да се сфати и генералната османлиска политка во однос на Македонското прашање. Од тие причини оваа книга, која има карактер на историски извор, го надополнува квантумот на информации за Македонското прашање со кои располага не само македонската, туку и балканските историографии. Уште повеќе што османлиската перцепција за тоа прашање е многу малку присутна во историската литература на балканските држави, и покрај тоа што османлиската држава е главната *спротивставена* страна во играта наречена Македонско прашање.

Д-р Драги Ѓоргиев

МАКЕДОНИЈА – ИСТОРИЈА НА РЕВОЛУЦИОНЕРНИОТ ПЕРИОД

дело на пешадискиот капетан Селаникли Шемсудин

СОДРЖИНА

Почеток на Балканскиот бунт - Формирање на Грција - Прогласување на првиот устав - Резултат од Руската војна - Формирање на Бугарскиот комитет – Начин на неговото раководење - Причина за бунтот - Важни одредби на Бугарскиот таен комитет - Прв востанички период - Настаните во Солун - Втор востанички период - Ноти на Русија и Австрија¹.

Реформи - Организирање на жандармеријата - Османлиската држава - Србија - Црна Гора - Организација на грчката држава.

Заштитните прогласи на Грците - Заштитните прогласи на Бугарите - Неколку збора за Србите и Турците - Политичката историја на Македонија во среќниот период по 11 јули 1324 година² - Создавањето на османлиското единство.

Истанбул, 26 август 1324 година³.

Истанбул, печатница на Артин Асадурјан, 1324 година⁴

ПРЕДГОВОР

¹ За Хабсбуршката монархија авторот не го користи официјалното име Австро-Унгарија, туку само називот Австрија.

² Авторот најчесто го употребува Руми календарот, иако понекогаш годините ги запишува и според Хиџретската лунарна година и според христијанскиот календар. Наведениот датум 11 јули 1324 година според Руми календарот одговара на 24 јули 1908 година, денот кога е прогласен вториот уставен период во османлиската држава, со што завршува и познатата Младотурска револуција.

³ 8 септември 1908 година.

⁴ 1324 година соодветствува на периодот 14 март 1908–13 март 1909 година.

Со воспоставувањето на една злосторничка и неправедна државна власт, чија цел беше да ја сотре нашата сакана татковина, еден голем народ⁵ веќе триесет години беше туркан кон амбисот на исчезнувањето и уништувањето, не дозволувајќи му да направи разлика дали тоа навистина се случува или е само кошмар.

Денес со објавувањето на нашиот устав, кој со сонцето на слободата ќе ја тргне темнината на деспотизмот, се спасивме од таа голема катастрофа. А причина за неа беше Македонското прашање. Ете, од тие причини напишавме една кратка историја за улогата што, започнувајќи од пред десет години, ја игра Македонското прашање.

Досега во врска со Македонското прашање во Европа беа објавени многу книги. Меѓутоа, ниту една од нив не беше веродостојна. Тие беа полни со неправедни зборови напишани против нас. Затоа што нас нè сметаа за народ кој не ги прифаќа реформите. Но, нивните надежи беа залудни.

Европјаните извлекоа многу голема корист од периодот на деспотизмот што владееше кај нас, бидејќи ги ставија Османлиите во една длабока летаргија. Колку жално! Прангите на деспотизмот го окуваа големиот народ...

Овде непристрасно пишуваме за тоа што претставуваа повиците на Европјаните, кои пред светот ги нарекуваа реформи, и што претставуваше Македонското прашање.

Заштитните прогласи на Грчките и Бугарските комитети (нека на почитуваните читатели не им будат други мисли), пред пет години ја претворија Македонија во крвава сцена и не им дозволуваа на нашите грчки и бугарски браќа да отстапат од своите идеи и да стигнат до овој период на среќа. Поради тоа,

⁵ Како народ го преведуваме терминот millet, иако на неколку места кога авторот зборува за новата османлиска нација, во чие создавање, според младотурската идеологија, требало да учествуваат сите поданици на империјата, без разлика на верата и етничката припадност, го преведовме и како нација. Сметаме дека овој термин во времето кога авторот ја пишувал книгата веќе го надминал своето првобитно значење на верска заедница и го добил современо значење на народ и нација.

односно поради национализмот во Македонија, во нашата книга се присутни работи кои се напишани против едните или против другите. Но, наша цел е со нивното објавување во вистинско светло да ги опишеме настаните кои ја создадоа таа крвава сцена. Слава му на Бога, светлината на слободата ги поврза сите Османлии во едно такво единство, кое нема да нè насочи кон погрешни мисли и ниту еден народ нема да го растури нашето единство.

Грк, Бугарин, Србин, Влав, Ерменец, Османлија... со еден збор сите ние сме деца на една земја, сите ние сме еднодушни браќа. Поради тоа, за нашата иднина, за нашата татковина, ќе биде создадена една безбедна и блескава благосостојба.

Шемсудин

Светот во процесот на своето менување одреден свој период го претвора во револуција. Таква една состојба за кратко време предизвика голема промена и на Балканот, кој е важен дел од нашата света татковина. Но, доколку за револуциите се бараат причините, тогаш на површина излегува вистината за таквите промени. Кога османлиската држава ги прошири своите напади до Виена, ја натера цела Европа да трепери, но не и Русија. Петар Велики, кој ја внесе Русија во сферата на цивилизацијата, во согласност со победите што ги извојува од другата страна на Дунав, напиша еден тестамент кој следеше еден политички метод што ќе остане аманет за наследниците. Русите, чии апетити порасна, во 1183 година⁶ со цел да го разбунтуваат немуслиманското население во османлиските провинции, во Грција, во Србија, во Црна Гора, испратија провокатори и ги кренаа на нозе тамошните жители. Иако тие успеаја да ја преплават државата, сепак почетокот на овој период на револуција го претставува востанието во Мореа⁷, кое во 1236 година⁸ конечно стана причина за замешувањето на големите сили, како и за формирањето на Грција.

Во тој период поради запаѓањето на османлиската држава во мракот на незнаењето, лошото внатрешно управување, недисциплината на јаничарската војска, како и отсуството на воена обука и воспитување, а од друга страна поради прогресот што во воената сфера беше присутен во Европа, ние западнавме во една тешка ситуација. За Русите, кои одамна чекаа прилика за воена добивка, дојде времето, без да се чека, за извршување на одредбите од тестаментот на Петар Велики (Дели Петро⁹). И кренаа востание во Мореа. Територијата на Мореа, пак, уште од порано беше позната како место на бунтови, а нејзиното христијанско население како непокорно.

⁶ 1183 година по Хиџра, соодветствува на периодот од 7 мај 1769 до 27 април 1770 година.

⁷ Турскиот назив за Пелопонез.

⁸ 9 октомври 1821–28 септември 1822 година. Инаку, грчкото востание за независност од османлиската држава започнало на 25 март 1821 година.

⁹ Deli Petro односно Луд Петар, е името што Османлиите му го дале на Петар Велики не сфаќајќи го неговиот престој и неговата работа на градењето бродови во Холандија заедно со обичните работници. Подоцна кога османлиските бродови се судриле со големите и доминатни руски бродови ја сфатиле идејата и целта на царот Петар.

Внатрешната ситуација во османлиската држава и ситуацијата на таа територија беа многу поволни за политиката на Русите.

Со бунтовничките заблуди на водачите на Грците населени во Русија и на христијанските свештениците во Мореа, беше формирано едно тајно друштво наречено „Етерија“¹⁰. За да раководат со ова друштво една група луѓе од Русија замина за Мореа. Благодарение на погодните услови, сите потребни средства за друштвото беа подготвувани во Русија, а потоа испраќани во Мореа. Комитетот што на тој начин беше формиран, го напаѓаше муслиманското население и со зголемување на силите на четите, започна да го зголемува и значењето на акциите. Несекаде почна да се дознава дека во Мореа има востание. Во тоа време османлиската држава беше зафатена со вразумување на Тепеделенли Мехмед Али-паша Јанински¹¹. Али-паша беше опседнат во Јанина и заради заштита на општите интереси неговото отстранување имаше приоритет во однос на состојбата во Мореа. Од тие причини друштвото успеа двојно да го засили и поттикна востанието.

Многуге страсни и романтичарски приврзаници, кои во училиштата во Англија и Франција повторно ги изучуваа старите јазици и книжевност, како и старата слава на грчкиот народ кој живеел во овој центар, придонесоа бунтовничкото друштво Етерија да се здобие со голема популарност.

Кога на тоа ќе се додадат и постојаните руски провокации, руските планови се остваруваа без никакви тешкотии. Бунтовниците ги освојуваа селата и касабите и го опколуваа муслиманското население, кое се повекуваше во тврдините. Иако, за казнување на бунтовниците беше покрената 25.000 јаничарска војска, поради недисциплината на јаничарите и поради необученоста и незнаењето на

¹⁰ Грчкото тајно друштво Филики Етерија (Друштво на пријатели) било формирано на 14 септември 1814 година во Одеса. Во него членувале претежно млади Грци, кои живееле и работеле во Русија. Тие добивале политичка и материјална поддршка од рускиот цар Александар, чија цел била ширење на руското влијание на Балканот.

¹¹ Али-паша Јанински (1740–1822) или *Лавот од Јанина*, во почетокот на XIX век бил еден од најмоќните османлиски феудалци, кој одметнувајќи се од централната власт, владеел во западниот дел на Балканот, со седиште во Јанина. Бил убиен на 5 февруари 1822 година.

командантите, не се успеа во смирувањето на бунтот. Недисциплинираната војска бунтовниците што ги фаќаше живи ги продаваше на пазарите и вршеше зулуми врз мирното население. Ваквите недолични работи стигнаа до ушите на Европа. И Европјаните погледите со осуда ги свртеа кон нас.

Провокациите на Русија и неуспехот во задушвањето на востанието беа причина за замешувањето на Англија и Франција во проблемот. Нашата флота, која се наоѓаше во пристаништето Наварино¹², на еден измамнички начин беше уништена од страна на флотите на овие две држави¹³. Префрлајќи ја одговорноста врз османлиската држава за проблемите што тие самите таму ги предизвикаа, овие држави ги засилија барањата поврзани со Грција и, потпаѓајќи под влијание на измамите и интригите на Русија, ја прогласија Грција за кралство¹⁴. Тоа беше првиот чекор кон остварување на надежите што Русите ги имаа во врска со Турците и за создавање на една мала балканска држава. Грабежот и масакрот што потоа Грците ги извршија врз муслиманското население на оваа територија, заслужуваат крајно сочувство и сожалување.

СОСОТОЈБИТЕ ПО СОЗДАВАЊЕТО НА ГРЦИЈА

Формирањето на кралството Грција целосно ги разбуди надежите во Русија. Но, османлиската држава ги укина јаничарите и формираше нова војска. Поради тоа што успеа да ја смири и внатрешната ситуација, таа влезе во еден период на обнова. За целосно да се разберат политичките промени што се случија беше потребно да се објави Ѓулханскиот хатихумајун¹⁵.

¹² Наварино (денес Пилос), се наоѓа на западниот брег на полуостровот Пелопонез, на Јонското Море.

¹³ Битката кај Наварино меѓу здружените англиски, француска и руски бродови (вкупно 28) од една страна и османлиско-египетската флота (вкупно 66 бродови) од друга страна, се одиграла на 20 октомври 1827 година. Притоа флотата на Османлиите претрпела вистинска катастрофа, при што од 66 брода на крајот од битката на морската површина останале само една фрегата и 14 помали кораби.

¹⁴ Конечното признавање на Грција за независна држава се случило на 11 мај 1832 година.

¹⁵ Ѓулханскиот хатихумајун или хатишериф (hattı hümayun или hattı şerif-султански указ), претставува декларација со која османлиската држава го објавила почетокот на радикалните реформи (познати

Благодарение на политичките мерки на починатиот Решид-паша¹⁶, кој се здоби со постојано место меѓу светските дипломати и кој претставува гордост на Османлиите, беше објавен Ѓулханскиот хатихумајун и беше стекната благонаклонетоста на Европа, затоа што во Турција беше објавена рамноправност за сите. Ете, тоа беше времето кога Русија ја започна Кримската војна¹⁷, со намера да го спречи текот на овој период на напредок.

Бидејќи Европа го виде напредокот што османлиската држава го постигна со преземањето позитивни мерки во сферата на управувањето, ги сфати своите грешки направени во Мореа. Англичаните и Французите се соединија и беше објавено до каде можат да одат Русите. Но каква корист! Времето, кое носи секакви промени, повторно беше сојузник на Русите, зашто методите на водење на работите на еден дипломат каков што беше Решид-паша и единството на Европа ги поколеба Русите. Штета! Бидејќи веќе не можеше да се следи таа политика, работите повторно се вратија на старо.

Формирањето на Грција, пак, ја разбуди желбата за независност во Србија, Црна Гора, Романија. Бидејќи во тоа време Бугарите беа многу неискусни во светот на револуцијата, бунтовничкото друштвото кое беше формирано во Москва, започна и нив да ги воспитува и да формира, и таму и овде, бунтовнички комитети.

како Танзиматски реформи) за модернизација на османлиското општество. Една од најважните одредби на таа декларација било давањето на рамноправен статус на немуслиманите и муслиманите. Оваа декларација била прочитана пред дипломатскиот кор во Истанбул и пред високите претставници на османлиската држава на 3 ноември 1839 година во паркот Ѓулхане (веднаш до султанскиот сарај Топкапи), поради што во историјата е позната како Ѓулхански хатишериф.

¹⁶ Мустафа Решид-паша (1800–1858), османлиски државник и дипломат. Во периодот 1845–1857 година шест пати бил назначуван за голем везир. Се смета за еден од главните архитекти на Танзиматските реформи и на Ѓулханскиот хатишериф.

¹⁷ Кримската војна (1853–1856) бил конфликт меѓу Русија од една страна и сојузните сили на Османлиската Империја, Франција, Британија и Кралството Сардинија. Најголем дел од војната се водел на Крим, поради што била наречена Кримска војна. Овој судир завршил со мировниот договор потпишан во Париз во март 1856 година.

Во 1862 година, слично на револуцијата во Мореа, започна Српската револуција¹⁸. И тука од сите страни се случува напади на многубројни српски чети. Но, бројните бунтовници, кои не можеа да се спротивстават на силните и херојски напади на османлиската војска, која беше пратена да ги казни, беа разбиени. Во исто време на востание се крена и Црна Гора. Во 1868 година се појавија револуционерни знаци и кај Бугарите.

Додека Балканот беше во ваква ситуација, во 1871 година избувна Француско – германската војна. И бидејќи текот на оваа војна одеше во корист на Германците, таквиот развој на настаните многу добро им дојде на Русите.

Затоа што Французите беа зафатени со својата внатрешна ситуација, а другите држави, пак, беа принудени на продолжување на меѓусебниот мир, Русите, кои словенскиот елемент на Балканот го сметаа за свој алат, повторно на површина ги изнесоа своите стари апетити. Во 1875 година четите покажувајќи го своето лице во Босна и Херцеговина, ја запалија и неа¹⁹. Постојаните провокации на Русите, кои се охрабрија од ваквата состојба, ѝ покажуваа на Европа дека на Балканот мирот е загрозен.

Нашите соседи, Австријците, ги заборавија несреќите на Турците и гледајќи интерес во Босна и Херцеговина, започнаа да стануваат истомисленици со Русите. Европјаните бараа од Високата Порта²⁰ спроведување на една целосна реформа. Високата Порта, пак, каква и да беше причината, се однесуваше рамнодушно. Комитетот во Москва, кој имаше корист од ваквата ситуација, со сите сили настојуваше да формира еден комитет во Бугарија, потоа на бугарскиот

¹⁸ Во 1862 година избувнале судири меѓу Србите и османлиската војска, која сè уште била присутна во вазалното кнежевство Србија, при што бил бомбардиран Белград. Како резултат на тие настани и под притисок на големите сили, Османлиската Империја била принудена во 1867 година да ги повлече и последните свои војници од територијата на Србија, со што таа неформално станала независна. Формалната независност Србија ја стекнала на конгресот во Берлин, 1878 година.

¹⁹ Востанието во Босна и Херцеговина започнало во 1875 година. Неговото брзо ширење било причина за замешување на некои европски сили. Како резултат на тоа на Берлинскиот конгрес било решено османлиската администрација во Босна да биде заменета со австро-унгарска, односно Босна да биде окупирана од Австро - Унгарија, иако de jure таа сè уште била дел од османлиската држава.

²⁰ Висока Порта (Bab-i Ali) назив за владата (кабинетот на големиот везир) на Османлиската Империја.

народ отворено и сериозно да му ја пропагира идејата за независност и на оваа страна од Дунав да префрла оружје и други средства. Поддршката на ширењето на востанијата во Црна Гора, Србија и Босна и Херцеговина и на активностите на комитетите формирани таму, на османлиската држава ѝ наметна сериозен проблем на Балканот. Оваа состојба која на почетокот се сметаше за безначајна, постепено доби на важност. Европа, пак, за да го обезбеди мирот и благосостојбата, како и редот на Балканот, повторно изврши притисок врз Високата Порта. Со ширењето на српските и бугарските комитети со поддршка на Русите и отвореното кревање востание од страна на Централниот комитет кој се наоѓаше во бугарското село Отлак, во 1876 година беше објавен крајот и на Бугарското прашање²¹.

ПРОГЛАСУВАЊЕТО НА ПРВИОТ УСТАВ И РЕЗУЛТАТИТЕ ОД РУСКАТА ВОЈНА

Крикет за слобода на починатиот Кемал-бег²² од Лондон, со цел да се најде решение за неправилностите присутни во периодот на владеењето на султанот Абдулазиз²³, како и за нашата несреќна состојба, ги разбуди слободоумните. Со патриотските напори на политичкиот гениј, каков што беше починатиот Митхат-паша²⁴, на 7 Зилхиџе 1293 година по Хиџра, односно на 10 Канун-и Евел 1876 година според Руми календарот²⁵, во сабота, беше прогласен уставот. Меѓутоа,

²¹ Бугарското востание од 1876 година во историографијата е познато под името Априлско востание. Како резултат на тоа востание и замешувањето на големите сили, а посебно на Русија, била одржана Цариградската конференција, чии решенија не биле прифатени од Високата Порта. Поради тоа Русија во април 1877 година и објавила војна на османлиската држава и веќе во јануари 1878 година Османлиите морале да го признаат поразот од Русите на територијата на Бугарија. По склучувањето примирје, во летото истата година бил одржан Берлинскиот конгрес и Бугарија била прогласена за кнежевство, во вазален однос кон султанот.

²² Намик Кемал (1840–1888) турски национален поет, преведувач и новинар. Либерален критичар на османлиската државна власт, чии патриотски текстови биле инспирација за младотурците и за Мустафа Кемал Ататурк.

²³ Абдулазиз, османлиски султан (1861–1876).

²⁴ Ахмед Митхат-паша (1822–1884), османлиски државник и реформатор. Во 1876 година бил назначен за голем везир и од таа позиција успеал да ги оствари напорите за прогласување на првиот устав во Османлиската Империја.

²⁵ 23 декември 1876 година.

поразот од Руската војна²⁶ ги уништи материјалните и духовните сили на народот, ѝ зададе еден страшен удар на османлиската моќ и остави една крвава трага на нашата историја. Се потпиша Санстефанскиот договор²⁷. Овој договор беше причина за таква катастрофа на татковината, што ако не беше одржувањето на Берлинскиот конгрес Румелија²⁸ ќе беше изгубена, а нашата татковина ќе завршеше во вртлогот на исчезнувањето. Во согласност со одредбите на тој договор се потврдуваше независноста на Романија и Србија, се формираше Кнежевството Бугарија, а сите места освоени во Анадолија остануваа во рацете на Русите. Исто така, се плаќаа репарации во висина од 300 милиони рубљи. Румелија беше подложена на целосна поделба. Германија и Англија остро се спротивставија на Санстефанскиот договор и дадоа вистинска поддршка за зачувување на независноста на османлиската држава. Овие две држави склучија меѓусебен сојуз за единство. Ете тогаш принцот Бизмарк, покажувајќи врвна политичката вештина, го организираше Берлинскиот конгрес.

На овој конгрес Бугарија ќе добие статус на автономна провинција²⁹ и ќе плаќа годишен данок на османлиската држава. Иако и Источна Румелија³⁰ ќе добие автономна управа, таа ќе биде под политичка и воена контрола на османлиската држава. Независноста на Романија и Грција ќе биде потврдена, Црна Гора се проширува, а на Грција и беше препуштена Тесалија³¹.

²⁶ Руско-турската војна (1877–1878).

²⁷ Прелиминарниот мировен договор од Сан Стефано (денес Јешил Ќој (Зелено село), населба во истанбулската општината Бакар Ќој), бил потпишан на 3 март 1878 година меѓу Османлиската Империја и Русија. Со него се предвидувало формирање на големо Кнежество Бугарија, во кое влегувал голем дел од Балканскиот Полуостров, вклучувајќи ја речиси цела Македонија. Овој договор никогаш не стапил во сила и под притисок на големите европски држави бил ревидиран на Берлинскиот конгрес (13 јуни–13 јули 1878 година).

²⁸ Терминот Румелија (Rum ili-земја на Ромеите (Визнатијците)) секогаш ги означувал европските територии на Османлиската Империја, иако понекогаш се користел како административен назив само за одреден дел од тие територии.

²⁹ Употребен е терминот eyalet – провинција, округ, област, а не терминот prenslik – кнежество, кој веќе претходно е употребен.

³⁰ Административно автономна област во рамките на Османлиската Империја, создадена на Берлинскиот конгрес на територијата на северна Тракија, со главен град Пловдив. Во 1885 година еднострано била приклучена кон Бугарија.

³¹ Конечното припојување на Тесалија кон Грција се случило во 1881 година.

Иако со овој конгрес делумно беше залечена раната што ја отвори Санстефанскиот договор, нејасната ситуација, погрешните идеи кои го загрозуваа уставот и уставното уредување, како и опкружувањето на падишахот со група измамници, придонесоа уставот да биде суспендиран³², а слободоумните луѓе како Митхат-паша и Кемал-бег да бидат отстранети.

Ете, затоа што по овие настани народот беше врзан со прангите на деспотизмот, беше создаден простор за издајниците кои продложија секојдневно да ги прогонуваат благородните поединци. Бидејќи Русите, кои влечеа корист од оваа наша состојба, одлично знаеја дека ќе биде многу лесно да се предвиди иднината, на Бугарите им дадоа големи надежи за проширување на територијата. Им беше дадено на знаење дека вратите за помош се отворени.

Во 1881 (1298³³) година Бугарија ја нападна Источна Румелија и со замешување на Европа таа беше претворена во провинција на Бугарското Кнежевство. Беа преземени активности за повторна воена окупација, но улогата што беше дадена да ја одиграат соседите Срби беше целосно уништена од страна на Бугарите. Имајќи го во предвид фактот дека над нивната иднина се надвиснаа црни облаци, како и поради целосната недоверба во работата на владиниот кабинет, политичкиот раздор што се појави во Србија меѓу кабинетот на Милан³⁴ и неговите приврзаници за многу прашања, како што беше кралицата Наталија³⁵, го сврте нивното расположение кон Австријците.

Всушност, врз основа на важноста на политиката во Балканските прашања против Турците, Австријците ги придобија Србите.

³² Првиот устав на Османлиската Империја бил суспендиран само по нешто повеќе од една година од неговото прогласување, односно во февруари 1878 година и таа суспензија траела сè до победата на Младотурската револуција во јули 1908 година.

³³ 1298 година според Руми календарот соодветствува на периодот 13 март 1882–12 март 1883 година. Инаку дефинитивното приклучување на Источна Румелија се случило во 1885 година.

³⁴ Милан Обреновиќ владеел со Србија како кнез во периодот од 1868 до 1882 година и како крал од 1882 до 1888 година.

³⁵ Кралицата Наталија, ќерка на романски болјар, била под силно влијание на рускиот двор.

Русите, сметајќи на идна револуција во Македонија, по завршувањето на војната³⁶ на секаков начин префрлаа во Македонија голема количина руски пушки - капаклии со стар систем.

(За време на настанот во Кресна³⁷ најголем дел од нив беа собрани). Потоа Бугарите за да ја земат Македонија во сферата на своите претензии, да формираат една моќна држава на Балканот и со своите истомисленици во Софија да ги започнат активностите во врска со тоа, одржаа конгреси. Бидејќи знаеја дека Бугарите во Македонија и во Тракија не беа свесни и дека имаа голем страв од Турците, а со цел да го отстранат тоа чувство кај нив, тие знеја дека требаше да започнат со работа од почеток. И покрај тоа што бугарските цркви беа приврзани кон грчките цркви, бугарското единство разбиено, а одвојувањето на црквите ограничено, со провокациите на руските свештеници и комитетите, во 1878 година³⁸ црквите беа разделени. Всушност, вистинската причина што со леснотија ќе го дозволи формирањето на Македонскиот комитет беше токму тоа.

Младите кои побегнаа од Македонија и внимателно го следеа периодот на револуциите, се образоваа и воспитуваа во Софија и во Русија. Конгресот³⁹ што се одржа во Софија изготви совршен план. Во согласност со тој план започна формирањето на бугарски училишта во Македонија, а за учители во нив се назначуваа младите што беа воспитувани во Бугарија, односно училиштата беа предавани во рацете на бегалците од Македонија. Од една страна познатите комитетски водачи повторно можеа да ја обиколуваат Македонија, да ја анализираат состојбата во селата, состојбата на Бугарите и на другите народи во Македонија,

³⁶ Руско-турската војна од 1877–1878 година.

³⁷ Се мисли на Креснското востание кое било кренато во септември 1878 година, како резултат на незадоволството од одлуките на Берлинскиот конгрес, со кои Македонија останала во рамките на Османлиската Империја.

³⁸ Доколку авторот овде мисли на создавањето на Егзархијата, кога црквите започнуваат да се одвојуваат од Цариградската патријаршија и да се приклучуваат кон Егзархијата, тогаш годината треба да биде 1870. Но, очигледно во меморијата на авторот времето кога започнува тој процес е 1878 година, односно времето кога е формирано Бугарското кнежевство. Тоа го покажува големото влијание што промените настанати по Берлинскиот конгрес го имале врз османлиската меморија и врз османлиската перцепција на историјата на сопствената држава.

³⁹ Авторот не споменува ниту година, ниту имиња, ниту пак место каде се одржал тој конгрес. На ист начин, без многу детали, авторот и во натамошниот текст информира за развојот на револуционерното движење во Македонија.

да ги обединуваат идеите на бугарското население, а со испраќањето на нивните извештаи до конгресот што секоја година се организираше во Софија, се започна со расправа за резултатите. Од друга страна, пак, во Македонија и во Софија се бараа способни лица за водење активна комитска дејност. Во рацете на лицата, кои беа наоѓани од страна на комитетот, беа давани наредби и тие беа упатувани на сите страни во Македонија и Тракија. Овие комитски водачи: учители, попови и други челници, во исто време духовно го водеа населението, не воздржувајќи се во тоа водство од било каква пожртвуваност. Тие развија таква интригантска активност што во оваа фаволска дејност со леснотија и професионално се вклучија: трговци, свештеници, амали, земјоделци.

Османлиските власти беа многу загрижени бидејќи овие лица, кои беа подвижни комитски водачи, за време на нивните обиколки го сееја семето на бунтот и бидејќи тоа чувство кај Бугарите во Македонија постојано растеше.

Во училиштата стасуваа новите фиданки за востанието. Затоа што образованието беше организирано од страна на членови на комитетот и инструкциите беа подготвувани токму од нив, таквата состојба не можеше да проверува.

Комитетските водачи, кои ја развија својата активност на овој широк простор, ги принудуваа селаните да преминат на нивна страна, понекогаш со закана, понекогаш со награди. Од друга страна, познатите Македонци како Сарафов, на пример, кои како офицери беа припадници на бугарската армија, со цел во Македонија да формираат комитска војска, да ги обучуваат нејзините кадри и на тој начин да организираат една тајна власт, започнаа во Македонија да ги испраќаат најзаслужните и најспособните за таа работа, спроведувајќи ја својата улога во Македонија онака како што сакаа.

Бидејќи во исто време насекаде во Македонија постојано се ширеа бунтовнички документи печатени во Бугарија, кога моќта на надежите од зборови стана нивно убедување и се создаде силно движење, постепено во натамошниот период бројноста на приврзаниците на комитетот започна да се зголемува. Од ова

станува јасно дека идејата за востание и бунтовништво во Македонија беше фрлена од Бугарија, бидејќи ги Бугарите во Македонија.

НАЧИНОТ НА ВЛАДЕЕЊЕ – ПРИЧИНА ЗА ВОСТАНИЕТО

Кога ќе се погледне во нашата историја, до периодот на султанот Махмуд-хан⁴⁰, кој го заслужува рајот, според нашиот стар начин на административно уредување заштитените царски провинции не беа поделени на вилаети и тие се наоѓаа под влијание на сердари, ајани и деребегови⁴¹. Понекогаш, со мерки преземани од сердарите, тогашниот начин на владеење во османлиската држава се менуваше и правото на христијаните се практикуваше како и правото на муслиманите. Тогаш дури и стариот начин на владеење во Европа не беше толку добро уреден како нашиот. По укинувањето на јаничарскиот корпус⁴² во времето на неговото височество султанот Махмуд, со поделбата на нашето административно уредување на вилаети истото постепено се комплетираше сè до наше време⁴³. Всушност, како што почетокот на секоја работа започнува со тешкотии, така и спроведувањето на таа работа не може да биде многу лесно. Исто така, и појавата на надворешните проблеми во вакви тешки времиња, ја правеше државата немоќна. Дури може да кажеме дека во рамките на овие 100 години ниту еден народ не претпрел толку многу штета од надворешни и внатрешни удари како османлиската држава.

⁴⁰ Махмуд II, османлиски султан (1809–1839) во чие време започнале реформите во Османлиската Империја.

⁴¹ Со термините ајан и деребег се означуваат локалните управници кои владееле во одредени области на Османлиската Империја. Кон крајот на XVIII в. тие започнале да се одметнуваат од централната власт, која еден период немала никаква контрола врз нив, со што настанала анархија во државата. На Балканот најпознати ајани биле: Али-паша Јанински, семејството Бушатлиите во северна Албанија и западна Македонија, Шабандероглу околу Серез, Мустафа Бајрактар во Русе и др. Дури со доаѓањето на власт на султанот Махмуд II, тие моќници постепено биле отстранувани. Терминот сердар означува воен командант, воен началник, полководец.

⁴² Јаничарскиот корпус со крвави репресалии бил укинат во 1826 година.

⁴³ Поделбата на Османлиската Империја на вилаети е направена со донесувањето на Законот за вилаети во 1864 година. Територијата на Македонија била поделена во рамките на три вилаети: Солунскиот, формиран во 1867 година, Битолскиот (1873) и Косовскиот (1877).

Врз основа на тоа станува јасно дека по доведувањето на Балканот во хаос, руските провокации со бунтовничките идеи за заштита на христијаните и за враќање на нивните стари права, се погрижија да ги натераат христијаните во Македонија да гледаат непријателски кон муслиманите. Исто така, поради бројните внатрешни и надворешни проблеми и знаејќи ја состојбата на Балканот и претензиите на Русите, во државата имаше потреба од многу внимателно и грижливо владеење на европско ниво. Поради тоа, по завршувањето на Руското прашање⁴⁴, се започна со реорганизација. Штета што реорганизацијата, чии резултати беа јалови, остана само на хартија. Тоа се должеше на фактот што во управата се наоѓаа неспособни службеници, склони кон манипулации. Жандармите и полицајците, а посебно недисциплината на администрацијата, му носеше штета на населението. Нивните лоши постапки, што се должеа на нивната недисциплина и непознавање на работата, имаа кај христијаните големо влијание.

Најголем дел од административните службеници не беа дипломци на државните високи училишта, каде имаше најдобро образование. Меѓутоа, иако оние кои не беа дипломирале на високите училишта многу ретко беа способни службеници, меѓу нив, сепак, имаше вешти, искусни и чесни личности. Но, тие беа многу ретки. Јасно беше дека учениците кои дипломираа на руждие училиштата⁴⁵ и кои по стажирањето без плата, со врски или со поткуп, беа назначувани на служба во државните канцеларии за плата од една или две лири, ќе западнат во најразлични нечесни активности и дека со нивната неспособност ќе направат хаос во службата.

Освен тоа, некои вешти интриганти си играа со огромната администрација како со детска играчка и никаква работа не можеше да се спаси од нивното мешање. Тие со илјадници интриги дури и високите службеници ги доведуваа во заблуда. Не водејќи грижа за иднината на државата, овие неблагодарници, кои сè

⁴⁴ Очигледно овде станува збор за грешка и наместо Руското прашање треба да стои Руската војна.

⁴⁵ Училиштата руждие во Османлиската Империја биле училишта од понизок степен, на ниво меѓу основно и средно училиште, односно т.н. прогимназии. Тие училишта биле посетувани од ученици на возраст од 10 до 15 години.

подредуваа на своите лични интереси, на поредокот и на системот им нанесуваа срам, а кај немуслиманското население предизвикуваа разочарување. На тој начин злоупотребата од страна на лошата администрација го достигна својот зенит. Еден или два месеци по отстранувањето на некој од службата, се наоѓаше изговор и истиот тој беше назначуван на друго место. Така со пренесувањето на лошото работење од едно во друго место и тоа беше потопувано во морето на хаосот. Лошото работење стигна до тој степен што во 1897 или во 1898 година двајца службеници од Солунската финансиска управа, здружувајќи се со соработници од некои други кази, формирале една група за крадење, која по неколкугодишно дејствување беше откриена само благодарение на мерките преземени од поранешен валија на Солун, починатиот Риза-паша.

Од овие примери се подразбира дека власта не ги извршуваше своите задачи согласно уредбите и законите.

Доколку се направеше инспекција и во најлошата канцеларија на железницата, од една страна, и на канцелариите на власта и на начинот на работа и однесување на еден службеник, од друга страна, дури и најобичниот селанец добиваше различни претстави. Кај првите постоеше ред, смиреност, кај другите несреденост и хаос. И навистина, неспособноста беше повеќе од очигледна. Поради таквата состојба селанецот кој имаше работа со државната администрација, се обраќаше кон власта со таков страв и непријатно чувство, што ако зависеше од него, тој побрзо ќе умреше. Власта со месеци го одолговлекуваше неговиот проблем, а ако се инсистираше повеќе од што треба за спроведување на правото, се добиваше спротивен резултат. (Било за муслиманите, било за христијаните, постапуваа на ист начин, односно тоа не важеше само за христијаните). Стана вообичаено во државната управа секоја работа да се завршува само со пари. Службениците-посредници на сцената на срамот се здобија со важна позиција. Очите на селаните беа исплашени, а посебно христијаните, кои веќе беа обземени со идејата за слобода, почнаа да негуваат идеја насочена против ваквата состојба.

Бедните и неписмени лица меѓу жандармите, кои не знаеја да читаат и пишуваат, нивната нецелосна плата, а посебно отсуството на секакво образование и воспитување, ги вадеше надвор од секаков ред и дисциплина. Всушност, за една обична плата, која не се даваше според нивната способност, поточно за да заработат пари, меѓу нив влегуваа секакви луѓе.

Жандармите во караулите, кои се наоѓаа на важни места, ги третираа трговците и селаните како скитници. Од секој селанец што поминуваше постојано земаа пари под изговор дека ќе ги штитат или, пак, тоа го правеа со закани. Оние кои беа отстранувани од ваквите места или пак оние кои, пополнувајќи го ќесето, беа преместувани на други позиции, новата позиција во местата каде доаѓаа секогаш ја добиваа со паричен поткуп. Освен тоа, кога за некоја работа се упатуваа во селата или пак се наоѓаа во обиколка поради некоја задача, по обичај селата ги претвораа во бесплатен хотел на државна сметка. Постојано земаа пари од селаните, им се закануваа, а понекогаш се однесуваа како глупаци. Кога во селото доаѓаа жандарми, срцето на селанецот му доаѓаше во грлото. Всушност, ваквото заплашување на селанецот, чиј имот се состои од едно парче леб и од една скромна колиба, не е работа достоинствена за војник.

Христијаните, кои страдаа од ваквите бројни нерегуларности, добиваа погрешна претстава дека ваквите неодговорности важат за карактерот и однесувањето на сето муслиманско население.

Со постепеното отворање на христијански училишта, посебно кога во една ваква средина доаѓаа Бугарите, кои своето образование го стекнале во Бугарија или во други држави, тие на еден хиперболичен начин го опишуваа совршенството на образованието и мирот и спокојството во местата каде се образовале и ги советуваа своите сонародници да се спасат од хаосот во кој се наоѓаа. Незаинтересираноста на муслиманското население, кое беше рамнодушно кон општата состојба и кон позицијата во која се наоѓаше Македонија, како и отсуството на благодетите од образованието меѓу нив, подготвија терен за инструкциите што Бугарите им ги пласираа на бугарските селани што ги воспитуваа.

Народ кој не може да оцени што е тоа хуманост и ислам, бидејќи е роб на незнаењето и на фанатизмот, претставува голем проблем за влада која не се труди да го поправи неговото мислење. Јасно е дека кај исламското население кое се наоѓа под управа на Франција и Англија, не може да се забележи подготвеност за востание, зашто секој е задоволен од начинот на владеење на власта и не постои доцнење во спроведувањето на законот за било каква жалба. Се разбира дека ваквата ситуација создава една сигурност во срцето. А пак таа сигурност е причина за задоволство. И, колку и да постојат провокации од надвор, нема сомневање дека секоја заедница која разумно ќе оцени каква ќе биде состојбата што ќе се создаде, што ќе биде резултатот од крвта што ќе се пролее заради тие провокации и каква е нивната актуелна ситуација, нема да се крене на востание и јасно е дека секогаш ќе биде лојална на власта што владее. Меѓутоа, во Македонија се случи спротивното.

Ако се зборува искрено, освен гореописаните состојби, во Македонија немаше грабежи на имоти, масакри на населението и никаде не се пролеа крв поради тортура, како што пишуваа Европјаните. Муслиманите, колку и да постапуваа неумесно, никогаш на никој од нив не му падна на ум да врши такво дивјаштво како што би било убивање заради верата.

Но, христијаните страдаа од лошата власт и беа охрабрувани од надворешните провокации. Надвород од тоа, не постоеја напади ниту врз верата, ниту врз земјата, ниту врз имотот.

Муслиманското население, пак, запаѓајќи во една невнимателна летаргија за својот стар свет поради својата образовна заостанатост, не ги виде ужасните молњи на иднината. Бугарите, пак, се подготвуваа да ја освојат својата лична слобода со нови идеи, а желбите на Бугарија постепено растеа.

Комитската организација се изгради на цврсти темели, а за нејзиното создавање целосно соодветствуваше карактерот на времето. Ете, во тоа време се случи ова. А Србите, пак, во тој период повторно внатрешно се судрија поради бројни недоразбирања во врска со ова прашање. Кралот Милан го напушти султанатот со што беше отворена вратата за сојуз со Австријците. Грците,

станувајќи свесни за идната штета од раздвојувањето на црквите, во Македонија и на Крит го оживуваа грчкото разбојништво. Но, неговото влијание во Македонија беше слабо. Како и да е, нападот на Крит ја предизвика Грчката војна, која не даде никакви резултати и донесе големи штети. Но, каква корист од тоа! Лажната надеж беше ставена во движење.

Комитетот организиран во Бугарија, користејќи се од лошата управа во османлиската држава, не чекаше со извршувањето на сите можни интриги. Отвори бројни бугарски училишта во Македонија и иако власта до извесен степен правеше пречки при отворањето на овие училишта, бугарската упорност овие пречки ги остави без резултат. Меѓутоа, со отворањето на одделни училишта на различните народи кои живеат во Македонија и со давањето на нивното раководење во рацете на странски учители и професори дојдени од други места, беше отворена вратата на нетрпеливост со муслиманското население. Идејата за комитска дејност во Македонија, семето кое беше посеано на една цврста почва, со леснотија порасна. Откако насекаде во Македонија формираа голем број одбори, слободољубивите почнаа да ги спроведуваат своите планови.

Комитетот вложуваше силни напори во подготовките за давање помош на населението и за собирање оружје и други потребштини. Овој комитет, кој се подготвуваше во период од десет години, направи напори да формира еден бунтовнички одбор и во Македонија, така што неговото раководство, правејќи сериозни активности и зацврстувајќи се, се состоеше од една власт во рамките на регуларната власт⁴⁶.

ОСНОВНИ ЗАКОНСКИ ЧЛЕНОВИ

⁴⁶ Во овие наводи на авторот очигледно станува збор за формирањето на Македонската револуционерна организација, за која тој не наведува ниту година, ниту место на формирање, ниту пак споменува имиња на личности кои учествувале во формирањето на таа организација. Очигледно тој не располага со детални информации, иако од неговиот наратив може да се заклучи дека тој имал основни и релативно точни сознанија за начинот на воспоставувањето и организирањето на таа структура на територијата на Македонија, како и за најважните настани и процеси во нејзиниот развој.

Најважните законски членови на Бугарскиот таен комитет во Македонија:

1. Се прима секој христијан, без разлика на верата⁴⁷, кој живее во Македонија и Тракија и кој сака да работи со цел да се ослободи од турската власт.
2. Селски совети, управни одбори во казите, централни комитети во санџаците, конгреси, раководство на комитетот⁴⁸.
3. Секоја група која припаѓа на внатрешниот комитет ќе мора да се придржува кон цврстите наредби на комитетот, парично да го помага комитетскиот одбор и да подготвува оружје за себе.
4. Без издавање наредба од водачите, никој од членовите на комитетот не може самостојно да започне било каква активност. Кога ќе предизвика штета ќе соочи со казна од одборот.
5. Не е упатно припадник на одреден комитетски одбор да признае на припадник на друг одбор дека членува во комитетот.
6. При секој комитетски одбор се формира една група. За секоја група составена од повеќе од 10 члена се назначува еден десетар (војвода). Задачите се извршуваат со наредби од овој десетар.
7. Десетарот внимава на сите работи во групата. Еднаш неделно, во определено време, за да ги поттикнува револуционерните идеи, ќе дели илегална литература и други документи и ќе издава наредби.

Селски комитетски одбор

1. Селскиот совет се состои од: еден водач, еден благајник, еден војвода, еден заменик и од еден писар, кој ќе ја води кореспонденцијата и ќе се грижи за сметките.

⁴⁷ Употребен е зборот mezher чие прво значење е учење, доктрина (во филозофска смисла), но значи и религија, вера, како и секта. Се чини дека овде е употребен во смисла на припадноста на христијаните кон Бугарската егзархија или кон Цариградската патријаршија, како и во смисла на припадноста кон протестантската, унијатската или католичката црква.

⁴⁸ Во овој член авторот очигледно ја прикажува хиерархиската структура на организацијата.

2. Било какво недоразбирање што ќе се појави во селото ќе биде разгледувано овде. Изборот, опремата и наредбите за бунтовници што ќе излезат од селото, ќе бидат издадени од овој совет. Овој комитет ќе биде во постојана врска со градскиот комитет.

Одбор на казата

Комитетскиот одбор на казата е поголем од селските комитетски одбори и се наоѓа под раководство на еден водач. Со формирање на еден совет, ги регулира сметките на селските комитети и сите поединости на комитетските наредби. Освен тоа, бидејќи за секој градски реон се формира една чета, командантите на четата се избираат овде. Поради тоа што селските војводи се избираат од членовите на одборот на казата, работата со трошењето и давањето пари одборите на казите ја водат внатрешно, на еден точно утврден начин. Постапката на водењето на нивните дефтери не се монополизира и се наоѓа во одговорност на водачот и на членовите.

Овие револуционерни комитетски одбори собираат секаков вид револуционерни средства, а нивна обврска е да формираат и чети со цел да се испровоцира некој настан, како и да подготвуваат литература, документи и опрема. Овој одбор, ако е потребно, еднаш годишно се менува и на ист, таен начин, ги извршува задачите.

Санџачки одбори

Санџачките одбори се наоѓаат под раководство на еден способен водач. Едно лице, кое се избира од одборот на казата, се прифаќа за член на раководството на санџачкиот одбор. Санџачките комитетски одбори работат според точно утврден метод и според детални инструкции. Тие претставуваат еден организиран револуционерен одбор, чија цел е да се грижи и да обезбедува средства што ќе бидат потребни за спроведување на политика и за спречување на

мерките што во врска со нив ги презема османлиската држава, потоа да собира пари и да се грижи за идеолошката основа на одборот.

Во овој совет и во овој одбор ќе се одредува, и смртна казна која ќе се спроведува со посредство на разбојници. Исто така, се формира едно тело кое се нарекува Централен комитет, кој е поставен над одборите во санџаците. Тој ги издава општите наредби и ги проверува документите што доаѓаат од другите одбори. Тој се наоѓа под точно утврдено раководство и при неговото избирање се следи строго утврдена процедура.

Конгреси

Секоја година во врска со одреден проблем кој го посочуваат другите одбори, од страна на санџачкиот одбор во некое соодветно место се организира конгрес. Но, ако е потребно конгреси се организираат во било кое време. На тие конгреси се разгледуваат и решаваат важни прашања и во согласност со нив се одредуваат задачите на одборите. Ако не се обезбедат три четвртини од гласовите не може да се започне со бунт во одредено место.

Делегати и полномошни претставници на одборот

Има претставници кои се наоѓаат во странство и кои ќе работат за целите на комитетот. Тие со сите сили ќе работат со цел јавното мислење на Европа да го свртат во корист на комитетот. Таму подготвените: опрема, оружје, документи и друго, ќе ги праќаат во внатрешноста. И тие формираат по еден одбор кој ги извршува задачите според строгите наредби што му се издаваат. Тие го избираат водачот на четата што ќе биде праќана од надвор во внатрешноста, ги вооружуваат со огнестрелно оружје, ги внесуваат во заштитените царски провинции и за сето тоа го известуваат централниот одбор. Одговорни се за сите работи што треба да се направаат надвор.

Материјалните средства на комитетот

Комитетските одбори на еден ненасилен начин собираат данок од селата, од казите, од санџаците, општо од сите бугарски места и за тоа се води евиденција и се запишува. Собраниот износ, кој се користи како помош, се чува во благајната на комитетот. Доколку собирањето средства е неуспешно, се применува закана со оружје. Дел од овие средства се дава како помош на уапсените и се купува оружје и други средства потребни за целите на комитетот.

Оружје

Комитетскиот одбор и надвор и во внатрешноста собира и подготвува оружје. Тоа се чува во магацини во селата, во градовите и во други многу тајни и соодветни места за кои, согласно ситуацијата, се смета дека има потреба. Доколку оружјето го подготвуваат лично припадниците на комитетскиот одбор, потребно е оружјето што ќе се собере да се покаже на водачот на комитетот или пак да се извести за тоа, а изборот се прави во согласност со мислењето на водачите. Со цел собраното оружје и запаливите и експлозивни материјали да се однесат до местата каде што се потребни, тоа се прави на начин кој е утврден од страна на централниот комитет, со тајни средства и преку тајни патишта.

Шифрите за кореспонденција на комитетите

Шифрите за кореспонденција се наоѓаат во рацете на главните водачи. Кореспонденцијата се остварува со бројни тајни знаци. Комитетските писма се доставуваат до водачите од страна на комитетски луѓе. Шифрите што ќе бидат фатени се менуваат. Кореспонденцијата на комитетите се врши на точно утврден и таен начин. Курирската служба се извршува од страна на храбри, цврсти и искусни луѓе.

ПРВИОТ ВОСТАНИЧКИ ПЕРИОД

По будењето на револуционерната идеја и по воспоставувањето на инфраструктурата, во Македонија се започна со подготвување на оружје и на други средства. Оружјето се складираше во депоа кои се наоѓаа во околината на селата и градовите, за кои не можеше да се претпостави дека кријат нешто и кои беше тешко да се пронајдат. На тој начин комитетот по извршените подготовки, со цел да го запознае и јавното мислење и потоа да ги собере плодовите од тоа, цврсто реши да го наруши мирот на Балканот. Поради тоа планираше да предизвика настани со кои Турците ќе бидат испровоцирани на најразлични напади врз христијаните, односно врз Бугарите, посебно во големите градови, а со цел да се привлече вниманието на странците. Во исто време, принудувајќи ги Бугарите на Балканот да се кренат на бунт, комитетот беше цврсто решен да ја претвори Македонија во сцена на срамот. Иако за овој план најпрвин постоеше желба тој да биде спроведен во средината на 1311 година⁴⁹, доколку ги следиме активностите што османлиската држава ќе ги преземе во Македонија, стануваат јасни причините кои доведоа до спроведувањето на тој план.

Најпрво да погледнеме во состојбата на администрацијата и на полицијата во Трите вилаети⁵⁰ и во Едрене до 1311 година. Во тоа време со цел да се подготват револуционери во Македонија и во Тракија, голем број од водачите кои преминаа од Бугарија на оваа страна, претставувајќи се како службеници, ја обиколуваа Румелија. Колку и да се следеше нивното движење преку праќање жандарми за следење на најсомнителните меѓу нив, а врз база на извештаите кои доаѓаа од амбасадите на османлиската држава и од Бугарскиот комесаријат⁵¹, нивното следење и испитување обично завршуваше со негирање на било каква задача. Но, лицата кои го негираа тоа, наоѓаа време за целосно исполнување на инструкциите. Ваквата ситуација продолжи без прекин до 1311 година.

⁴⁹ 13 март 1895–12 март 1896 година.

⁵⁰ Трите вилаети е назив со кој се означувале Солунскиот, Битолскиот и Косовскиот вилает.

⁵¹ Дипломатското претставништво на османлиската држава во Кнежевството Бугарија.

Во 1311 и 1312 година⁵² првин се случи еден напад од страна на разбојниците⁵³. Тоа беше активност на одборот на комитетот во Софија. Но, таа активност имаше многу мал ефект бидејќи сфатија дека сè уште не е дојдено времето за револуција. Оваа нивна акција сепак им донесе некои резултати. Високата Porta, сфаќајќи ја позадината на работата, се спротивстави на нотите на Русија и на Австрија за поширока примена на Гулханскиот хатихумајун и објави дека во Румелија ќе започнат реформи. На тој начин со назначување на по еден инспектор и христијански помошник на валијата во Трите вилаети и во Едрене и со давање на други помали привилегии, се изврши спроведување на реформите. Но, потоа се појави Критското прашање. Грчките разбојници, кои дојдоа до границите на Бер, како и грчките водачи кои ја поминаа царската граница, формираа многубројни чети. Кога започна да го вознемирува оваа ситуација, Бугарскиот комитет се спротивстави на ваквата грчка политика. Целта на Грција беше да го земе во свои раце Крит. Грците тргнаа по тој пат затоа што Грција имаше голема штета од давањето привилегии на Бугарите на Балканот и поради не многу јасниот однос на османлиската држава кон политиката на Бугарите. Меѓу европските кабинети, кои се плашеа дека гневните акции на Грците ќе направат штета на интересите на големите држави, не се постигна согласност во врска со ова прашање. Бугарија, која со интригите на Русија и Австријците негуваше големи надежи, во постоечката ситуација имаше потреба од последните активности на комитетот.

За време на Грчката војна⁵⁴ од страна на османлиската влада на Бугарија и беа дадени некои мали привилегии. Бидејќи овие привилегии беа дадени на барање на Бугарија, кај државата се јави сомнеж. Подоцна, вознемирувачките

⁵² 13 март 1896–12 март 1897 година.

⁵³ Авторот секако мисли на уфрлените четири чети од Бугарија на територијата на Македонија во јуни 1895 година од кои таа на Борис Сарафов успеала да го заземе градчето Мелник. Останатите три биле разбиени од османлиските војски и вратени назад во Бугарија.

⁵⁴ Војната на Крит меѓу Османлиската Империја и кралството Грција се водела во периодот од 18 април до 18 декември 1897 година, при што Османлиите однеле голема победа. Но и покрај тоа, под притисок на големите сили на островот бил назначен христијански намесник, а за вонреден комесар бил назначен грчкиот принц Јорги. На тој начин островот фактички бил отцепен од османлиската држава.

случувања и активности, како што беше извештајот што пристигна од османлискиот бугарски комесаријат во Софија, а посебно знаците за бунт што се појавија понатаму, потоа начинот на дејствување на бугарските чети што ја преминуваа царската граница, бунтовничкото однесување и размислување на бугарското население во Македонија и, во врска со тоа, тајните извештаи доставувани од веќе освестеното муслиманско население до властите, концентрирањето на војска на границите од страна на Бугарија со цел да прави маневри, пушките кои се појавија во некои бугарски села во околината на Скопје и Џума во 1314 година⁵⁵, како и резултатите од тајно спроведените истраги, покажаа дека кај Бугарите имаше многу оружје. Бидејќи Високата Porta знаеше дека се приближува времето на општ бунт, против тоа презеде мерки активирајќи резервна војска од втора класа и известувајќи ги валиите на соодветните вилаети да го соберат оружјето што се наоѓаше кај населението и да го спречат натамошниот развој на настаните. Исто така, ова прашање беше заеднички разгледувано од страна на командантот на Третата царска армија⁵⁶, починатиот Хусеин Февзи-паша и командантот на Втората царска армија, при што беше постигната согласност меѓу споменатите и беа преземени активности во тој правец. Но, од страна на армијата, за секоја случајност, беше подготвен и еден план за распоредот на резервната војска. Тоа беше времето (1315 година⁵⁷) кога комитетот ги подготви плановите за рушење на железницата и на други места. По бројни испитувања на теренот за спроведување на овој план и за добивање информации од доверливи известувачи, а со цел да се заплашат оние кои беа сомнителни и да се добие покорност од нив, на Балканот беа упатени неколку чети. На тој начин бугарскиот народ, сфаќајќи ја силата на комитетот, почна да се плаши и се поттчини на исполнување на неговите цели. Овие чети, кои го

⁵⁵ 13 март 1898 - 12 март 1899 година. Овде најверојатно станува збор за познатата Виничка афера од ноември 1897 година, во која по убиството на Казим-бег во Веница, османлиските потери откриле бројни складови со оружје и муниција и затвориле голем број припадници на МРО во: Веница, Штип, Кочани, Пехчево, Делчево, Радовиш, Кавадарци, Злетово, Кратово, Крива Паланка, Куманово.

⁵⁶ Третата османлиска армија била позната и како Македонска армија, додека Втората османлиска армија била нарекувана и Тракијска армија, согласно просторот на кој биле стационирани.

⁵⁷ 13 март 1899–12 март 1900 година.

обезбедуваа функционирањето на комитетот, започнаа да ги извршуваат своите задачи во согласност со темелните инструкции. Со цел да ги натераат Грците, кои живееле во исти села со Бугарите, да се приклучат кон бугарските цркви и да ги бугаризираат, други чети започнаа да го заплашуваат грчкото население. Бидејќи состојбата на Грците стана многу тешка, тие се пожалија кај Високата Порта. Иако против тоа се презедоа мерки на претпазливост, во некои места не можеа да бидат избегнати судирите меѓу Бугарите и Грците. Во тие тешки времиња поради недостатокот на пари и неможноста од вистинско спроведување на реформите, од страна на Високата Порта до 1317 година⁵⁸ во Румелија беше пропуштена голема прилика. Во 1315 и 1316 година написите на нивните височества, валијата на Солунскиот вилает, Тевфик-бег и на Хасан-паша, привлекоа големо внимание кај Високата Порта во врска со Бугарскиот комитет. Границата и активноста на Бугарија силно ја вознемируваа Високата Порта. Беа испратени наредби и известување за одржување на заеднички советувања со цивилната власт за овие да бидат известени за мерките и за активностите што поради ваквата состојба ќе бидат преземени од страна на војската, а потоа да биде известно за резултатите од тие заеднички советувања. Иако до соодветните инстанции од сите страни пристигнаа размислувања и анализи, овие размислувања се состоеја од бројни неприфатливи активности, мерки и решенија, кои беа неприменливи во однос на постоечката ситуација поради што и оваа активност не даде резултат. Османлиската држава, со цел поголем дел од резервните табори во Тракија и Румелија да ги прати на обука, упати повик на оружје за во определеното време за обука тие да бидат заменети со други табори. На тој начин засилувајќи ја моќта во Македонија и во Тракија, таа презеде претпазливи активности, бидејќи дрската цел на Бугарија беше со ненадеен напад врз османлиската држава, уште еднаш да се повтори примерот со улогата што ја играше во Источна Румелија. Но, османлиската држава против оваа замисла, како и во случајот со Крит, се однесуваше внимателно. Во нотите што во тоа време амбасадите на Русија и

⁵⁸ 14 март 1901–13 март 1902 година.

Австрија ги упатија до државите, се наведуваше дека Бугарите се подготвени за востание. Во тој правец, преговорите за реформи во Македонија се водеа заеднички, од страна на кабинетите на Русија и Австрија.

Бидејќи во нотите што Русија и Австрија заеднички ги упатија до Високата Порта се бараше спроведување на реформи во Македонија, меѓу нив продолжуваше преписката. Од друга страна, иако од Високата Порта пристигнуваа енергични наредби за несериозниот начин на однесување во врска со зголемувањето на бројот на жандармите, со реформирањето на полицијата и со активностите за обновување на администрацијата и иако на инспекторите назначени во овие вилаети им се продолжуваше службата, на двата споменати кабинети повторно им падна в очи продолжувањето на извршување на службените обврски на стариот начин, односно за пари, пред сè поради недостаток на средства. Согалсувајќи се меѓу себе, тие ставија на хартија еден проект за реформи.

Кон средината на август 1317 година на царската граница во правец на Џума, во Серскиот санџак, имаше собирање на бугарските бунтовници, а разбојниците го држеа преминот Кресна, кој е најважниот дел од патот меѓу Горна Џумаја и Демир Хисар⁵⁹. На тој начин беше прекината врската меѓу Солун и Горна Џумаја. Разбојниците, притиснувајќи го околното население, насила го одведоа во планината. Заплашувајќи го со неколку измислици од типот: *Турците ќе ве заколат*, ги натераа семејствата да ги напуштат своите живеалишта во селата и да заминат во планините. За да се заштитат организираа одбрана со пушките кои од порано беа разделени од страна на Русите. Од друга страна, во согласност со плановите на разбојничките водачи за нарушување на мирот и безбедноста, тие започнаа да го поттикнуваат народот со цел на што повпечатлив начин пред јавноста да биде актуелизирна важноста на Македонското прашање. Се разбира,

⁵⁹ Станува збор за таканареченото Горноџумајско востание кое со прекини траело од 23 септември до средината на ноември 1902 година и кога на територијата на Македонија од бугарска страна биле префрлени оружени чети. Инаку градот Горна Џумаја е денешниот град Благоевград во Република Бугарија, а градот Демира Хисар е денешниот Сидерокастро во Р. Грција.

од страна на војската во таа околина беа извршени истраги и еден дел од населението преку границата се упати кон Бугарија.

Бугарите, преземајќи исти активности и во вилаетот Едрене, ги доведоа бугарските села во иста ситуација и во тој вилает. Создавањето на таква ситуација, како што е подолу опишано, напредуваше поради нераспоредувањето на време на потребните места ниту на редовната војска, ниту на резервната војска. Иако од страна на Високата Порта, од Командантот на бугарската граница и од 9-тата дивизија имаше прашања за тоа каква е состојбата со Бугарите и дали ќе има потреба од војска, врз основа на погрешните проценки на главниот штаб, беше известно дека сè уште не е дојдено времето за општиот бунт. Најпосле, кога се случи опседнувањето на Кресна, со прекилот на патот веќе не можеше да се спроведе планот кој од порано беше подготвен и се случи грешката. Разбојниците започнаа слободно да ги вознемируваат сите места од Серез до Горна Џумаја. Оваа состојба која траеше пет месеци, предизвика сериозен проблем меѓу кабинетите на Русија, Австрија и европските кабинети од една страна и Високата Порта од другата страна. Многу новинари беа службено пратени во оваа околина и ја истражуваа состојбата на Бугарите.

Крајно бедната состојба на бугарските селани, кои преку царската граница бегаа во Бугарија, од страна на оваа држава и на комитетот беше користена како неодминлив капитал за поддршка за Македонското прашање и гордо им беше покажувана на официјалните службеници кои беа испраќани таму со цел да добијат претстава за случувањата. На тој начин Бугарија ги оправдуваше своите барања за заштита на своите сонародници во Македонија, знаејќи дека со тоа добиваат една голема потпора за нивните претензии.

Беше потребно да се најде соодветна сила за овој проблем. Ставајќи ги под оружје анадолските резервни баталјони, тие еден по друг започнаа да се испраќаат во Румелија. Од друга страна, Високата Порта се зафати со поефикасно спроведување на реформите што ги вети, како и со доставување до големите сили на проектите што се сметаа за потребни во врска со реформите. Исто така, следејќи ги разбојниците и смирувајќи го населението, се започна со

нивно амнестирање и со негово повторно повикување во местата на живеење. Иако во некои села беа разрушени многу објекти, како на пример куќи, штали и друго, давајќи помош, се започна со нивно поправање и обновување. Давајќи му совети на населението, една официјална делегација започна да го собира оружјето што се наоѓаше во негови раце. Откако се смири населението, по еден месец тоа започна да се враќа во своите живеалишта. Причините за напуштање на домовите ги најдоа кај себе. Тие предавајќи го оружјето, изјавија: *По заканувањето и заплашувањето од страна на разбојниците со зборовите: „Ќе дојдат Турците и ќе ве заколат”, како и поради некои нејасни состојби, ние уште од порано безвме вознемирени и за да се заштитиме избегавме во планините.* Од селата кои повторно станаа лојални, беа добиени официјални изјави кои го содржеа нивното задоволство од начинот на владеење. Најголем дел од пушките што беа собрани беа руски капаклии, а мал дел беа манлихери, мартинки и гра. Исто така се собра и многу муниција. Овој проблем со залагање и напор на османлиската војска за кратко време беше надминат.

На крајот од 1318 година⁶⁰ во функција на Генерален румелиски инспектор, во Румелија замина Хусеин Хилми-паша. Тој својата работа ја започна во согласност со инструкциите што ги носеше со себе и со одобрување од страна на големите сили.

Ете тогаш, во согласност со проектот на Високата Порта, се започна и со реформите на жандармеријата.

За селекција на жандармериските офицери во секој вилает беше формирана по една комисија. На тој начин давајќи им унапредување по еден чин, дел од школованите офицери, како и од способните и искусни офицери кои веќе ја завршиле својата служба, беа избрани за служба во жандармеријата. Исто така, за реформите во жандармеријата и во полицијата имаше барање од страна на една неутрална држава во османлиската држава да биде испратен одреден број

⁶⁰ 14 март 1902–13 март 1903 година.

официери. Со договор се донесе решение тој избор да го направи Белгија. Беше упатено барање.

Иако во тоа време разбојниците правеа ситни саботажи на железничките мостови и телеграфските врски, тие не преземаа крупни активности. И додека османлиската држава постепено во Румелија ги испраќаше анадолските резервни баталјони, разбојниците, кои се беа рашириле во Македонија и кои работеа на остварување на претходно подготвените планови, им објавија на големите сили дека ќе ги засилат своите акции и дека ќе се случи голем масакар. Уште повеќе, посочувајќи ги како пример саботажите што ги направија за прекинување на железничкиот сообраќај, а со цел да се избегне непотребното крвопролевање, тие до железничките компании испратија заканувачки писма. Исто така, испраќајќи на ист начин свои луѓе во конзулатите, настојуваа на сите страни да создадат атмосфера на страв. Од ноември 1902 до март 1904 година се спроведуваа гореопишаните реформи. Поставувањето динамит на големите мостови на железничката линија за Истанбул и настаните во Солун, чии детали ќе бидат објаснети подолу, беа предзнак за прилично големите настани кои следуваа. Бидејќи по провокациите што во тоа време беа насочени кон Арнаутлукот, овие реформи не можеа да се спроведуваат таму, Албанците започнаа со бунтовнички активности. (Тие не го прифаќаа данокот за овци и другите даноци, како и новата организација на жандармеријата и полицијата. Барајќи да се спроведуваат одредбите на светиот шеријатски закон, тие, поттикнати со провокации однадвор, кренаа востание.) Со цел ова востание да не го запали Арнаутлукот, од сите страни веднаш беше упатена царска војска. Нашата внатрешна состојба нè ставаше во многу голема опасност во овој центар. Неколкумина од албанските бегови и неколкумина водачи беа фатени и депортирани во Анадолија. Така ова внатрешно прашање беше успешно решено. По завршувањето на овој проблем започна вториот период од бунтот.

НАСТАНИТЕ ВО СОЛУН

Претходно беше објаснето дека бунтот на Бугарскиот револуционерен комитет може да се подели на два периода. За да се означи почетокот на вториот период, да се сврти вниманието на Европа кон Македонија и за да се огласи внатрешната револуција, постоеше силна потреба од организирање на еден многу болен настан во Солун. Со подметнување пожари на важни места во градот и со грабежи и убиства на населението, надежите на бунтовниците се состоеја од свртување на улогата на големите сили во Македонија, отворајќи ја на тој начин вратата за остварување на своите цели. Поради тоа двојарболниот брод Гавдилкивир на компанијата Месаџери Маритим, кој сообраќаше на релацијата од Солунското пристаниште до Марсеј, во моментот на неговото тргнување беше запален од страна на еден Бугарин. Всушност, по уништувањето на котелот на бродот и на некои други важни делови во неговата внатрешност, пожарот беше изгаснат. Иако немаше човечки загуби, случувањето на овој настан во пристаништето беше многу непријатно и го привлече вниманието на Европа. По овој настан се случија Солунските настани со следниот тек: ноќта на 7 април 1319 година⁶¹, околу 1,30 часот по турско, со големи бомби со динамит поставени отпорано, биле уништени водоводните и гасоводните цевки кои преминувале преку мостот Галик на Вардар и градот одеднаш останал без гас и вода. Во исто време во Османлиската банка избил голем пожар и банката почнала да гори, а се запалил и соседниот германски клуб Колумбо. Една бомба била фрлена и кон Алхамбра кафеаната, која се наоѓа во близина на Бејаз Куле. Луѓето кои играле започнале панично да бегаат, а бомбата направила голема штета на околината. Овде еден грчки келнер што го зафатило паника бил распарчен од бомбата. Иако потоа една бомба била фрлена и на казиното Бојно, не била направена штета. Разбојниците, кои се распрснале низ градот, на аголот меѓу Вардарската капија и германското училиште, фрлиле голем број бомби. Бомби и метежи имало и во околината на Француската болница во Европското маало, но со напорите на

⁶¹ Овој датум според Руми календарот одговара на 20 април 1903 година, што не соодветствува на вистинскиот датум на Солунските атентати, кои започнале на 29 април наведената година.

султанската војска разбојниците еден по еден биле уништени, а околу седум часот одеднаш завладеал еден застрашувачки мир. Меѓутоа, како што ќе се види од картата, разбојниците поделувајќи се на уште два-три дела, извршиле уште неколку злосторства.

(Картата на Солун)

Иако неколкумина од останатите комити следниот ден поставиле неколку бомби во Поткалето, тие биле навреме извадени. Два баталјона царска војска, останати од резервните баталјони што дошле од Анадолија, утрото пристигнале во пристаништето, се разместиле по полициските станици и ги разбиле надежите на приврзаниците кои сакале да се приклучат на споменатите разбојници. Освен овие настани не било дозволено да се случат други немири. Иако имало обиди да се нападна поштата, телеграфот, владиниот конак, конзулатите и други државни згради, тие биле заштитени и ваквите обиди биле спречени.

(Карта на ископаниот канал)

За овие бунтовнички цели најсоодветно било местото кое на картата е означено со А, каде широчината на улицата била само шест метри. Во почетокот за таа операција одговарал алот Бошнав (чији изнајмувачи и чији муштерии биле Бугари) и покрај тоа што за копањето канал од споменатиот ала до Османлиската банка ќе било потребно многу повеќе време. Но, бидејќи овде ризикот за откривање бил поголем и затоа што водењето на операцијата од дуќанот обележан со А би било полесно, под кирија бил земен споменатиот дуќан. Иако дуќанот бил отворен како бакалски дуќан, неговото богатство кое привлекувало внимание, како и неговите муштерии Бугари, биле причина за сериозно привлекување на вниманието на властите. Но, и покрај тоа зачудува невнимателноста.

Ете, приказната на разбојниците започна оттука да руши. Од еден канал, кој бил отворен од аголот на дуќанот во подрумот, се напредувало кон Османлиската банка. Иако цевката која од клубот Колумбо поминувала низ средината на улицата била пречка за напредување на копањето, покривајќи ја со јоргани и друго, се продолжило со копање. Со оваа операција, која во тек на шест-седум месеци била спроведувана од страна на еден-двајца ученици од бугарската гимназија, се успеало да се направи еден голем канал до Османлиската банка. За да се олесни операцијата, во дуќанот тајно биле пренесени вентилатори, копачи, кофи и други потребни работи. Земјата што била ископувана од овој канал од страна на лица кои биле разбојници и муштери преку денот, со книжни кеси била изнесувана надвор. Кога се дошло на средината на улицата, во друг правец од овој канал било поставено едно големо шише со експлозивен и запалив материјал со цел во оваа маало да се предизвика голем пожар и уништување. Овој пожар бил предизвикан со електрични батерии, а нивниот извор на енергија бил поставен во дуќанот. На тој начин сите потребни работи за оваа важна операција биле во дуќанот. Разбојниците или пак нивните водачи престојувале во апартманот кој се наоѓал позади школата за медицински сестри и во анос Бошнавк и неговата околина. Како што овој настан се случи по тајните подготовки што во Солун ги направија познатите разбојници, така тие ден-два пред настаните го напуштија Солун.

Од новата истрага се дозна дека било потребно настаните да се одложат за еден до два месеца, односно за најмалку 20 дена, се цел да се отстранат сите недостатоци и да се направи што посовршена акција. Но, бидејќи наемникот на Колумбо добил информации дека поради ситуацијата во Македонија, Бугарите планираат да направат еден ваков настан, тој започнал да се сомнева. Поради тие причини се почнало со дезинфекција на каналите. Но, бидејќи еден бугарски слуга, кој работел во казиното, им кажал на разбојниците за ново настанатата ситуација, било потребно да се побрза со извршувањето на акцијата. Врз основа на ваквото размислување, во близината на Џума една разбојничка чета составена од 200 лица ја поминала граничната линија. Но, неможејќи да се спротивстават на

херојската османлиска војска, многу од нив биле убиени, други, пак, биле заробени, а најголем дел од нив побегнале назад. Солунските настани се случиле вечерта, истиот ден. (Фала Богу што батериите на динамитот што бил поставен на средината од улицата се расипале и шишето не експлодирало, туку избил само пожар).

Бидејќи во вториот период од овие настани требало да се изврши истрага за разбојничкото движење и било потребно во Солун да се воведат полувоена состојба, за Солун заминал покојниот дивизиски генерал Едеб-паша, а од страна на една комисија се започнало со испитување на разбојниците и таа состојба продолжила во тек на еден до два месеци. Ако имаше нешто за чудење, тоа беше пристигнувањето на три австриски оклопни воени брода во Солунското пристаниште два дена по овој настан. Тоа беше доказ за аспирациите на Австријците кон Македонија. Меѓутоа, преземените мерки на храбриот и способен маж како што беше Хасан-паша, не дозволувањето Солунските настани да продолжат подолго од 24 часа, спречувањето да бидат убиени граѓани и да биде пљачкан нивниот имот, како и официјалните и објективни извештаи на конзулите до нивните претпоставени, го направија овој грд потег на Австрија за жалење во очите на јавното мислење. Најпосле бродовите си заминаа од пристаништето.

Во поглед на одбраната на градот, најпрвин 17-тата редовна дивизија од страна на генералштабот беше поделена на три дела и командата на секој дел му беше доверена на едно лице, така што активностите што се преземаа во случај на избувнување било каков инцидент му беа објаснувани нему. Всушност, жандармериските станици беа заземени од војската, а бидејќи беше релативно лесно од касарните и од артилериските арсенали да се испрати потребен број војници во сите места во градот каде што беше неопходно, како и да се зачува редот и мирот, во касарните и во арсеналите постојано се наоѓаа доволен број воени единици кои беа во состојба на готовност. Бидејќи повеќето од овие објекти се наоѓаа во близина на банката и бидејќи ова место е блиску до артилерискиот арсенал и има жандармериски станици, таму имаше разместено многу војска. Според деталите од планот, во касарните, во артилериските арсенали и во

артилериската касарна било предвидено да се задржи само најнаопходниот број војници. Така и се дејствувало.

Иако во правец на морскиот брег има многу државни и странски згради, како и бројно население, но нема големи магацини, а куќите се камени и наредени покрај еден голем пат, како и поради блискоста на касарната, разбојниците биле принудени да се движат далеку одовде, знаејќи дека не ќе можат да постигнат успех во овој правец и да предизвикаат пожар. На денот на настанот од царската војска во станиците во Солун имало еден мал дел. Во станиците имало една чета од 17-тиот нишанциски баталјон, а од 18-тиот нишанциски баталјон имало четири чети. Еден артилериски полк имало во артилериската касарна, додека еден дел од припадниците на две чети од артилерискиот баталјон, на една инженериски чета, на една коњичка чета, како и околу 150 припадници на оклопниот воен брод *Неџим Шевкет*, се наоѓале во караулите во околината на Солун, спремни за следење. Но, жандармите и царската војска биле доволни да спречат било какво случување во Солун. Два дена подоцна пристигнале една коњичка чета и две резервни пешадиски чети.

Освен војската, во овој настан полицијата и жандармите не направија ништо.

Всушност, полицајците беа толку невнимателни и несериозни што не дознале ништо за разбојниците кои влегле во градот. А, што се однесува до Солунската жандармериска чета, како што беше претходно објаснето, бидејќи не постоеше ниту еден офицер кој заслужуваше да биде жандарм, збунувачките наредби што на денот на настанот биле издадени од нивна страна, како и нивните хаотични постапки, беа една голема грешка. Ако треба да се каже вистината, жандармите и полицајците во тоа време им ги објаснуваа на странците своите маки. Тие известуваа или за нивните активности, или за потребата од подобрување на нивната состојба.

Иако меѓу нив имаше ветерани од Критската војна и божем искусни лица и славни офицери и војници, тие, всушност како и европските жандарми, не направија ништо. Нивната цел се состоеше само од покажување одважност и

смелост и здобивање на слава на јунаци. Меѓутоа, иако навистина овде требаше да се покаже јунаштво, обврска на жандармите беше да дејствуваат со внимателни и соодветни законски мерки против овој проблем. Инаку, доколку е потребно ваков вид проблеми да се решаваат со нож, тогаш во рок од два часа сè може да се среди со две чети војници. Но, работата треба да се води умерено. Особено во една земја која е населена со многу народи како што е османлиската држава, внимателните акции на полицијата и жандармеријата се врвна обврска.

Ете, во Солун беа извршени многу вакви погрешни активности. Дејствувањето на патролните жандарми не беше воено дејствување. Не обраќајќи внимание на тоа да се движат дисциплинирано и однесувајќи се незаинтересирано кон извршувањето на наредбите, тие во очите на странците изгледаа чудно. Јасно е дека една патрола која се движи во еден сериозен ред има многу ефикасно влијание. Понекогаш само и дисциплината има влијание врз населението. Во спротивно, една жандармериска патрола која се движи без ред и дисциплина, или пак полицајци, имаат големо негативно влијание. Зарем дисциплината не е потребна во секоја работа? Ете, тоа не постоеше во Солун. Секој жандармериски офицер или полицаец земал под своја команда еден или двајца жандарми и војници од две-три различни места. Нивното поминување низ чаршијата во една растурена формација и без ред, со пушките обесени на рамињата, за божемно извршување некаква работа, создаваше една извонредно лоша слика!

Како што ваквата ситуација беше присутна за време на настанот, така таа постоеше и пред тоа...

Доколку во работата постоеше дисциплина и доколку полицајците беа како европските полицајци, разбојниците во никој случај немаше да се дрзнат на ваков чин.

Хасан-паша, кој во тоа време беше валија на Солун, беше еден одмерен и внимателен човек. На следниот ден од настаните тој одржа еден краток, инспиративен говор пред илјадниците луѓе кои дојдоа на местото на настанот. Тој изјави дека во секоја земја повремено се случуваат такви настани, дека

замешувањето на населението во работи како оваа е исто како фаќање оган со голи раце, дека благодарение на османлиската царска војска и на жандармите сè ќе се среди и мирот целосно ќе биде воспоставен, дека настанот кој бил предизвикан од еден-двајца издајници нема голема важност, дека секој треба да си ја гледа својата работа и да не се меша во ваквите работи, дека мерките за надминување на ситуацијата, силата на владата, како и активноста на официјалната власт, која се грижи за населението, биле причина за пофалба, дека секој, враќајќи се во своето место, треба да се зафати со својата работа и дека веќе не постојат никакви причини за вознемиреност. Што се однесува до муслиманите, кои уште одамна беа цел на најразлични неправедни зборови, во овој настан, како јагниња, беа набљудувачи од страна. Тие не можеа ништо да направат освен да сочувствуваат со жалната состојба на Бугарите. Немешањето во настаните ниту на некој од скитниците, како и оставањето на сите работи во рацете на властите, беше причина за пофалба дури и од странците.

Грците како пријатели на муслиманите не предизвикаа инцидент, а пак Евреите, не излегувајќи од дома, спокојно набљудуваа преку прозорците.

Ден-два дена по настанот покојниот дивизиски генерал Ферик-паша дошол во Солун со Советот за вонредна состојба. Формираниот Вонреден совет се состанал во собата на дивизиската команда на воениот оддел, кој се наоѓал во Бејаз Куле и тој ја извршувал својата должност во следните два месеци. Во овој период навечер по зајдисонце на населението му беше забрането да излегува надвор. И по целосното враќање на мирот тој режим продолжи уште еден месец. Потоа насекаде се продолжи со забавите. Овој настан целосно беше затворен за една недела и изведувајќи ги уапсените пред вонредниот истражен суд, се започна со истрагата.

ВТОРИОТ ПЕРИОД

Еден месец по овој настан започна вториот дел од востаничкиот период. Овој бунт изби во Битолскиот, во Скопскиот⁶² и во Едренскиот вилает. Најпрвин беше организирана една револуционерна војска, која од Бугарија премина во Румелија и која долго време работеше на подготвување на бугарското население за Македонското прашање. Водачите на револуционерниот комитет задолжени за организирање на општото востание, во овој период, активирајќи ги сите Бугари, испровоцираа прилично широки акции против возвишената власт. Иако во овој период бунт изби и во вилаетот Едрене, тој не беше толку значаен како настаните во Битолскиот и во Скопскиот вилает. Врз основа на тоа, османлиската држава против ова востание, како и против било каква случајност во иднина, во Румелија донесе резервни дивизии и во местата за кои се сметаше дека е потребно беа распоредени близу 350.000 лица. Бугарското население, по наредба на водачите на комитетот, ги извлече жените и децата од селата и ги однесе во планините. Четите, чија бројност се движеше од 300 до 400 лица, палејќи ги муслиманските чифлици во важните места, започнаа да го заплашуваат населението. Како што растеше важноста на настанот, водачите се однесуваа се поинтригантски. Така, со цел да ги покажат како побројни своите сили, во местата што ги освоиле жените ги облекувале во машка облека. Исто така, бранејќи ги со стрелачки градобрани утврдените места, давале жесток отпор на османлиската војска.

Дисциплинираните чети под водство на храбрите водачи секогаш се движеа со голема мобилност, со цел да изведуваат акции од едно село во друго или понекогаш во некои места за кои се сметало дека тоа е потребно. Тие беа под команда на познати водачи, а упатствата беа давани од Бугарија. Првенците во големите градови, кои беа членови на комитетот, пожртвувано ги извршуваа своите обврски со цел да го олеснат дејствувањето на четите. Иако понекогаш со напади на големите градови од страна на разбојничките банди со бројност од 300 до 500 лица, биле предизвикувани сериозни инциденти, благодарение на

⁶² Авторот за Косовскиот вилает понекогаш го користи и називот Скопски вилает. Овој назив се проширил особено по преместувањето на вилаетскиот центар од Приштина во Скопје (1888).

напорите на османлиската војска, комитите биле уништени, многу водачи убиени, а нивните следбеници растуруени. Во околните касаби и села во западниот дел на Битолскиот вилает каде беа стационирани познатите водачи (зашто војската не можеше порано да биде упатена во тој правец), под бугарското знаме беше организирана некаква управа и една до две недели тие живеела во илузија. Иако беа во можност да направат една ваква управа, овие места повторно беа освоени од страна на војската, разбојниците беа разбиени и беа пронајдени многу експлозивни средства и муниција.

Најголемиот дел од резервните баталјони што беа упатени во Румелија, беа распоредени во внатрешноста на Косовскиот вилает и под команда на Бахтијар-паша од правецот на Битола, беа упатени кон селата на Крушево, Кичево, Прилеп. Иако Бугарите, кои веќе се сметаа за победници, принудувајќи некои муслимански села да запалат грчки чифлици, сакале да предизвикаат метеж и, вознемирувајќи го муслиманскиот елемент, настојувале да го испровоцираат со цел да направи масакар врз христијанското население, категоричното немешање на муслиманите претставувале сериозна пречка за ваквата идеја.

Најважниот дел од овој настан беше касабата Крушево. Навистина, иако многу села во таа околина беа засолниште на разбојниците, освен во селото Крушево⁶³, во другите места немаше силни и цврсто организирани активности. Поради тоа, од страна од нашите другари кои лично учествуваа во тие случувања, овој настан се споменува на следниов начин.

Настанот во Крушево

Како резултат на битката која започна на 22 Темуз 1319 година⁶⁴, а заврши следниот ден, нахијата Крушево падна во рацете на Бугарите. Власта со цел веднаш да ја врати нахијата назад, започна од сите страни кон споменатата

⁶³ Авторот Крушево еднаш го нарекува касаба, а еднаш село.

⁶⁴ 4 август 1903 година.

касаба да упатува војска. Всушност, затоа што најголем дел од постоечката воена сила беше стационирана на Косово Поле, возвишената власт најпрво нареди седум редовни баталјони, под команда на Бахтијар-паша, со воз да бидат упатени кон Велес – Прилеп – Битола. Една батерија влечни топови доби наредба да се упати во правец: Призрен – Тетово – Гостивар – Кичево – Крушево. Со цел еден редовен баталјон од силите кои пристигнаа во Прилеп, како и резервната чета од Прешево со нејзините припадници од втора класа, да тргнат од нахијата Прибилци⁶⁵, јужно од Крушево, на 29 Темуз 1319 година⁶⁶ истите тргнале од Прилеп кон Прибилци. Задачата на оваа воена единица била да ја прочешла коријата Лајо(?) од Прибилци до Крушево и, уништувајќи ги разбојниците во таа околина, на 30 Темуз 1319 година⁶⁷ во пет часот наутро да се појават пред Крушево и да се приклучат кон општиот напад. Денот кога се случи битката, еден радовен баталјон и една артилериска батерија, тргнувајќи наутро од Прилеп, ја опседнаа источната и северната страна на Крушево. Од правецот на Слечче ги уништија бугарските разбојници вкопани во шумите што се наоѓаа во тој правец, ги нападнаа рововите северно од Крушево и ги освоија. Што се однесува пак до двата баталјона кои доаѓаа од запад, христијаните на селото Цер, кое се наоѓа на патот, попречувајќи го движењето на споменатите баталјони, го одложило нивниот план за два часа. Двочасовното доцнење на овие два баталјона им овозможи на разбојниците слободно да побегнат. Баталјонот, пак, кој се движеше од правец на Прибилци, приоѓајќи од јужната страна на Крушево, ја зазел планината Лајо корија(?)⁶⁸, а во рацете паднале Мисан⁶⁹ и крушевскиот капидан Питу Гули, кој со повеќе од 60 бугарските водачи бил утврден на високиот рид јужно од Крушево. (Капиданот во битката кај Демир Капија⁷⁰ бил ранет, но го искористил рудникот за аргон). На местото на битката биле пронајдени 20 вреќи брашно.

⁶⁵ Селото Прибилци било нахиски центар во состав на Битолската каза. Во тоа време јужно од Крушево се простирала нахијата Демир Хисар.

⁶⁶ 11 август 1903 година.

⁶⁷ 12 август 1903 година.

⁶⁸ Читањето на овој топоним е несигурно, поради што е проследен со прашалник.

⁶⁹ Не успеавме да утврдиме за кое лице станува збор.

⁷⁰ Најверојатно авторот мисли на Демир Хисар.

Силата на разбојниците: бугарското население кое се наоѓало во Крушево под команда на 12 капидани, организирано од по 40 лица и вооружано со 320 манлихери, како и околу 1.200 разбојници собрани во околните бугарски села, наоружени со гра пушки, со мартинки, со шаспу, како и со бројни други огнени средства. Во маалото на Грците⁷¹ биле опожарени 200 дуќани и 500 куќи. Меѓу нив, исто така, имало и една црква многу света за христијаните и една фабрика за брашно.

Откако Бугарите го освоија Крушево, грчкото училиште го претворија во седиште на својата власт и формираа еден совет, кој беше составен од двајца Грци, двајца Власи и четворица Бугари. Задачата на овој совет се состоеше од привлекување на населението на своја страна, смирување на муслиманските села, собирање даноци и помош од населението, назначување чувари во маалата на касабата и друго. На име даноци и помош од населението се собраа три-четири илјади лири. Лицето што ги давало парите се потпишувало во посебно уреден дефтер, а за дадените пари добивало расписка.

До муслиманското население бил испратен еден ваков проглас: *Ние нема да ја нападнеме вашата земја, вашите животи, вашиот имот и вашата вера. Ние имаме почит кон исламската вера и ние дојдовме заради лошите луѓе. Предајте го вашето оружје, не соработувајте со војската... и слични работи*⁷².

Иако водачот на разбојниците, Сарафов, дошол во Крушево, не се задржал долго, а со цел на разбојниците да им издаде наредби за акциите, неколку дена ја обиколувал околината.

Имиња на некои од водачите: Питу Гули, Ѓурчин, Поп Богдан, Тома Пангале. Муслимани убиени од страна на Бугарите: директорот на телеграфот, општинскиот писар, двајца полицајци, службеникот за вино, писарот за

⁷¹ Во оригиналот е напишано: Ruhlar mahalesinde. Очигледно станува збор за грешка на авторот кој наместо Rumlar (Грци, патријаршисти), напишал: Ruhlar.

⁷² Ова е интересен цитат во кој можат да се препознаат елементи од Крушевскиот манифест. Врз основа на тоа може да се претпостави дека авторот во 1908 година кога ја пишувал книгата, знаел за постоењето на тој манифест.

кореспонденција, телеграфскиот чауш, двајца даночници, жандармерискиот поручник и неговиот брат, еден жандарм, пет војници, две жени и две деца.

Битката кај Рабетин⁷³

На 1 август 1903 година⁷⁴ во месноста Рабетин, кај селото Јатевоч⁷⁵, се одигра една прилично голема битка. Разбојниците беа утврдени покрај ова село и под водство на еден непокорен водач по име Јешо-паша⁷⁶ ги запоседнаа планината и пасиштата. Беше покрената една воена сила составена од два редовни и два резервни баталјони и два влечни топови. На денот на битката во три часот наутро војската пристигна и отвори оган кон пасиштата југоисточно од селото Јатевоч. Двата редовни баталјони, водејќи битка во траење од околу четири часа и притоа давајќи како жртви еден главен чауш и двајца војници, уништија околу 80–90 разбојници. Приквечер разбојниците се повлекоа во селото, но бидејќи таа вечер селото не можеше да биде добро опколено, разбојниците во текот на ноќта успеаја да побегнат. Следниот ден беше издадена наредба за спуштање во селото. Уништувајќи ги остатоците од разбојниците, кои поединечно останаа распрснати низ шумата, се влезе во селото. Од разбојниците беа запленети два топа и едно знаме. Разбојниците, заедно со водачите броеле околу 600 лица. Нивната цел била да го загрозат патот Кичево–Прилеп, со цел да го спречат нападот на муслиманските селани во врска со Крушевскиот проблем.

Да се оддалечиме од темата. Обвинувањата на Бугарите за пљачкање и убивање беа неоправдани. Навистина, селаните кои ги напуштија своите места на живеење и своите имоти, беа опљачкани од другите селани кои се наоѓаа во околината. Но, јасно е дека празните села на една толку широка територија, не само османлиската власт, туку да беше здружена и сета европска власт, не ќе можеше да ги заштити. Исто така, јасно е дека грабежот не ќе можеше да се

⁷³ Реонот Рабетинкол се наоѓа западно од Кичево.

⁷⁴ 14 август 1903 година.

⁷⁵ Најверојатно селото Патеец, западно од Кичево, во реонот Рабетинкол.

⁷⁶ Не успеавме да го утврдиме идентитетот на ова лица.

спречи и поради алчноста кај луѓето. Поради тоа, колку и да изгледа оваа пљачка грозна, таа ни од далеку не е на такво ниво на кое се жалните крици на Европјаните.

Бугарските селани кои се бунтуваа, за да се одбранат себе си, направија мали штети врз муслиманското население во околните села.

Бидејќи нашата книга е напишана непристрасно, без да се фаворизира ниту еден народ, доколку почитуваните читатели, кои ги анализираат нашите редови, ја подложат на мудро расудување изреката: *Покрај сувото и суровото гори*, сметаме дека вистината ќе излезе на виделина. Што се однесува до размерот на штетата, угнетениот народ беше оштетен во согласност со оваа вистина.

Но и покрај тоа, бидејќи Бугарите им нанесуваа многу штета на Грците и го поттикнуваа грабежот врз нив, постепено се зголемуваше бројот на Грците кои наседаде беа убивани и кои насила беа бугаризирани. Грчкото население кое не можеше ништо да направи против тоа, во ист ден и во исто време заеднички се жалеше кај Патријаршијата во Солун, Битола, Скопје и Едрене. На тој начин Грците официјално и јавно реагираа за зулумите што ги трпеа од Бугарите.

Во тоа време цела Европа во влијателните весници го изнесуваше своето мислење за повлекување на трговската стока и на патниците што доаѓаа од Европа и изразуваа грозење од наводните реки со крв кои течеа низ полињата.

Колку тоа беше збунувачко прашање покажува и фактот што овој настан го донесоа до ниво на трагедија. Иако во Румелија беше нарушен мирот, тоа не беше направено на еден толку преувеличен начин.

Во вилаетот Едрене се случија релативно голем број разбојнички напади. Всушност, причина за вознемиреност во таа област беа разбојниците кои дојдоа до околината на Истанбул.

Против ваквите активности на разбојниците беше потрошено многу време. На крајот од почетниот период за Румелија замина маршалот Шакир-паша и раководењето со царската мобилна војска му беше предадена нему. Еден дел од царската војска се наоѓаше во Аранутлукот, а еден дел беше собран околу

центарот на Македонија⁷⁷. Најпосле, во вториот период воените активности се насочија кон Битола и бидејќи се сметаше дека за продолжување на мирот ќе биде посоодветно доколку војската се подели и распореди во секое место, таа дејствуваше на тој начин. Во овој втор период, разбојниците ги пресекоа телеграфските жици и бидејќи врските беа прекинати, околу една до две недели имаше тешкотии да се дознаат воените активности, како и во која форма и каде се манифестира востанието. Сепак, освен со мали диверзии врз железничките линии, во ништо друго не се успеа. За нивната одбрана беа преземени сериозни мерки. Како инспектори на овие три железнички линии беа поставени по еден главноштабски офицер. Линиите ги чуваа воени чети од редовниот состав, а војници беа распоредени секаде каде што имаше и најмали мостови. Ним им беа дадени детални инструкции за начинот на дејствување во случај на напад на разбојниците на железничката линија. Војската во патроли од лево и од десно во должина од неколку километри требаше да ја контролира пругата и да дејствува против разбојниците. Офицерите беа задолжени секојдневно да ги контролираат станиците каде беа стационирани војниците. Бидејќи овие инструкции строго се почитуваа, разбојниците колку и да се обидуваа со сета сила или пак во помали групи да ја прекинат железничката пруга, не постигнаа никаков резултат и нивните надежи беа безуспешни. Железничките инспектори, пак, секојдневно патролираа и ја контролираа пругата давајќи ги потребните упатства. Војниците беа сместени во мали привремени павилјони по должината на пругата.

Начинот на поттикнувањето на бугарското население од страна на разбојниците. Всушност, претходно видовме дека суштината на Македонското прашање беше во всадувањето на една надеж кај бугарското население. Ете, бугарскиот комитет, кој создаде една држава во држава, со цел целосно да го спроведе ова востание, под команда на познатите водачи низ цела Румелија рашири чети составени од 50, 60, 400, 500 целосно вооружени лица и тие останаа скриени по селата. Кога дојде времето на востанието, во согласност со упатствата

⁷⁷ Овде под *центарот на Македонија* се мисли на Солун.

започнаа да го бунтуваат населението и да ги заплашуваат со смрт селаните кои немаа смелост за ваква работа. На пример, една вооружена чета составена од 50 или 100 лица доаѓа во контрола во некое бугарско село. Го повикуваат раководителот на селскиот комитет. Му ги покажуваат упатствата што ги добиле. Се разбира, на овие лица уште од порано им се дадени објаснувања. На тој начин, објаснувањата сега им се даваат на останатите селани кои се под нивна команда. Доколку се согласат на вооружена активност, напуштајќи го селото заедно со оваа чета, започнуваат со работата, а во случај на спротивставување им се закануваат со смрт. Понекогаш некое село што не покажува согласност, целосно е уништувано. Бидејќи давањето поголеми детали за ваквата состојба не е целта на овој труд, овој проблем го оставаме настрана.

Да дојдеме до државата. Откако државата, која добиваше информации за овие настани, ќе преземаше мерки за следење, разбојниците својата цел толку успешно ја затскриваа зад интриги, што беше невозможно да бидат фатени, а нивните активности да бидат откриени, зашто тие за своите активности не ги известуваа селаните.

Усогласувањето на ваквата ситуација беше многу лесно, бидејќи од пред 15 години Бугарите повеќе живееле под власта на комитетските одбори отколку на државата. А, состојбата на жандармите не беше достојна ниту за селски бекчија, а не за жандарм. Османлиската војска, пак, наоѓајќи се во местата кои се сметаа за важни, со цел да ја спречи оваа ситуација вршеше потраги со воени единици. Меѓутоа, ако разбојниците побегнеа од едно село, наоѓаа засолниште во друго село или се засолнуваа по планините. Освен тоа, со цел една официјална наредба издадена од страна на комитетските водачи да биде одеднаш насекаде соопштена, благодарение на тоа што револуционерниот комитет беше поделен на локални комитети, во текот на ноќите од високите планини со оган се известуваше за наредбата. А за да се извести за доаѓањето на османлиската војска во некое село, до комитетските одбори се известуваше со бројни дневни тајни знаци.

Постоеше еден начин на однесување кој никако не дозволуваше да се препознаат разбојниците кои, користејќи ја гужвата, во пазарните денови доаѓаа

во големите касаби со цел да ги завршат своите задачи, така што еден комитски водач можеше да се сретне со друг. Што се однесува до вооружувањето и другите потреби на разбојниците, комитетот веќе 15 години собираше секаков вид огнени и експлозивни средства, копачи, лопати, кутии со лекови и секаков вид друго оружје.

Рускиот конзул во Битола, која беше центар на ваквата состојба во Македонија, бидејќи не бил поздравен од дежурниот жандарм кога поминувал покрај една жандармериска станица, го навредил и го удрил жандармот со камшикот што го држел в рака. Овој, пак, било поради дежурството, било поради навредата, со својата мартинка го убил споменатиот конзул⁷⁸. Овој настан ѝ направи сериозен проблем на државата и тој од страна на Високата Порта беше решен на еден задоволителен начин. Врз споменатиот жандарм и неговите другари беше извршена смртна казна, а двајца офицери беа отпуштени од службата. Настанот заслужува жалење, затоа што да се нападне дежурен жандарм на неговото дежурно место според сите државни закони е голема одговорност. Уште повеќе, актот на конзулот бил неправеден затоа што дежурниот и да бил виновен, било потребно да извести за тоа.

Воените дејствија. Ова жестоко востание, кое продолжи во текот на еден, два месеци, постепено почна да се смирува откако селаните започна да се враќаат под закрила на власта. Но и покрај тоа, бидејќи апсолутно беше потребно да се фатат познатите водачи и четите, кои сè уште обиколуваа низ многу места, се спроведе една воена акција за пребарување од сите страни. Благодарение на таа акција повеќето од разбојниците, кои не мируваа, беа фатени, а нивните приврзаници растурени. Многумина од нив штом најдоа прилика побегнаа од Румелија во Бугарија. Во врска со воената акција можеме да кажеме една работа. Доколку царската војска се наоѓаше под водство на способни команданти и доколку немаше пропусти во задоволувањето на нивните потреби и финансии,

⁷⁸ Станува збор за убиството на рускиот конзул А. Ростковски во Битола на 8 август 1903 година, во емот на Илинденското востание.

разбојниците ќе беа фатени за многу кратко време и работата немаше да се комплицира толку многу.

Воените дејствија беа многу хаотични. Некои места беа напразно вознемирувани, додека во други места, поради неточните информации, дејствијата беа погрешни. Разбојниците, уште од порано ги користеа езерата Јенице и Аржан како свои засолништа. Иако овде беа испратени баталјони и артилерија, не можеа да бидат фатени. Всушност, проблемот не беше во езерото, туку во тоа што тоа место се состоеше од големи површини со трски и мочуришта и беше многу тешко целосно да биде опколено. Разбојниците се криеја по островите што се наоѓаа во внатрешноста. И кога во внатрешноста беа испратени војниците со оклопни лотки, не се постигна никаков успех освен уништување на војската. Поради немоќта на полицијата, власта не добиваше информации за припадниците на комитетските одбори кои се наоѓаа во големите касаби и градови. Така од страна на власта не беше фатен никој, иако нема сомневање дека доколку водачите на овие комитетски одбори беа фатени, ќе имаше застој во нивните активности, бидејќи тие го поттикнуваа востанието. Од локалните водачи кои беа заробувани не можеше да се добие никаква информација. Ете таква беше општата состојба во овој центар, каде периодот на востанието траеше еден-два месеца. И кога мирот почна да се воспоставува, од страна на Русија и Австрија беше предложен еден проект за реформи во Македонија. Тој беше доставен до големите сили за одобрување, а до османлиската држава беше упатена нота која е наведена подолу. Високата Порта, реши, односно беше принудена, да се однесува во согласност со неа.

СОДРЖИНА НА НОТАТА, КОЈА ИМА ДЕВЕТ ЧЛЕНА, УПАТЕНА ДО ВИСОКАТА ПОРТА ОД СТРАНА НА РУСИЈА И АВСТРИЈА

1. При главниот инспектор се назначуваат цивилни претставници на Русија и Австрија со задача да бидат постојано покрај него и да му обрнуваат внимание

за спроведувањето на реформите и за потребите на христијанското население, да го известуваат споменатиот за злоупотребите на локалните власти и да ги известуваат своите држави за случувањата во земјата и за текот на настаните. Како помошници на споменатите се назначуваат секретари и драгомани чија обврска е да ги обиколуваат и да ги контролираат постапките на османлиските служби. Бидејќи целта на назначувањето на цивилните агенти на Русија и Австрија е да го следат спроведувањето на реформите и да го обезбедат смирувањето на населението, нивната должност е во траење од две години. Со цел обврската што им е зададена да ја извршат на најдобар начин, потребно е да се извести владата да издаде наредба до споменатите локални власти за да помогнат колку што можат.

2. Бидејќи реформата на жандармеријата и на полицијата е најсуштинската мерка за смирување на земјата, а бидејќи поради нивното непознавање на турскиот јазик и на локалните специфичности, од работата на досега назначените шведски офицери за надгледување на овој проблем немало никакви резултати, реформата на жандармеријата му се доверува на еден странски генерал, кој ќе биде во служба на османлиската држава. Нему ќе му се придружат офицери на големите европски држави и тие ќе извршуваат задачи на учители, инспектори и контролори. Ќе бидат распоредени во трите вилаети и на тој начин ќе можат да ги контролираат активностите на царската војска. Доколку се смета за потребно ним може да им се приклучат уште европски офицери и подофицери.

3. По повторното воспоставување на мирот, правејќи повторно анализа, ќе се изврши нова рапределба на локалната организација, со цел во секое место да се знае кој елемент сочинува мнозинство.

4. Реформа на административните и судските институции и назначување на локалните христијани во нив.

5. Со цел да се истражи вината на оние што извршиле политички и други престапи за време на бунтовите, формирање на една мешовита комисија, најпрво во центрите на вилаетите, составена од христијани и муслимани и учество во тие комисии на конзулите на Русија и на Австрија.

6. Определување на финансиски износ што ќе биде фонд за: враќање во родните места на христијанските семејства што побегнале во Бугарија и во други области; надокнадување на штетата на христијанското население кое ги изгубило своите живеалишта и имоти; изградба и поправка на црквите, училиштата, куќите и друго, разурнати од страна на Османлиите за време на бунтот. Праведно распределување на овој износ со посредство на комисији кои ќе бидат составени од угледни христијани. Меѓутоа, начинот на трошењето ќе биде под контрола на конзулите на Русија и Австрија.

7. Ослободување од секаков вид државен данок во траење од една година на христијаните, чии села биле изгорени од страна на војската и башибозукот.

8. Без да се губи време, од страна на османлиската држава спроведување и на реформите од февруари 1903 година, како и на реформите што овој пат се бараат со оваа нота.

9. Бидејќи најмногу од злосторствата беа извршени од страна на албанските илаве⁷⁹ единици, издавање наредба за распуштање на илаве единиците и апсолутна забрана за мешање на башибозукот.

Кон крајот на 1319 година⁸⁰, поради тоа што со избувнувањето на Руско-јапонската војна, Русите, кои беа цврсто решени целосно да ја одиграат својата улога, веќе немаа доволно време да се занимаваат со оваа прашање. Бугарите западнаа во безнадежност. Поради таквата политичка состојба, која придонесе за смирување на разбојниците, и поради притисокот на војската, комитетот, согласно инструкциите, започна својата активност да ја одложува за подобри времиња и со надминување на недостатоците да се подготвува за иднината. Меѓутоа,

⁷⁹ Ар. *ilave* = додаток, дополнување. Термин кој се употребувал за означување на дополнителни, нерегуларни воени единици, кои со дозвола на воените власти се приклучувале кон османлиската регуларна војска. Интересно е тоа што во документите од австриска провениенција илаве одредите воопшто не се дефинирани како *албански* и таа придавка не постои во членот 9 од одредбите на Мирцштегските реформи. (Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903–1909, предговор и редакција д-р Михајло Миноски, избор на документи и превод м-р Ѓорѓи Стојчевски, Скопје, 2002, 59; види исто така: Глигор тодоровски, Реформите на големите европски сили во Македонија (1829–1909), II, Скопје, 1984, 46).

⁸⁰ Февруари–март 1904 година.

повторното појавување на некои чети по планините, не дозволи целосно враќање на мирот. И, со цел да се подготват средства за комитетските одбори веднаш се започна со обиколки.

РЕФОРМИ

Бидејќи оваа нота беше прифатена од страна на Високата Порта, се започна со нејзина примена. Суштинската одредба на реформите беше зголемување на платите на жандармите, а бидејќи реформите зависеа од тоа, за нивна контрола и за спроведување беше договорено да биде задолжен италијанскиот генерал Џорџис. Старите жандарми постепено се отпуштаа од службата, а нивните места се потполнуваа со жандарми кои беа образовани и обучени и кои имаа високи плати. Тие на оваа служба се наоѓаа во текот на пет години, а доколку изразеа желба, рокот се продолжуваше. Активностите се одвиваа во согласност со овие одлуки. Во врска со обуката и образованието на регрутите, еден дел во царската касарна во Солун, со цел да биде претворен во училиште, се одвои под име Училиште за жандармериски регурти, а за директор беше поставен еден турски офицер кој го завршил своето образование во Германија. Обуката и образованието започна со избор од школованите офицери од полковите. Во ова училиште наставата се изведуваше на европско ниво, а можеби и уште подобро. По завршувањето на периодот на образование и обука, без одложување, се издаваше свидетелство и се започнуваше со жандармериската служба. Офицерите што сакаа да останат на служба во жандармеријата, еден период се обучуваа во училиштето за жандармериски офицери кое се отвори во маалото Аја Софија, во Солун, каде обуката, за која се сметаше дека е потребна, ја изведуваа офицери избрани од царската војска. Во текот на овој период, внимавајќи на состојбата на офицерите, изборот на оние што ќе заслужат да бидат во жандармеријата беше вршен од страна на изборна комисија. Потоа беа распоредувани во жандармериските полкови и започнуваа со работа. Бројот на офицери со пониски чинови целосно беше избран од редовите

на вештите жандармериски регрути кои беа достоини за жандармеријата. Тие во училиштето следеа дополнителна настава од воена обука, како и настава за жандармериските правила за вршење на службата во началствата на жандармериските станици. По извесен период на следење настава, тие беа распоредувани во жандармериските полкови, без одложување.

За реформа на жандармеријата има три училишта. Првото е Училиште за офицери и команданти на караули и се наоѓа во Солун.

Втори се Училиштата за началници на станици и се наоѓаат во Скопје и Битола.

Третото е Училиште за нови регрути и се наоѓа во Солун.

Училиштето за офицери во Солун се наоѓа во маалото Аја Софија. Се оддвојуваат офицери од армијата, кои изразуваат желба и тоа од капетани до поручници од втора класа. Бидејќи во тоа училиште се образоваат главните чауши, оние кои ќе го заслужат офицерскиот чин се назначуваат на служба како жандармериски офицери со чин поручник од втора класа.

Второ е Училиштето за нови регрути. Во оваа училиште се образоваат жандармите, а се наоѓа во царската касарна во Солун. Оние регрути кои се вешти и чии знаења се поголеми, се определуваат за команданти на станици.

Третите се Училиштата за началници на станици и тие се наоѓаат во Скопје и Битола. Тука се обучуваат и образоваат лица кои се избираат од новите регрути. Не постои теоретска настава, туку таа се изведува практично и јасно се демонстрираат правилата на однесување, кои се сметаат за неопходни за жандармите.

УЧИЛИШТЕ ЗА ЖАНДАРМЕРИСКИ ОФИЦЕРИ И НАЧАЛНИЦИ НА СТАНИЦИ

Во согласност со реформите, во жандармеријата се отвори Училиште за офицери со цел да се изведува настава поврзана со основите на жандармериската служба на офицерите и началниците на станици.

Офицерот кој се префрла од царската војска во жандармеријата, поминува овде еден период на настава во траење од пет недели. Притоа, тој теоретски и практично ги совладува карактеристиките на жандармериската служба, како што се: одредбите на Жандармерискиот устав, кодексот на однесување, методите на одбрана, методите на заштита на мирот и заштита на железницата. Исто така, посетуваат и часови по стрелање и воена пракса. Досега на овој начин завршија шест класи. Од 1320 до 1322 година⁸¹ се школуваа 139 офицери.

Рокот на школување на главните чауши и чаушите назначени за офицери, трае една година. Освен часовите што ги посетуваат, офицерите од повисока класа, за да се користат и од практичната настава, следат програма која ги опфаќа воената наука, што се изучува во класите на Воена царска академија, потоа инженериска наука и математика. Поминувајќи и пешадиска обука, стекнатите знаења ги користат на испитот што го полагаат на крајот од годината. Оние што ќе се здобијат со посакуваните карактеристики својствени за еден жандармериски офицер, се здобиваат со чинот поручник од втора класа. Досега на овој начин е школувана една класа, а втората класа само што започна со своето школување. (До 1322 година).

Жандармериските регрути, десетарите, чаушите, кои се обучуваат за началници на станица, следат обука во траење од шест месеци. Оние што при контролата ќе покажат умешност и знаење, доколку се здобијат со потребните квалитети, се произведуваат во началници на станици и се назначуваат во караулите што се наоѓаат во различни места.

До 1323 година⁸² од три класи началници на станици се произведени 280 лица. Бидејќи за спроведување на реформите во жандармеријата, началниците на станиците треба да знаат да читаат и пишуваат турски, оваа вештина најмногу се препорачува кај регрутите кои се школуваат во ова училиште. Со грижа на комисијата за обука, лицата кои се неписмени и кои не знаат да работат со бројки,

⁸¹ 14 март 1904–14 март 1906 година.

⁸² 14 март 1907 година.

во краток рок се оспособуваат да читаат наредби, да напишат извештај и да можат да го водат сметководството на караулите.

УСЛОВИ ЗА ЗАПИШУВАЊЕ ВО УЧИЛИШТЕТО

Лицата што до сега се запишани во Училиштето за жандармериски регрути се жители на Румелија и Анадолија. Оние што ќе влезат во училиштето мора да ги задоволуваат условите што се наведени подолу.

Неговиот татко, тој самиот и неговите најблиски роднини не смеат да имаат направено прекршок или кривично дело; треба да бидат психички и физички целосно здрави; не смеат да бидат женети; кариерата на жандарм да биде посакувана; да не бидат дел од резервниот состав; висината да биде поголема од 1.66 метри; обемот на градите на секој регрут не смее да биде помал од половината од неговата висина.

По завршувањето на приемот на регрутот веднаш му се даваат летна и зимска униформа во сина боја, произведена во англиска фабрика; еден капут и два комплета долна облека, еден пар чизми и калчуни; една прекрасна волнена прекривка; оружје и други неопходни работи. Дневно два пати им се дава квалитетна храна, а исто така им се дава и дневница во висина од 20 пари.

Откако регрутот ќе го заврши школувањето, започнувајќи од денот на станувањето жандарм, се прекинува давањето на дневницата од 20 пари и им се доделува плата од девет меџидии.

Благодарение на падишахот, на регрутите од страна на училиштето им се овозможени услови за секаков вид одмор, а во самото училиште постои и аптека.

НАСТАВА

Наставата што се изведува е прилично сублимирана и е на ниво што може да го разберат и запаметат регрутите, а се остварува преку методот на прашања и одговри. Секој ден има три часа настава, еден час и 30 минути испрашување и

четири часа обука. Остатокот од времето се користи за одржување на хигиената, за исхрана и за одмор. Бидејќи 90% од регрутите не знаат да читаат и пишуваат турски јазик, лекциите се објаснуваат усмено.

Предмети што се изучуваат: веронаука, царскиот жандармериски устав, турски јазик, воено воспитување, воениот царски устав, стрелање, теорија, хигиена.

Со цел да се поправи физичката кондиција на регрутите што доаѓаат во училиштето, беа потрошени 1.400 гроша и во занаетчиското училиште Хамидие беа изработени бројни гимнастички справи. Секој ден освен обуката, регрутите вежбаат гимнастика и имаат голема корист од тоа.

За да се зацврстат добиените теоретски знаења, два пати неделно се оди во близина на Лемидет(?) или депото и до вечерта таму регрутите се занимаат со практично спроведување на наученото.

Откако во павилјоните и во училиштите теоретски ќе го научат методот на стрелање, регрутите вежбаат стрелање со маневарска муниција.

Дисциплината и средноста на просторот за обука се причина за одобрување и воодушевување од страна на сите странски офицери што го посетуваат тој простор. Најпосле, во Сината книга што се објави во Англија, со многу афирмативен јазик се зборува за високото ниво и за спремноста на офицерите во Училиштето за жандармериски регрути, а пофални зборови се искажани и во врска со павилјонот за стрелање.

Со цел регрутите да се обучуваат со маневарска муниција без олово за училиштето уште повеќе да напредува, соодветни средства се добиваа и од возвишената власт. До средината на Канун Евел 1320 година⁸³ со овој вид муниција се вршеше одлична обука и се остварија бројни добри и корисни резултати.

Сега на павилјонот за обука за стрелање направен е простор за стрелање со боева муниција. Како и кај познатите германски павилјони за стрелање, и овде

⁸³ Крај на декември 1904 година.

од страните има засадено дрвја и овој додаток уште повеќе ја зголеми вредноста на павилјонот.

НАЧИНОТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ЖАНДАРМЕРИЈАТА

Како што секоја влада, внимавајќи на своите територии, организира жандармерија, така и Турција, со цел да го обезбеди редот, на следниов начин ја реорганизираше жандармеријата во трите вилаети.

Во секој вилает беше формиран еден жандармериски полк, во секој санџак по еден баталјон, а во секоја каза по една чета. Но, во оваа распределба има некои исклучоци. Понекогаш за да се намали потребата од офицери, една чета се дели на два дела и во големите места, како што е Солун, се формираа две чети, а нивните зони се означија како источна и западна.

Една чета е поделена на пет станици (караули). Во нив има меѓу 5 и 7 лица, меѓутоа во местата каде треба да се извршуваат важни задачи тој број е поголем. Овие станици ја сочинуваат основата на реформата. Навистина, тие имаат важна улога и се наоѓаат под команда на еден десетар, кој е способен да ја изврши обврската, или пак се под раководство на еден подофицер. Задачата со која се задолжени е многу важна. Во врска со тоа, на прво место доаѓа издавањето наредби, што треба да биде сериозна и важна задача. Како тоа ќе се спроведува е објаснето подолу.

Организацијата на станиците, изборот на местата, реонот на дејствување, целосно е обврска на реформаторските офицери. Навистина, од порано многу жандарми на четите беа сконцентрирани во центарот. Само неколку од нив, двајца, тројца или четворица, според потребата и состојбата, се одвојуваа од четата и понекогаш се наоѓаа многу далеку од базата.

Освен тоа, во секој баталјон беше формирана по една коњичка жандармериска чета. Согласно потребите, жандарми-коњаници се распоредуваа во секоја чета.

Составот на определени станици целосно се состои од коњаници, посебно на оние кои се наоѓаат на важните патишта или во местата каде има зголемена фреквенција и каде е потребна заштита.

Освен тоа, во важните места и, пред сè, во местата каде престојуваат жандармериски офицери, има и жандармериска коњаница и жандармериска пешадија. Се разбира, во местата каде има повеќе станици, нивниот состав се состои од пешадија. Определен број станици се наоѓаат под команда на офицер, со име водник. Една чета се дели на два, три, четири реони. Центарот на овие посебни реони е под команда на еден капетан и тој го претставува центарот и на четата. Другите се наоѓаат под команда на поручник или поручник од втора класа.

Секоја станица под своја контрола има бројни села. Жандармите што се наоѓаат под раководство на командантите на станиците и на началниците, го познаваат својот реон така што веднаш можат да се снајдат во него. Освен тоа, ова не се постигнува само врз база на карти. Тоа зависи и од населенито кое мора да извести доколку забележи некој сомнителен, посебно за тоа што се случува со поповите, учителите и бекчиите. Ништо не може да помине без нивна контрола.

Секој жандарм треба да ги познава сите луѓе во својот реон. Доколку во својот реон забележи некое сомнително лице, веднаш спроведува истрага и проверка и ги известува своите надлежни.

Во исто време станиците се задолжени сами да се грижат за редот во местата во кои се наоѓаат. За време на обиколките тие од претставници на населението ги слушаат нивните жалби и ја контролираат работата на колџиите.

Задачата за заштита на станиците си ја доверуваат еден на друг и таа ја спроведуваат на две или на повеќе точки. Тие се задолжени и за чувањето на уапсените, на важните информации, за безбедноста на патиштата и за движењето по нив. Овие задолженија уште од порано дисциплинирано се спроведуваат.

Офицерите, контролирајќи ги често своите станици, ја одржуваат дисциплината во нив. За време на нивните посети на станиците, со татковски совети, ги поправаат сите грешки на жандармите и на тој начин го воспоставуваат редот и дисциплината.

Освен тоа, станиците беа подложени на контрола и од страна на реформаторските службеници. Сите задачи што ги совладаа жандармите со цел да го зачуваат мирот, му носат безбедност на населението. Доколку се појават активности спротивни на овој поредок, се спроведуваат најстроги казни.

Ете, поради сериозноста и одговорноста што постои во ваквиот поредок, христијаните и муслиманите со цел да ја обезбедат својата сигурност, брзаат да изградат караули во своите села.

Бидејќи во сите вилаети се почувствува потреба од распределба на станиците кон жандармериските полкови, чија реформа се спроведува веќе две години, подолу се прикажуваат станиците на секој жандармериски баталјон:

Солунски полк

	Чети	Станици
1. Солунски баталјон	7	75
2. Солунски баталјон	6	64
3. Серски баталјон	5	64
4. Драмски баталјон	2	26

Битолски полк

	Чети	Станици
1. Битолски баталјон (заедно со четата од Јенице)	7	78
2. Баталјон Серфице	6	50

Скопски полк

	Чети	Станици
1. Скопски баталјон	-	⁸⁴
2. Приштински баталјон	10	86

⁸⁴ За Скопскиот полк не се дадени бројки, меѓутоа, судејќи според бројноста на четите и станиците во Приштинскиот полк, можно е тие да се заеднички за Скопје и Приштина.

3. Чети во Гњилане и Прешево 2 ?

 Вкупно: 42⁸⁵ 446⁸⁶

Платите на жандармите

Команадант на полк грошеви 2.500	Командант на баталјон грошеви 1.750	Капетан грошеви 1.000
Поручник прва класа 800	Поручник втора класа 650	Жандарм 171

УНИФОРМАТА

Жандармериска униформа: на главата фес; палто и панталони во сина боја; предната страна на палтото е со еден ред копчиња и со два џеба, а јаката до половина е со црвена боја; на панталоните има тенка црвена линија; на нозете кондури и чизми; коњаниците се со иста униформа, само што имаат црвени кордони.

Нивното оружје: за пешадијата е пушка маузер со нов систем, а за коњаницата е сабја што ја користи царската воена коњаница и пушка маузер.

На сите офицери јаката и ракавите се црвени и, како кај француските коњаници, предната страна на униформата е со гајтани и со еден ред копчиња, а задната страна е со паленти и гајтани и со два реда копчиња. Двете страни на копчињата се заострени во форма на јајце, а на ракавите во жолта боја, според францускиот модел, има ознаки. Панталоните, како коњички ...(?), се состојат од два дела. Еполетите на рамињата се опшиени со жолта срма, а на нив се поставени ѕвезди согласно чинот. Со жолта срма се опшиени само еполетите на мајорите и на полковниците.

⁸⁵ Вкупниот збир е 45 чети.

⁸⁶ Вкупниот збир е 443 станици.

Работните палта и панталони, пак, се исти и имаат еполети на рамињата. Меѓутоа, тие се во сина боја, направени се од чоја и се со еден ред копчиња, но имаат четири џебови.

Странските офицери се обврзани да носат униформа со ист изглед. Меѓутоа, бидејќи Французите и Русите не го прифатија фесот, од страна на државата беше прифатено тие да носат црна чоена капа.

За реформа на полицијата се отвори едно училиште каде се држи настава неопходна за полициските обврски. Откако полицајците во определениот период ќе го завршат следењето на наставата, без одложување се регистрираат во полицијата.

Со цел во секоја каза да има по еден офицер, од страна на Франција, Англија, Италија, Австрија и Русија, беа избрани различни офицери до чин полковник и беа испратени во Македонија. Од нив, Русите беа распоредени во Солун, Французите во Серез, Англичаните во Џумаја, Италијанците во Битола, Австријците во Скопје. Во овие кази тие ја започнаа својата работа.

Овие офицери под команда на генералот Де Џорџис, кој беше директно одговорен за реформата, имаат обврска да известуваат. Нивната должност, исто така, се состои од целосно спроведување на членовите од проектот за реформи што беше предложен од страна на Русија и Австрија, одобрен од страна на големите сили и прифатен од страна на османлиската држава, како и од објаснување со извештаи до надлежните институции за секоја состојба спротивна на реформите.

Освен тоа, задачата на руските и австриските цивилни агенти, кои се наоѓаат во придружба на генералниот инспектор Хилми-паша, е да контролираат дали спроведувањето на општите реформи е подржувано од страна на споменатиот паша. Доколку има потреба, тие ги решаваат проблемите, без никакви консултации.

Исто така, постои и финансиска комисија, која е задолжена за распределување на финансите за реформите во Македонија. Еден од најважните одредби на реформата е и реорганизацијата на судовите. Со цел да се спречи

корупцијата присутна во државните власти, се советува: сериозно спроведување на законските норми; редовно давање на платите на цивилните, воените и жандармериските служби (по востановувањето на финансиите за Македонија) од страна на Османлиската банка; доколку поголема сила од редовните царски војски биде разместена во Македонија, да се обезбедат пари од друго место со цел парите што ќе се потрошат за неа да не бидат на штета на македонските финансии.

ПРВИОТ ПЕРИОД НА РЕФОРМИТЕ

По појавувањето на Ерменското прашање, во 1895 година османлиската држава, во согласност со Берлинскиот договор, формираше жандармерија и на Европа ѝ вети реформи. Кога започнаа тие реформи изби војната со Грција и истите останаа без резултат. Бунтот што се појави во 1902 година, а посебно официјалната изјава што францускиот генерален конзул во Солун ја даде во владиниот печат за карактерот и суштината на бунтот што ќе избие во Македонија и објаснувањето дека во врска со тоа ќе има силна потреба од реформи во Македонија, го свртеа вниманието на Европа одблиску да ја набљудува Македонија. Меѓутоа, одамна политиката на Русија и Австрија беше одлучувачка во врска со Македонија и таа политика тајно беше спроведувана од страна на двете држави. Поради тоа што ќе имаше замешување на Европа, Русија и Австрија веднаш се договорија и постигнаа меѓусебна согласност и според одредбите на Берлинскиот договор предложија реформи во Македонија. Како што порано беше објаснето, на 4 ноември 1903 година проектот беше доставен за одобрување од Високата Порта⁸⁷. Високата Порта, која од порано ја анализираше ваквата ситуација, со сета сериозност издаде наредба за реформи во Македонија и за тоа беа ангажирани шведски и белгиски офицери. Единството на Русија и Австрија и прифаќањето на проектот за реформа во Македонија, даде една

⁸⁷ Се однесува на Мирцшегските реформи од октомври 1903 година.

поинаква содржина на работата. Врз основа на тоа, Високата Порта за да ја спроведе реформата во жандармеријата, се инсистираше на постоење на еден висок службеник (Хилми-паша), избран од страна на Европа, и на негово именување како генерален инспектор. Рокот за контрола на службениците од големите сили требаше да биде две години. Но, овој рок се одолжи се досега, со цел реформите, чие спроведување е во тек, да имаат добар резултат. Иако за реформите на жандармеријата се мислеше на воен службеник што ќе биде испратен од страна на Германија, оваа земја, земајќи ги предвид, пред сè, сопствените интереси, ја одби оваа работа и не испрати никого. Но, беше прифатен Де Џорџис, еден од италјанските генерали, кој од порано големите сили го ставија како замена, и по согласноста на Високата Порта, тој замина за Румелија.

Во првиот период од спроведувањето на реформите не се случи никаков приговор. Исто така, добриот тек на работите и напорите за реформи во жандармеријата беа причина за задоволство кај јавното мислење. Особено затоа што беше спречена корупцијата присутна во цивилната администрација и со големо задоволство започнаа да се слушаат изјавите на сиромашното население за ползата што тие ја имаат од реформите. Сепак, се појавија некои несакани ситуации во врска со офицерите на странските држави задолжени за контрола. Иако тие, со цел да ги заштитат интересите на својата држава, оставаа простор за идеите на разбојниците и настојуваа да ги остават без резултат активностите на војската, сепак не ги одложуваа воените дејствија.

Дополнување

Додека во 1320 година⁸⁸ приходите на собраните даноци од страна на благјаната на трите вилаети изнесуваше 1.331.000 лири, во 1323 година⁸⁹ тие достигнале 1.556.000 лири, зголемувајќи се за 235.000 лири. Како што се

⁸⁸ 14 март 1904–13 март 1905 година.

⁸⁹ 14 март 1907–13 март 1908 година.

зголемија платите на цивилната администрација, така платите на жандармеријата и на администрацијата се исплаќаат редовно.

Од официјалните цивилни агенти кои се наоѓаат кај генералниот инспектор Хилми-паша се неговата екселенција господин Демерик, цивилен агент на Русија, и неговата екселенција господин Опенхајмер, цивилен агент на Австрија,.

Задолжениот офицер за реформите во жандармеријата, италијанскиот генерал Де Џорџис, во 1908 година, за време на неговото отсуство и престој во Рим, почина од природна смрт. Тој беше една личност која се одликуваше со сериозност, знаење и чесност. На негово место повторно беше назначен италијански генерал, дивизискиот генерал гроф Робилант.

Со оглед на тоа што грофот Робилант е роден 1855 година во Торино, тој сега има 53 години. По завршувањето на италијанското воено училиште извршувал бројни служби, а во војната што Италија ја водеше со Етиопија, се наоѓал на позицијата воен аташе на походот. Има извонредни способности за пишување и има бројни написи поврзани со воената наука. Минатата година на мировната конференција во Хаг од страна на италијанската влада беше задолжен со функцијата научен воен помошник.

Убиството на Сарафов

Во Канун Евел 1323 година⁹⁰ еден од познатите водачи на бугарскиот бунтовнички комитет Сарафов, заедно со неговиот другар Гарванов, беа убиени од страна на познатиот разбојнички водач Паница. Откако Борис Сарафов и неговиот бунтовнички другар Гарванов вечерале заедно во неговата куќа, Паница излегувајќи пред нив отворил оган од револверот што го носел со себе. Погодувајќи ги двајцата разбојници со по еден куршум во главата, ги усмртил. Стана јасно дека овој настан беше извршен од страна на членовите на комитетот, кој одамна се подели на различни фракции.

⁹⁰ 14 декември 1907–13 јануари 1908 година.

Борис Сарафов е жител на селото Либјахово, кое припаѓа на казата Неврокоп⁹¹. Тој е трето дете на лицето Петар Сарафов, учител во селското училиште. По завршувањето на бугарското училиште во Солун заминал за Бугарија, каде завршил бугарско воено училиште станувајќи офицер. Потоа се вклучува во бунтовничкиот и разбојнички комитет, вршејќи крвави злосторства.

Сарафов, кој украде голем дел од парите што ги собирал по бугарските села за комитетската благајна, заблудувајќи бројни наивни и кутри селани и заплашувајќи многумина од нив со ужасни злосторства, на своите патувања низ Европа не можел да остави незадоволена ниту една своја развратна потреба. По потрошувањето на парите повторно се враќал на разбојништвото. Меѓутоа, многу негови противници се одвоиле од групата што тој ја предводел и сите тие извршиле бројни крвави злосторства насочени едни против други. Сарафов беше на возраст од 35 години.

Гарванов беше водач на разбојниците и поданик на Бугарија. Еден период работеше во бугарското училиште во Солун, каде еднаш беше уапсен и осуден. Подоцна замина за Бугарија и се оддаде на разбојништво.

===

Во 1321 година⁹² со разбојниците во Косовскиот вилает се случиле 22 судири, при што од бугарските разбојници биле убиени 32, а од српските 76 разбојници. Во овие судири од страна на царската војска и жандармеријата имало 27 жртви и 39 ранети.

Во 1322 година се одиграле 16 вооружени судири и биле убиени 37 бугарски и 37 српски разбојници.

Во 1323 година⁹³ се случиле 24 вооружени судири и биле убиени 16 бугарски и 14 српски разбојници. Од страна на царската војска и на жандармеријата имало само тројца убиени и тројца ранети.

⁹¹ Денес градот Гоце Делчев во Р. Бугарија.

⁹² 14 март 1905–13 март 1906 година.

⁹³ 14 март 1906–13 март 1908 година.

Битола - Од 1322 до крајот на февруари 1323 година бројот на разбојниците кои биле уништени изнесува 314 лица.

	Мртви	Живи
Бугари	138	12
Грци од Грција ⁹⁴ и Грци од Румелија ⁹⁵	110	41
Срби	5	5
Власи	3	-
	-----	-----
Вкупно:	256	58

Во горниот преглед не се вклучени разбојниците, кои заедно со документите заплени при испитувањето на оние кои биле фатени живи за време на судирите, како и другите докази за наредбите и кореспонденцијата, се испратени пред вонредниот суд и кои се осудени. Исто така, не се опфатени ниту нивните јатаци и помошници.

ВОЗВИШЕНАТА ОСМАНЛИСКА ДРЖАВА

Површина: 4.148.000 квадратни метри

Население: 39.700.000

На секој квадратен километар има девет жители.

	Километри	Население
Источна Румелија	32.593	1.099.984
Самос	464	54.834
Египет	994.300	9.821.045

⁹⁴ За овие лица е употребен терминот Yunanlı, што значи Грк, жител на Грција.

⁹⁵ За овие лица, пак, е употребен терминот Rum, што, исто така, значи Грк, но кој се родил и живеел во Османлиската Империја или во било која муслиманска држава. Но, со овој термин биле означувани и сите османлиски поданици кои верски припаѓале кон Цариградската патријаршија, а чие етничко потекло не било грчко. Така, како Руми бил означуван и голем дел од словенското и влашкото православно население. Тоа се должи на фактот што османлиската држава официјално не познавала етнички, туку верски заедници т.н. милети, кои имале официјално призната и прифатена црква од страна на османлиската држава.

Босна и Херцеговина	51.110	1.091.036
Крит	8.618	31.362
Кипар	9.601	237.022

Има 25.000.000 муслиманско население⁹⁶

Буџет пресметан со 100 гроша за една лира

Приходи: 18.511.322	Расходи: 18.469.411
Јавен долг: 161.346.681	за 1903 година
Приходи за јавниот долг: 2.608.549	за 1903 година
Расходи: 2.459.439	за 1903 година
Воен буџет: 4.489.698	
Буџет за артилеријата: 462.177	
Буџет за жандармеријата: 1.013.944	
Буџет за морнарицата: 3.826.043	
Поштенски приходи: 7.497.091 франци	
Поштенски расходи: 2.151.578 франци	
Телеграфски приходи: 25.209.328	
Телеграфски расходи: 8.472.490	

Возвишената османлиска држава е поделена на седум армиски области. Освен тоа, постојат и воената дивизија на Хиџаз⁹⁷ и воената дивизија на Либија.

Реорганизацијата на царската војска во 1903 година

Постојана војска:	404.000
Резервна војска:	600.000
Резервна војска од втора класа:	350.000
Мустахфизи ⁹⁸ :	100.000

⁹⁶ Оваа бројка се однесува на муслиманското население во османлиската држава, додека горе наведените области се територии кои во време на пишувањето на книгата веќе не биле во состав на Османлиската Империја.

⁹⁷ Хиџаз е област во западниот дел на денешна Саудиска Арабија. За исламскиот свет е важна затоа што ги опфаќа светите исламски градови Мека и Медина.

=====

Вкупно: 1.454.000

Редовна војска: 3 години

Превентивна резервна војска: 6 години

Резервна војска: 9 години

Мустахфизи: 2 години

=====

Вкупно воена служба: 20 години

Морнарица

Редовна војска: 5 години

Превентивна резервна војска: 3 години

Резервна војска: 4 години

Вкупно: 12 години

Гардата хамидие: 40.000

Либан: 3.000

Додаток во Либија: 40.000

Албански доброволци: 40.000

Вкупно: 123.000

+ 1.454.000

1.577.000

Број на војници кои поминале воена обука и образование: 600.000.

⁹⁸ Арапскиот термин *mustahfiz* значи резервист, а во сложената структура на османлиската армија со овој термин се означувале лица на возраст над 40 години, кои по служењето во редовниот и во резервниот воен состав, останувале во состојба на резерва и биле повикувани во разни воени родови на османлиската војска само во време на војна.

Морнарица

Број	Топови	Торпедни системи
2 оклопни фрегати	61	4
4 корвети	88	4
2 придружни оклопници	44	4
1 крстосувач	8	1
2 транспортери	15	4
5 торпедни чамци	14	10
1 торпедоносец за отворено море	2	2
15 торпедоносци од прва класа	30	30
6 торпедоносци од втора класа	12	13
2 подводни торпедоносци		

Бугарија

Бугарскиот принц, под името Фердинанд, за принц на Бугарија и за управник на Источна Румелија беше избран од принцовите на Саксонија на 15 август 1887 година. Изборот го направија големите сили во согласност со Берлинскиот договор.

Собранието на Бугарија се состои од 125 членови. Освен тоа има уште едно големо собрание кое се состои од 300 членови.

Површина: 96.345 квадратни метри.

Население: 3.744.283 жители. На квадратен километар има по 39 лица.

Од вкупното население околу 650.000 се муслимани. Иако порано тој број изнесуваше 1.000.000, поради преселбите овој број се намали.

Буџет (во франци)

Приходи: 106.163.400

Расходи: 106.149.404

Јавниот долг за 1904 година изнесува 293.991.688 франци.

Нејзиното вооружување е со пушки манлихери модел 88.

Поштенски приходи: 3.134.128 франци

Поштенски трошоци: 3.209.996 франци

Телеграфски приходи: 9.193.027

Има 1650 километри железничка пруга. Меѓу станиците има растојание од 15 километри.

Служењето на воената обврска трае 25 години. Тоа започнува на возраст од 21 година. Од вкупно споменатите 25 години, 10 години се активна служба, седум години се служење во резервата и 8 години се ангажирани како мустахфизи. Од 10-те години активно служење, пешадинците под оружје поминуваат две години, а коњаниците, артилерците и инженерците три години. Останатиот дел од службата е во превентивната резерва.

Годишно 65.000 лица влегуваат во резервниот состав.

Годишно 25.000 се под оружје.

Бројот на лицата кои поминале воена обука и образование изнесува 350.000.

Министер за војна: 18.000 франци

Дивизиски генерал: 15.000 франци

Бригаден генерал: 10.700 франци

Полковник: 9.600 франци

Потполковник: 7.200 франци

Мајор: 6.000 франци

Капетан: 4.800 франци

Поручник од прва класа: 3.700 франци

Поручник од втора класа: 3.700 франци.

Бугарија е поделена на девет дивизиски области.

Една дивизија има две бригади; една бригада има два полка; еден полк има два баталјона; еден баталјон има осум чети. Бидејќи во секој полк има и по една неборечка чета, има и 36 неборечки чети. 36-те полка се составени од 72 бригади.

За време на воен поход 36-те полка имаат по четири баталјони, што значи вкупно 144 баталјони. Секоја бригада вади по два резервни баталјони.

144 баталјони

72 баталјони – во секоја бригада по два резервни баталјони

36 баталјони – во секој полк по два резервни баталјони

36 баталјони – мустахфизи

288 баталјони.

Освен тоа има 36 чети во својство на мустахфизи од втора категорија. Во првата линија тргнуваат 288 баталјони, така што има 18 дивизии по 16 баталјони.

Коњаница

Има една коњичка дивизија и девет коњички полкови. Коњичката дивизија се состои од пет полкови.

Во време на мир: $24 + 18 = 42$ чети

Во време на војна: $24 + 36 = 60$ чети

Артилерија

Има девет бригади. Бригадите се состојат од два полка; полковите се состојат од три баталјони, а овие се составени од три батерии.

9×18 батерии = 162 батерии; 162×6 топа = 972 топа.

Освен тоа постои и ридска бригада. Таа се состои од 18 батерии и секоја од нив има по шест топа, значи вкупно 108 топа. Од фабриката Круп беа нарачани 108 батерии со калибар 7,7 сантиметри. (Пристигнати се.)

Топови со голем калибар

24 орудија со калибар од 12 сантиметри – ејус(?) од Кане

24 орудија со калибар од 15 сантиметри – хаубица

12 орудија со калибар од 15 сантиметри – топ за опсада; од Круп

14 орудија со калибар од 12 сантиметри; од Круп

3 орудја со калибар од 12 сантиметри – оклопен со кундак; од Круп.

Има и еден артилериски полк за трвдини, кој е составен од три батерии. Секоја батерија се состои состои од осум чети, така што вкупно има 24 чети.

Мобилизација

Една дивизија, три бригади (две активни, една резервна); 24 баталјони, 4 коњички чети (две активни; две резервни), една артилериска бригада (18 батерии), една инженериска бригада (една подвижна фортификациска бригада, една жандармериска коњичка чета, половина интенданска чета, медицинска чета со болнички оддели, полска болница), слободна коњица, ридска батерија, артилерија за опсада, ејуслер(?), железнички бригади.

320.000 – мобилни лица

350.000 – заедно со ејуслер(?)

400.000 – заедно со мустахфизите

1.070.000

Период. – Доколку мобилизацијата на активната војска се одолжи за три дена заради набавки и други работи, тогаш мобилизацијата се случува во рок од 5-6 дена и завршува на седмиот ден. Распоредувањето започнува една седмица порано и завршува во текот на таа седмица.

Нападот преку Варна се случува во рок од 11 дена, а од другата страна за 12-13 дена. Ако се прави по железницата, преку Едрене, нападот се случува за девет дена. Овие бројки се во согласност со уредена саатница на тргнување. Не е пресметано стратегиското изненадување. Османлиите по еден месец возврќаат. Напаѓаат со 15 дивизии.

Кнежевство Црна Гора

Површина: 6.070 квадратни километри.

Население: 227.841 жители.

На секој километар има по 25 лица.

Има 13.840 муслимани.

Бројноста на Црногорците кои се наоѓаат во Австрија, Турција, Русија и Србија изнесува 6.000 лица.

Буџет

Приходи: 881.662 флорини.

Расходи: 881.662 флорини.

Јавен долг: 960.000 флорини.

Поштенски и телеграфски приходи: 788,86 франци.

Поштенски и телеграфски расходи: 120,29 франци.

Број на војници кои завршиле воена обука и образование: 35.000 пешадија и 600 артилерци.

Воено е поделена на девет бригади, така што има 58 пешадиски баталјони и девет батерии. Количината на оружјето на Црна Гора изнесува 100.000.

Во 1898 година Русија и подари на Црна Гора 30.000 пушки – берданки и 30.000 брзострелни пушки (московичка).

Артилеријата се состои од: 12 челични топови со систем Круп, два челични топови со руски ситем, 6 топови за опсада и 20 ридски топови.

Кралството Грција

Површина: 68.679 квадратни километри.

Население: 2.433.806 жители.

На секој километар има по 37 лица.

Буџет (1904 г.)

Приходи: 121.186.246 драхми.

Расходи: 120.200.248 драхми.

Јавен долг: 886.907.310 драхми.

Поштенски приходи за 1902 година: 2.364.944 драхми.

Поштенски расходи: 2.855.159 драхми.

Телеграфски приходи: 1.285.228 драхми.

Служењето воена обврска е задолжително. Трае 21 година, а вклучувајќи го целиот период на резервисти, продолжува до 30 години.

Во време на мир: 20.040 лица.

Во време на војна: 82.125 лица.

Флота

Број	Вид	Лица	Топови	Торпеда
3	оклопни фрегати	1.197	90	9
1	корвета	-	30	-
1	оклопна топовница	-	3	-
1	крстосувач	290	10	1
1	катотир(?)	42	24	1
----		-----	-----	-----
7		1.906 ⁹⁹	157	11

Има и 30 торпедни бродови.

Србија

Површина: 48.303 квадратни километри.

Население: 2. 624.318 жители.

На секој километар има по 54 лица.

Буџет

Приходи: 82.812.722 франци.

Расходи: 89.143.836 франци.

Јавен долг за 1904 година: 465.775.465 франци.

⁹⁹ Точниот збир е 1529 лица.

Поштенски и телеграфски приходи: 2.138.161 франци.

Поштенски и телеграфски трошоци: 1.700.545 франци.

Служењето на воена обврска започнува на возраст од 20 години и продолжува во текот на 24 години. Десет години од нив се активни, седум години се во превентивната резерва, а останатите се мустахфизи. Мирновременските воени сили изнесуваат 16.000 лица. Има пет воени дивизии.

Пешадија

Има 15 полкови и секој од нив се состои од четири баталјони. Мирновременските сили се состојат од 20 баталјони. Исто така има и еден гардиски полк. Еден пешадиски баталјон во време на војна се состои од 974 војници и 20 офицери.

Коњаница

Има пет полкови. Секој полк има по четири чети. Составот на четата во време на војна изнесува 150 војници со сабји. Исто така, има и две гардиски чети и еден гардиски полк.

Артилерија

Има пет артилериски полкови кои се состојат од по три бригади, а овие пак имаат по три батерии. Еден полк има девет батерии. Секој од полковите е во состав на една од дивизиите. Последната батерија на полковите е ридска батерија. На тој начин има шест ридски батерии, 39 пешадиски и една коњаничка батерија. Секоја батерија во мирновременски услови има 60-65 војници и 50 коњи, а во време на војна има уште четири офицери и 152 влечни животни.

Артилерија во тврдини

Има еден полк кој се состои од два баталјона со вкупно девет чети.

Исто така има и: еден фортификациски баталјон, еден баталјон за вкопување, телграф, железнички чети, медицински подвижни чети и чети за приготвување леб.

Воениот буџет изнесува: 1.700.000 франци.

Мобилизацијата се комплетира во рок од 14 дена.

Во мирновременски услови вкупната воена сила, заедно со жандармеријата изнесува 23.342 лица, во време на војна 353.122 лица.

ЗАШТИТНИТЕ ПРОГЛАСИ НА ГРЦИТЕ¹⁰⁰

Ние Грците веќе 2.000 – 3.000 години сме еден цивилизиран народ, бевме воспитувачи на другите народи и на човештвото му го дадовме знаењето. Поради тоа ние сме горди. Освен општата полза што ја демонстриравме со ширењето на цивилизацијата, за херојството во одбраната на нашата татковина, како и од возвишените градови што ги основавме за ширење на општата цивилизација, денес постојат докази и остатоци. Во Румелија и Анадолија, каде се наоѓаат најпрекрасните места на земјиното лице на европскиот и азискиот континент, од пред 3.000 – 4.000 години има остатоци од грчките градови. На нив се наидува доколку се прошета било кој дел од тие убави места.

Извор на знаењето и почеток на науката се Грците. Кој народ досега создаде генијалци како Сократ, Хипократ, Диоген? Додека Бугарите, Русите, па дури и Европјаните, воопшто не беа познати и славни, а нивните области беа пустини, зарем ние не бевме народот, кој, здобивајќи се со влијание од исток до запад, го создаваше рајот? Грчките остатоци, кои дури и во наше време предизивуваат воодушевување, како и зачуваните дела, кои потврдуваат колку далеку сме отишле во цивилизацискиот развој, се чуваат во музеите и под земјата. Ако ја отвориме нивната историја, се среќаваат илјадници страници на супериорност на Грците во секој поглед. Иако Грците, кои пред нашата ера проживеаја еден цивилизациски период, со формирањето на Источната Римска Империја пропаднаа, пет-шест века подоцна тие, чии плодови се наоѓаат на оваа почва, повторно се организираа. Како што цивилизациски беа толку напредни, Грците, кои природно се интелегентни, започнаа да го шират христијанството во

¹⁰⁰ Употребен е терминот Rumlar, што значи се однесува на Грците од Османлиската Империја.

светот. Мисијата, што триста години по воскреснувањето на нашето најголемо духовно богатство светиот Исус Христос, ја формира во Изник, ширејќи ја верата на сите страни во светот, го објави христијанството. Тоа, исто така, никој не може да го негира. Оваа законска црква на османлиските Грци, кои се господари на овие духовни вредности, се ограбува од Бугарите, кои се повикуваат на нејасни аргументи. Нашите досегашни упокоени светци, всушност од кого потекнуваат? И, со какви имиња се наречени? Зарем имињата на светите денови и имињата на славните личности не се грчки? Додека Русите, Бугарите и Србите и всушност, сите Словени, се даваа по пустините со дивите ѕверови, зарем османлиските Грци не свонеа на црковните камбани за ширење на верата? Како што сè достигнува врв и пропаѓа на овој минлив свет, што е природен закон, така и таа голема држава, запаѓајќи во период на промена, беше уништена со силен удар од ветрот на уништувањето. Тоа беше крај и на Источната Римска Империја.

Меѓутоа, не можеа да бидат целосно уништени ниту Грците, ниту духовното влијание на таа стара цивилизација, чии корени беа здрави и моќни. Грците кои беа притиснати на полуостровот Мореа, до формирањето на Грција останаа заробени. Ете, поради таа промена Словените, добивајќи време и прифаќајќи ја верата, постепено станаа дел од цивилизацијата и започнаа да се спуштаат од север кон југ. Но, иако тие христијанството и културата ја добија од Грците и, користејќи се од пропаѓањето на Рим, формираа мали кнежевства на Балканот, верски останаа врзани кон Грците, односно кон грчката црква. И по турското освојување црквата на Грците законски продолжи да постои сè до овие времиња. Турците, сосема природно и во согласност со законот, ни ја дадоа нам.

Поради припадноста кон оваа црква, потребно е целосно да се знаат законите на христијанската вера и Бугарите немаат право на никаква промена на оваа законска состојба. Продолжувањето на оваа законска состојба и не запаѓањето на христијанството во делби, беше сосема неспорно. Особено беше јасно дека ниту еден народ нема да се осмели да го втурне христијанството во делби. Но, Бугарите и Русите, започнувајќи со бројни интриги и провокации, инсистираа со барање на закони за постепена верска поделба. Зарем делењето

на црквата на тој начин не е против христијанските закони? Тоа, исто така, според христијанството е и еден непоправлив грев. Нашиот народ, добивајќи еден таков удар, со цел да се спаси од ваквото бранување, ги стави Грците во Македонија под заштита на Турците, го бранеше принципот на поврзаноста на црквата на било кој народ кон Грчката црква и помина еден период од животот во таква состојба. Но и покрај тоа, лошто владеење на Турците и особено ваквата ропска положба остави голема дамка врз свеста на Грците и нивните синови, кои во периодот пред нашата ера беа носители на една цивилизација и потоа ги ширеа принципите на таа цивилизација низ светот. Поради тоа, во времето на султанот Махмуд во име на христијанството тие во Македонија, Мореа го развиорија знамето на слободата. А, исто така, многу добро се знае дека оваа состојба, пак, ќе помогне и за иднината на Бугарите и за нивното националното ослободување и започнување нов живот. Ете, Европјаните кои оддалеку ги гледаа нашите законски национални права и причините за востанието, а кои израснаа во пазувите на Грција, започнаа оваа состојба на угнетување да ја набљудуваат од поблиску и станаа наше засолниште за спас од рацете на Турците. Ние, пак, зачувувајќи го нашето национално достоинство, денес на оваа света земја ја формиравме грчката држава. И со цел веднаш и што побрзо да се вратиме на нашите стари вредности работиме деноноќно. Меѓутоа Бугарите не ни ја пружија нам раката на единство, туку се фрлија во преграката на Русите. Всушност, Бугарите кои во почетокот бегаа од зулумите на Русите, во иднина ќе западнат во нивната алчност. Ете, благодарение на интригите на Русија, црквите се поделија, се случи војната на Дунав и беше создадена Бугарија. Но, Бугарите не можеа да се извлечат од алчноста на Русите и повторно, без да внимаваат, беа потиснати од нивните заблуди и провокации. Не постои зулум ниту дивјаштво што не беа направени против Грците во Македонија. Најпосле, тркалото на разбојништвото што тие го придвижија, нè воведе нас во две војни со Турците!

И повторно, во последно време не остана игра што не ја одиграа и срам што Бугарите не го направија во Македонија со цел да се бугаризира грчкиот народ. Но, кои се причините за да го прават тоа? Зарем поради тоа, што

спасувајќи се од зулумите на Русите, им беше дадено христијанството и беа научени на хуманост наоѓајќи засолниште во преграката на Грците? Зарем тоа не буди срам во нив самите? Навистина, со каква совест се извршуваат овие дивјаштва?

Но, бидејќи во последно време националните дамари на Грците се обземени од оваа жална состојба, подготвени сме за нашите грчки браќа во Македонија и за нивната благосостојба да ги жртвуваме нашите животи. Поради тоа, ги предупредуваме Бугарите да не се однесуваат на тој начин, а бидејќи запаѓаат во еден катастрофален вртлог, во еден ќорсокак, сметаме дека е неопходно да им го покажеме вистинскиот пат.

Од периодот на бунтот 1903 година.

*Забелешка: Ова е резиме на заштитните прогласи напишани со жесток јазик во грчките весници за време на општото востание на Бугарите во 1903 година.

ЗАШТИТАТА НА БУГАРИТЕ

(Напишано во 1903 година)

Бидејќи беше цел на многубројни напади на Грците, бугарскиот народ е принуден сам да се брани. Барајќи ги нашите права во Македонија, јасно напоменуваме дека Грците немаат ниту зрно право на таа земја како на татковина, ги отфрламе нивните грозни напади што одамна ги демонстрираат против бугарскиот народ и во одбрана ги пишуваме овие неколку редови.

Ние Бугарите, кои се спуштивме кон Дунав и Македонија, по многуте битки со племето Макет¹⁰¹, кое ја населуваше Македонија, но кое не успеа да формира држава на нејзината територија и кое не можејќи да се спротивстави на нашите молскавични напади, се повлече на север, ние формиравме неколку мали кнежевства.

Иако, признавајќи ја Римската Империја, влеговме под нејзина закрила, тоа резултираше со прифаќањето на христијанството и неговата светост, што беше

¹⁰¹ Со називот Макета била нарекувана областа околу горниот тек на реката Бистрица (Халијакмон), а жителите населени во таа област биле нарекувани Макети.

темел за постигнување целосно единство. Всушност, Римјаните, никогаш не стапнаа на тлото на Македонија и се наоѓаа само на бреговите на Балканот. Меѓутоа, неопходноста од светата вера буди сомнеж дали ние, започнувајќи уште од нашето признавање на римската власт, бевме поданици на римската држава. Доколку прашањето добро се проучи, станува јасно дека Бугарите на никаков начин не се наоѓаа под власта на Римјаните и дека ние ја признавме Римската Империја само во име на христијанството.

Доколку се посочи било која точка од Македонија, многу јасно е дека таму нема дела од Грците, нема ниту зрно нивна земја, туку дека постоечките урнатини се дела на државите што ги формирале Бугарите. На што се засновува кажувањето на Грците: *Македонија е наша!*

Грците, кои црпат храброст од верската неприкосновеност, ги грцизираа бугарските села на север и предизвикувајќи многубројни зулumi, продолжија се до нивно освојување.

Какво значење имаше за нашиот народ согласноста нашите цркви да бидат под управа на Грците по прифаќањето на христијанството? Тогаш оваа алчна идеја отиде толку далеку, што Бугарите западна во алчноста на Грците.

Но, Бугарите гледаа достоинствено и без забелешка на христијанството. Најпосле, иако Македонија, која беше населена со бугарски народ, запаѓајќи во неколку востанија, премина во рацете на Грците и Латините, тие не ја задржаа и таа премина во освојувачките раце на Турците. Ете, и Грците знаат дека тука за прв пат се среќаваат Турците и дека Бугарите беа тие кои храбро се бранеа во борбата со нив.

Кога Турците својата освојувачка рака ја испружија до Дунавските брегови, благодарение на Источната Римска Империја, кој беше принуден во име на христијанството на бреговите на Дунав да ги води големите битки со Турците? Без никаков сомнеж: Бугарите. Доколу Грците беа храбри и беа достоинствени на својата вера, заеднички со нас ќе ги изгоневме Турците одовде. Но каква корист, кога додека императорот во Константинопол беше пијан од задоволства, Бугарите за одбрана на својата татковина ја пролеваа својата крв на бреговите на Дунав.

Ако размислиме, ниту еден народ не направил толку добрина, но бугарските пратеници не беа прифатени од страна на Грците и раката на единство беше отфрлена.

Всушност, Грците не заостануваа во угнетувањето на Бугарите. Грците знаат дека затоа што светите книги и молитвите беа на грчки јазик, од страна на грчките попови ние бевме принудувани да го менуваме нашиот јазик.

Еден народ не може да се согласи да му биде променет неговиот јазик. Светата книга на верата на која тој припаѓа Грците ја напишале на грчки. Но, и ние имаме право да ја напишеме и молитвите да бидат на наш јазик. Зарем оние кои во грчките села зборуваат на бугарски јазик не се Бугари? Ете со овој доказ се објаснуваат нивните постапки. По формирањето на Грција и излегувањето од турската доминација, не остана зулум што не беше направен од страна на Грците, поттикнувајќи ги Грците во Македонија. Доколку Турците добро се однесуваа со нас, ние на никаков начин немаше да излеземе од таа управа. Тие започнувајќи со жестоки репресии, нè натераа да побараме од русите заштита на нашата вера и на нашите права. Оваа наша состојба нас не нè направи помалку внимателни. Затоа што оној што паѓа во морето се фаќа и за змија и нашето запаѓање под неиздржлива репресија нè принуди на тоа. И ние развиорувајќи го знамето на слободата, ја создадовме Бугарија. Ги одвоивме нашите цркви. Меѓутоа, еден дел од нашиот народ се наоѓа во Македонија. И повторно нивните лелеци предизвикани од зулумите што се прават од страна на Турците и Грците, ја доведоа Македонија во период на бунт. Ние во Македонија не бугаризиравме ниту еден Грк. Меѓутоа, повторно ги повикавме кон својата народност оние кои порано беа Бугари, но беа грцизирани од страна на Грците. Не направивме ништо противзаконско. Не направивме ниту еден несреќен зулум, напразно пролевајќи крв. Ние ги бараме правата. Денес Бугарија со својот начин на управување и со својата дисциплинирана војска му докажува на светот дека ние сме еден чесен народ. Во овој период од 30 години, кој помина како 30 дена, постигнавме напредок како за неколку векови. И работиме и понатаму. А пак вие, вашите мозоци не можевте да ги наполните со ништо друго освен со мудрување и со

празни митови. Погледнете со вистинска светлост на ужасите кои се на вашите раце, кои се пред вас. Затоа што нема никој што ќе ве спаси, што ќе ги слушне вашите лелеци. Вие се гордеете со вашите предци, меѓутоа не ќе можете да се радувате со вашите синови. Да се радувате на вашата иднина со поглед свртен кон минатото, е замисла без суд. Вашите недолични постапки против Бугарите, на никаков начин не нè оцрнија нас во очите на Европа. Неспорно е дека Бугарите зачекорија во сферата на цивилизацијата на еден сериозен начин и нашиот напредок во таа сфера му е познат на целиот свет. Се наоѓаме во век во кој помина времето на митовите и во кој во секоја работа се бара сериозност и вистинитост. Ако вашето право е вистинското, за да го добиете тоа право ќе ви притрчаа во помош од сите страни. Како што ги разбунтувавте овие места и како што започнавте со Крит, вие со алчна надеж, ќе ги разбунтувате и османлиските острови и крајбрежјето на Измир и сите други османлиски страни. Бугарите внимаваат на секоја ваша постапка. Организирате провокации против Бугарите од секоја страна, собираете пари во име на комитетот, планирате во иднина да го вооружувате населението, постојано давате нови и нови идеи, од Патријаршијата се испраќаат тајни наредби и на тој начин се подготвувате за едно востание во иднина. Бидете сигурни дека поради тоа што ќе предизвикате страдање на илјадници невини Грци, кои си живеат мирно во Анадолија и кои немаат врска со Македонија, ќе направете грев кој во христијанството не може да биде поправен и ќе извршете злосторство кое светот нема да може да го прости. Ете, уште еднаш повторуваме дека поради вашето немање право и вашето недолично однесување, се наоѓате исправени пред една голема катастрофа. Ние ве предупредуваме на таа катастрофа.

„Текстот е резиме на написите напишани во весниците на бугарскиот комитет во време на општата револуција во 1319 година. Но, нема место за лоши намери. Слава му на Бога, уставот ги направи браќа припадниците на османлиската нација. Невозможно е кај Муслиманите, Грците, Бугарите, Србите и кај другите од нашите браќа, кои денес гледаат колку блескава е нашата иднина, да постојат зли намери. Слободата, правдата, љубовта кон татковината, целосно

ги уништи старите идеи. Лошото владеење во време на деспотизмот целосно збунувајќи ги муслиманите и христијаните, предизвика зли замисли и состојби и на тој начин го отвори патот за претворање на Македонија во крвава сцена. Ете сакајќи да ги објасниме ваквите намери, ги вклучивме заштитните прогласи."

НЕКОЛКУ ЗБОРА НА СРБИТЕ И ОСМАНЛИИТЕ ЗА МАКЕДОНИЈА

Идеите на Србите за Македонија

Бидејќи Србите се словенски елемент и поради потребата да се наоѓаат под заштита на Русите, до формирањето на Србија тие дејствуваа заедно со Бугарите. Меѓутоа, по формирањето на Бугарија и особено кога од страна на Србите беа сфатени идеите на Бугарите за Македонија и за нејзината иднина, овие два елемента влегоа во меѓусебен судир. Кога овој судир резултираше со пораз на Србите, од нивна страна започна да се проучува важноста на ова прашање. Бидејќи ја сфатија сериозноста на прашањето, тие влегоа под заштита на Австрија. Но, иако во врска со тоа тие формираа многу дивизии, не можеа да се извлекат од потчинетоста кон Австрија.

Со формирањето на кралство во средниот век, под власта на Србите се наоѓале и Скопје и неговата околина, меѓутоа тие во Македонија не се рашириле како Бугарите. Србите се наоѓале во внатрешноста на Скопскиот вилает и подолу. Но при таква ситуација, поради ширењето на кнежевството на Бугарите, односно бидејќи станало очигледно дека идните надежи на Србите за ослободување на Македонија ќе пропаднат, и Србите за проширување на својата држава ќе вложат исто толку напори како и Бугарите.

Србите беа убедени дека доколку го освојат северниот дел од Трите вилаети, односно доколку ги спречат бугарските активности, нивната иднина ќе биде во благосостојба. Врз основа на тоа Србите, во согласност со нивните претензии, тврдат дека тие имаат исти права врз Македонија како и Бугарите и, дури, дека тие на овие простори формирале неколку кралства и дека се спремни да ги жртвуваат животите за враќање на ова украдено право, но без притоа да се лее напразно крв. Ние, пак, може да го кажеме следново: бидејќи Србите од една

страна беа поттикнати од Австрија, а од друга страна не сакаа проширување на бугарската држава, немаше сомневање во тоа дека колку ќе работат Бугарите за Македонија, исто толку ќе работат и Србите.

НАШАТА ЗАШТИТА НА МАКЕДОНИЈА

Почитуваните читатели од нашата книга добија една прилично резимирана слика за важноста на Македонското прашање. Особено се разјаснија, до еден нормален степен, меѓусебно спротивставените одбранбени ставови на овие два народа, потоа во каква фаза се сегашните нивни идеи во врска со Македонија, како и на кој начин ќе се развива иднината на Македонија. Врз основа на тоа, колку и да е неспорно сфаќањето дека Македонија западна во ваква ситуација поради стариот начин на владеење¹⁰², Османлиите имаат право да ја бранат крвта што ја пролеаја овде. Поради тоа, на оваа територија, во која се закопани коските на нашите предци, најголемо право имаат Османлиите и ние сме принудени да напишеме неутрално и вистинито заштитно слово.

Кога османлиската возвишена држава своите освојувања ги насочи кон Румелија, територијата на Македонија навистина беше населена со Бугари. Дури историјата ни покажува дека калето во Македонија за чие освојување биле потрошени најмногу сили, било калето Аврет Хисар и неговата одбрана ја предводел некој бугарски принц¹⁰³. Исто така историјата ни покажува дека кога османлиската држава дојде до Дунав и уште посеверно и кога напредуваше кон северозапад, стана единствен господар на таа територија, уништувајќи ги кралствата на Бугарите и Србите. Веднаш потоа вклучувајќи ги христијаните во

¹⁰² Се мисли на деспотизмот на султанот Абдулхамид II.

¹⁰³ Аврет Хисар или Женски Град, најчесто се идентификува со денешното село Гинекокастрон (порано Женско), југозападно од градот Кукуш (денес Килкис во Р Грција), или пак со самиот Кукуш. Инаку според османлиските хроники при освојувањето на југоисточна Македонија, познатиот османлиски војсководец Евренос-бег во почетокот на 80-тите години на XIV в. пристигнал пред тврдината наречена Марулија и ја опседнал. Оваа тврдина била бранета од жена по чие име била наречена и самата тврдина, поради што и самите Османлии ја нарекле Аврет Хисар односно Женски Град. Марулија била во роднински врски со господарот на градот Серез и очекувајќи помош од него, жестоко се бранела. Но, бидејќи во меѓувреме султанот го упатил воинствениот Дели Балабан да го нападне Серез, Марулија немала друг излез освен да го предаде својот град, кој долго време успешно го бранела.

еден праведен систем на владеење на таа територија, каде начинот на управување и моралот беше нарушен, таа им овозможи да живеат во постојана среќа.

Нашите кржави и славни војни што ги водевме со Бугарите и Србите на бреговите на Дунав и со Грците во Мореа, не беа варваризам. Тие војни се водеа со цел на народите, чиј морал беше нарушен и чиј систем на владеење отсутствуваше, да им го покажеме нашиот праведен принцип и нашето управување врз основа на правото. Ете, тогаш објаснивме кои се Османлиите и дека Турците се еден силен народ кој поседува чесност, јунаштво, совесност и праведност. При ваков начин на владеење, христијаните 600 години живеа под праведни и рамноправни услови. Врз основа на какви идеи и анализи христијаните, меѓу кои не во 600, туку во последните 100 години не ќе може да се најде ниту едно лице со име и презиме кон чии барања имало неправедно и злонамерно однесување, ја проширија во јавноста реченицата: *Муслиманите вршат варварства*. Зарем муслиманите веќе 600 години не ја заштитуваат нивната вера, нивниот јазик и посебно секој христијански обичај? Дали денес остана барем и еден преставник на друг народ, уште повеќе, дали остана претставник на земјите кои потпаднаа под окупацијата на народите што ние ги знаеме како најнапредни? Зарем тамошните места кои беа освоени не беа населени со народи? Ете, употребата на зборот зулум кај христијаните во Македонија, кој е без секаква основа, го сметаме како причина за злобно непријателство. Сè до времето на султанот Махмуд¹⁰⁴, на територијата на Македонија не можеа да бидат забележани никакви жалби.

Познато е дека сегашните европски правни системи не постоеја кога постоеше тогашното либерално владеење на Османлиите. Еден европски христијанин немаше храброст да се пожали на никаков начин и неговите барања воопшто не се разгледуваа. Дури тие барања да беа и сосема оправдани, во согласност со тогашните светски норми на владеење, заедницата која се наоѓа под доминација на друг народ е потчинета на секаков начин и не може да ја врати

¹⁰⁴ Махмуд II (1809–1839).

поранешната ситуација. Колку само зулуми и неправди виделе заедниците потчинети на тие народи.

Доколку во таа смисла направиме една споредба со Османлиите, не може да се пронајде ниту мало зрно на недолично однесување. Османлиите толку праведно се однесуваа со христијаните, што назначувајќи команданти во војните што ги водеа, заедно ја бранеа нивната татковина.

Во согласност со природната положба на Македонија, Русите и Австријците, покренувајќи го тркалото на бунтовништвото со цел да остварат политичка корист, предизвикаа бројни и тешки проблеми.

Доколку Османлиите се однесуваа варварски, оваа бунтовничка состојба која трае веќе век и половина, никој немаше да може да ја предизвика и Македонија ќе беше прекриена со Муслимани. Османлиите, било кон соседите, било кон домашните христијани, никогаш не се однесувале со закани. Се постапуваше согласно со законските праведни одредби, кои се дел од светата вера.

Турците во последниот период од владеењето со државата се наоѓаа во ропски пранги. Бројни Европјани, песимистички настроени, кои не ја познаваа, ниту ја виделе Македонија, во своите колумни напишани во весниците, како виновни за Македонското прашање ги сметаа Турците. Но, доколку само една по една ги наброиме нивните неправди, ќе се види колку дивјаштва се направени во рамките на таа цивилизација. Нивните неправди, кои овде не можат да бидат земени во предвид, Турците ли ги направија? Местата во кои Османлиите влегоа со крв, повторно ќе ги напуштат со крв. Поради тоа, не дозволувајќи територијата на Македонија да западне во интригите на таквите Европјани и кревајќи ги нашите воинствени раце кон секој душман што ќе ја пружи својата агресорска рака, без да го почитува правото на правдата, спремни сме на одбрана.

(Овие неколку вистински зборови што ги напишавме, напишани се пред две-три години. Напишано е со цел Болниот човек, односно Турците, да им докажат на Европјаните дека не се болни откако овие изразија желба да ја поделат Македонија. И навистина така се случи. А пак сега, откако со објавувањето на

нашиот устав се здобивме со слобода, сите Османлии ќе живеат како едно тело. Да живее слободата!).

МАКЕДОНИЈА

Затоа што територијата на Македонија во старо време, за кое не постојат историски сведочења, била населена со едно племе кое се нарекувало Макет, таа најпрвин се нарекувала Макетија, Макесетија, а потоа тоа име било променето и ја добило формата Македонија.

(Со името на ова племе Макет, според историските размислувања, се нарекуваат Власите. Бидејќи Власите не припаѓаат на словенскиот елемент и затоа што тие на оваа територија се присутни и денес, а не е познато на кој начин пристигнале и се преселиле овде, а особено ако се обрне внимание на тоа дека нивниот јазик е еден многу стар јазик, тогаш станува јасно дека Власите се населиле на оваа територија во еден предисториски период. Што се однесува до Албанците во севрозападниот и во западниот дел на Македонија, јасно е дека овој народ е стар како Власите, а можеби и постар. Значи, се заклучува дека пред доаѓањето на Словените, Балканот бил населен со овие две племиња. Од овие два големи и стари елементи, Албанците и денес си ја зачувале старата позиција, додека Власите биле принудени да се поместат на север, како и во сегашните османлиски провинции. Имено, кога Словените, кои се азиски племиња, за време на општата преселба дошле на територијата на денешна Русија, еден дел од нив на север ја формирале групата на Северните Словени, додека еден друг дел од нив се раширил на југ. Ете, од нив се одвоиле Бугарите, кои во дамнешно време дошле во околината на реката Волга. Србите, пак, тргнале на југ и користејќи ги како водич притоците на Дунав, се упатиле кон северните делови на Македонија и кон територијата на денешна Србија.

Се разбира, за тоа како се одиграло ова нивно спуштање не може да се зборува со сигурност. Врз основа на тоа, бидејќи Северните Словени се наоѓале на едно ниско цивилизациско ниво, Бугарите кои се концентрирале во близина на реката Волга, поради притисокот од Русите, односно од Северните Словени, како

и поради слабата плодност на земјата, се упатиле кон југ, барајќи засолниште за себе. На тој начин, упатувајќи се кон Дунав, се рашириле во Бугарија и Македонија. Поради доаѓањето на овие Бугари и Срби на овие територии, племето Макет било притиснато и водејќи многубројни битки било со Бугарите, било со Србите, на крајот одлучило да се повлече на север и да се концентрира на територијата на денешна Романија, затоа што реката Дунав како одбранбена линија им пружала многу добра заштита. Во меѓувреме Албанците, кои се еден воинствен народ, не пуштајќи ги овие два елементи во својата татковина, како и поради релјефот на нивната земја, успеале да се одбранат од сите напади. Се разбира, не недостасувале ниту повремени судири меѓу овие два елементи. Така животот во почетниот период во овие места поминувал во анархија и тие живееле во неукост и незнаење.)

Грците, пак, во тоа време се наоѓале на Грчкиот полуостров и немале никакви сознанија за состојбите на север. Ете, додека ваквиот Балкан во тоа време се наоѓал во една нејасна ситуација, Унгарците, кои се Турци, напуштајќи ја Азија, кратко по доаѓањето на оваа територија преминале во Унгарија и таму го формирале Унгарското кралство. Но, повторно овој упад на Унгарците не можел да предизвика никаква промена врз Арнаутлукот и затоа немало многу големи промени на Балканот.

Што се однесува до кралствата кои биле формирани во Македонија, во 748 година пред нашата ера од страна на еден принц по име Фаранос¹⁰⁵, било формирано едно Македонско кралство. Се дознава дека тоа било формирано од племето Макет. По двеста годишното апсолутно мирно владеење на синовите и наследниците на Фаранос, во 540 година пред наша ера, во време на кралот Аминтас, Грците можеле да ја запознаат територијата на Македонија и започнале својата освојувачка рака да ја пружаат на таа страна. До времето на Филип II, оваа територија понекогаш била потчинета на Спартанците, понекогаш на Грците, а понекогаш, пак, била независна. Филип II, синот на Аминта II, во 359 година пред

¹⁰⁵ Најверојатно Каран, митски предок на македонската кралска династија, син на Темен, потомок на Херакле.

нашата ера стана господар на Македонија и ја ослободи оваа територија од влијанието на Грците. Филип, проширувајќи ја територијата, на исток границите ги поместил до Тракија и до Родопските планини, на север до планината Оскоминос¹⁰⁶, на југ до веригата Олимп, така што тоа е територијата која подоцна ќе биде позната како вистинска Македонија. Ете, во идниот период Бугарите, како што е погоре објаснето, се преселуваат во оваа Македонија. На тој начин, во времето на Александар остатокот од племето Македонија ќе настојува да побегне на север. Во 336 година пред нашата ера Александар го наследи престолот на Македонија, а во 323 година беше објавен крајот на неговото владеење. Меѓутоа, без да помине многу време, користејќи ја смртта на Александар, на територијата на Македонија независност прогласи Филип III Аридај. И покрај соочувањето на македонската држава со многуброни конфликти и обиди за отцепување, таа ја зачува својата независност во тек на уште околу еден век и половина. На крајот, во 168 година пред нашата ера во познатата битка со Римјаните кај Пидна, таа беше целосно поразена и територијата на Македонија влезе како посебна провинција под власта на Рим. Кога територијата на Македонија се наоѓаше под власта на Римјаните, како центар беше прифатен Солун, таа беше наречена провинција Илберија¹⁰⁷ и нејзините граници на север и на запад беа проширени. Иако во периодот кога Македонија беше провинција под власта на Римјаните имаше неколку обиди за востанија, таа не успеа да се здобие со независност и поради тоа Бугарите и Србите, кои се Јужни Словени, го избркаа одовде остатокот од племето Македонија и се населија тука. Покрај тоа, кога Римската Империја се подели на два дела територијата на Македонија остана во Источната Римска Империја. Ете, иако во тоа време Источната Римска Империја, Бугарите и Србите, наоѓајќи се во меѓусебен контакт, настојувале да се прошират на север, не успеале да стигнат до бреговите на Дунав и не успеале христијанската вера да ја донесат до Арнаутлукот. Во седмиот век од нашата ера во Македонија било

¹⁰⁶ Можеби денешната планина Јакупица.

¹⁰⁷ Најверојатно авторот мисли на терминот Илирија, а конкретната ситуација се однесува на доцното римско царство, кога Македонија (провинција) со нејзиниот центар Солун, влегувала во префектурата Илирик.

формирано едно кралство, но тоа не траело долго и најпосле било освоено од страна на сицилијанскиот крал Килиум(?). Затоа што Килиум, не можејќи да ја освои територијата на Македонија, бил принуден да ја напушти, споменатата територија уште долго време останала во хаос.

Во периодот кога крстоносните војски, доаѓајќи во Румелија, започнале со жестокост да ги освојуваат местата каде се движеле, Македонија била освоена од Латините и принцот со име Потикас Думонтокрар¹⁰⁸ формирал држава. Латините не се задржале долго на територијата на Македонија и повеќето места на споменатата територија низ кои тие поминале, останале под власта на Источната Римска Империја. Во нејзиниот северен дел, пак, во секое место се формирале и исчезнувале кнежевства на Бугарите и Србите и таквата ситуација продолжила се до османлиското освојување. Во 776 година¹⁰⁹ јужните предели на Македонија влегле под заштита на Османлиите, кои, ширејќи се постепено на север, ја освоиле цела царска Румелија.

ТРЕТ ДЕЛ

ПОЧЕТОКОТ НА РЕВОЛУЦИЈАТА¹¹⁰. НАЧИНОТ НА ФОРМИРАЊЕТО НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА ЕДИНСТВО И НАПРЕДОК

Во времевладеењето на неговото величество султанот Меџид-хан¹¹¹, кој го заслужува рајот, се објави закон (Танзимат), кој претставуваше прв чекор кон уставот. Овој закон, кој гарантираше благосостојба и ги содржеше во себе безбедноста и гаранцијата на трите основни цивилизациски столба: животот, имотот и честа, требаше да резултира со еден благороден плод. Меѓутоа, лошото владеење и грешките на Високата Порта во времето на блажено починатиот султан Абдулазиз-хан, ги оттргнаа од сојузништвото со нас нашите искрени

¹⁰⁸ Секако се мисли на Бонифациј Монфератски, избран во 1201 г. за еден од водачите на четвртиот крстоносен поход. Во 1204 г. тој го формирал т.н. Солунско кралство на чие чело бил само до 1207 г., кога бил заробен и убиен од локалните жители во јужните предели на Родопите.

¹⁰⁹ 12 јуни 1374–2 јуни 1375 година.

¹¹⁰ Се однесува на Младотурската револуција од јули 1908 година.

¹¹¹ Абдулмеџид, османлиски султан (1839–1861).

пријатели Англија и Франција, а со политичките игри на Игнатиев, кој престојуваше во Истанбул како руски амбасадор, ги фрли нив во преградите на Русија. Ете, тоа беше времето кога во Румелија започнаа востанија и бунтови, а државната каса се испразни. Всушност, започна задолжувањето кое трае веќе многу долго. Влеговме во долг, се појавија протекции и корупција, кренаа глава користољубците и шпионите. Периодот на неукост и простотилук ја разболе државата. Австрија ги впери очите кон Босна, а Русите со голема смелост ги оживеаја своите стари надежи.

Со цел да ја спречи катастрофата на нашата татковина, да го промени овој начин на владеење, што ќе биде причина за несреќата на нашиот народ, и за да го обезбеди добивањето на нашата слобода и на нашата благосостојба, починатиот Кемал-бег побегна во Лондон. Неговите повици оттаму ги разбудија надежите на слободоумните во Истанбул. Со симнувањето од престолот на султанот Абдулазиз, се случи промена во султанатот. Султан стана неговото величество Мурат V¹¹². Во метежното време тие што не му мислеа добро, го доведоа во заблуда тој голем падишах. Во тоа и самиот тој одигра една нејасна улога.

Неговото величество падишахот¹¹³, ветувајќи прогласување на уставот и користејќи го правото за наследување на првородениот син, односно на починатиот султан Мурат-хан¹¹⁴, седна на престолот и стана султан. На десети Кануни Евел 1293 година¹¹⁵, со 101 топовски плотун официјално беше објавен уставот.

Се собраа пратеници од сите вилаети. Се отвори парламентот. Се одржаа една-две седници. Дали можеби пратениците имаа малку повеќе знаење за

¹¹² Мурат V, османлиски султан кој владеел само три месеци, односно од 30 мај до 31 август 1876 година.

¹¹³ Се мисли на султанот Абдулхамид II (1876–1909), брат и наследник на Мурат V, кој во времето на објавувањето на оваа книга сè уште бил султан.

¹¹⁴ Султанот Абдулхамид II го наследил својот брат Мурат V од кого бил две години помал. Инаку Мурат V живеел до 1904 година и придавката *починатиот* во оваа реченица авторот ја користи од аспект на времето кога тој ја објавува книгата (1908 г.), кога Мурат веќе бил починат.

¹¹⁵ 23 декември 1876 година.

нашата внатрешна и надворешна положба? Доколку се исклучат петмина или десетмина од нив, веднаш можеше да се каже: не. Хаосот продолжи. Русија на отворено го постави прашањето за Бугарија, а поради тоа и прашањето за заштита на правата на христијаните, бранувајќи ја политичката ситуација. Бугарите кренаа востание. Но, не само Бугарите, туку и Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија, всушност со поттикнувањата од Австрија и Русија, веднаш сите се побунија. Пред јавноста се постави Бугарското прашање.

Во парламентот започнаа дискусии дали да војуваме или да ѝ дадеме независност на Бугарија? Зборот на умните политичари, како што беше Митхат-паша, не се слушаше. Во викотниците да биде или да не биде, се донесе одлука да војуваме. Колку голема грешка беше тоа.

Во 1293 година¹¹⁶ Русија објави војна. На чело на османлиската војска се наоѓаше Абдулкерим-паша од Чирпан. Меѓутоа, бројноста на војската што се собра беше доволна да се спротивстави само на востаничката ситуација во Бугарија. Малубројноста на војската, неиспраќањето на мали оклопни бродови, кои се бараа за одбрана на Дунав, големиот недостаток од муниција и други воени потреби, предизвикаа катастрофа. Сепак, наспроти вакавата ситуација Абдулкерим-паша направи план и за тоа доби султанско ираде. (Планот на Абдулкерим-паша, со оглед на малубројноста на нашата војска, се состоеше од дозволување на Русите да го преминат Дунав и со водење на копнена војна на територијата на Бугарија, тие да бидат победени. Но, за време на судењето на Абдулкерим-паша никој не изјави дека поради ваквите дејствија тој направил погрешен план. Поради тоа тој и не беше осуден. Кога ние го прочитавме записникот на испрашувањето, сериозно му дадовме право на оваа личност. Затоа што, зарем не е неправедно да се негира тој план изготвен од познат командант, кој своето образование го стекнал во Европа, со тврдење дека бил погрешен, откако бил прифатен и потврден од страна на сите пратеници и откако добил султанско ираде? Зарем тоа не е ситуација која создава загатка?

¹¹⁶ 13 март 1877–12 март 1878 година.

Навистина, зборовите со кои се клевети Абдулкерим-паша се неправедни. Доколку се објави записникот од испрашувањето, ќе стане јасно колку тој бил ценет командант и на што се должи таа грешка. Обвинувањата на овој голем командант во писанијата во европските книги, без притоа добро да се сфати овој проблем, се една голема грешка).

Русите во Анадолија и во Румелија концентрираа две армии. Со илјадници ветувања привлекувајќи ја Романија кон себе, ги зголемија своите сили во Румелија. Кога Русите го преминаа Дунав, под обвинување за предавство Абдулкерим-паша беше повлечен во Истанбул. Армијата остана без командант. На командантите на дивизиите им беше ветено дека доколку некој е добар во службата, ќе биде награден со позицијата главен командант.

Наредбите започнаа да се издаваат од султанската лична одаја. Нашиот генералштаб, нашите паши, кои стоеја пред зелената маса наспроти печката, без да имаат јасни сознанија за ситуацијата, издаваа наредби: *Дивизиите нека се движат во тој правец, нека се движат во оној правец!* Но, што се случуваше и што ќе биде, не се знаеше и не беше јасно. Осман-паша херојски го бранеше Плевне. Доаѓаа нејасни наредби, кои ги збунуваа командантите на дивизиите. Во војската владееше целосна збрка. Најпосле нашите дивизии беа поразени. Русите маршираа кон Шипка. Ја бранеше Сулејман-паша, но и тој беше поразен. Дејствијата на Русите не можеа да бидат спречени сè до Сан Стефано. Неговото превосходителство Фуад-паша предложи на изморената и бројно намалена руска армија да се спротивставиме со постоечката војска што се наоѓаше во Истанбул, како и со нова свежа војска. Кога пристигна руската војска, која непотребно дивееше и сееше ужас во околните места, се исплашивме. Се потпиша Санстефанскиот договор, кој ќе го понижи нашиот чесен народ. Исламското население беше принудено на преселба во крајно бедни услови. Сместувањето на муслиманските бегалци, кои се слеваа во Истанбул и Румелија, не можеше да се реши и на сите страни се наидуваа на спротивставување. По реакцијата на Англија и организирањето на Берлинскиот конгрес се потпиша договор.

Нашите финансии беа во голема криза и сите наши работи беа во хаос, така што поранешниот везир, Саид-паша, со отворање на јавниот долг настојуваше да им обезбеди приходи на нашите финансии. Меѓутоа, хаотичната ситуација и начинот на кој беше суспендиран уставот, некајќи ги поставија темелите на деспотизмот. Всушност, зарем овој 32 годишен период на срамота тоа не го покажа?

Што се однесува до распаѓањето на нашиот парламент, најпрвин Намик-паша, како и големиот везир Мехмед Рушди-паша, жестоко се спротивставија на конституирањето на нашиот устав. Рушди-паша инсистираше на тоа велејќи дека законските одредби, што во предговорот на предлог-законот ги набројуваат владетелските обврски, ги намалуваат славата и моќта на нашиот падишах во очите на населението и дека не може да се прифати ограничувањето на влијанието и моќта на падишахот. Од друга страна, поранешниот везир Саид-паша, кој во тоа време беше главен секретар на личните простории на султанот, изјави дека доколку од некого биде загрозна безбедноста на падишахот, треба да се изнајде моќно средство за спречување и отстранување на таа закана. Зетот Махмуд-паша, пак, на министрите им соопшти дека треба да постои еден јасен член кој ќе го објаснува правото на падишахот да раководи со активностите што ќе се спорведуваат од страна на полицијата за протерување од османлиската земја на оние што ќе го нарушат јавниот мир и дека тој член треба задолжително со посебно ираде да се додаде на предлог-законот. И покрај тоа што од страна на приврзаниците на слободата беше изјавено дека во име на слободата е штетно вклучување на таков член во овој закон, кој ги содржи темелите на одговорноста на министрите, не се обезбеди цврсто влијание. На тој начин членовите на уставот што требаше да се променат во тоа време се променија. Но, активностите на членовите на личното опкружување на султанот, всушност, не се базираа на намерата за заштита на падишахот или за заштита на независноста на државата. Имено, по усогласувањето на правилата што важат во секоја уставна држава и одредувањето на правилата за одговорност на министрите, за лицата кои немаат никаква функција, а посебно за влијателните членови на султанското

лично опкружување, вратата за мешање во државните работи ќе беше целосно затворена, а личните интереси ќе бидат тргнати на страна. Бидејќи тоа им беше апсолутно јасно, тие со најразлични интриги го дефокусираа расудувањето на падишахот. Отстранувањето на Митхат-паша од водењето на државните работи, па дури и неговото прогонство, беше најголема желба, но поради неговата слава и популарност кај народот, не се успеа во тоа.

Најпосле, Мехмед Рушди-паша и Махмуд-паша ги сфатија штетите од промените на член 13 од уставот, зашто им стана јасно дека лицата од султанското лично опкружување, извлекувајќи полза од тоа, ќе преземат активности за уништување на нивното влијание и по извесно време тој член тие ќе го користат против нив двајцата. Затоа што Мехмед Рушди-паша беше еден од министрите одговорен за симнувањето на султанот Абдалазиз-хан од тронот, со злонамерни интриги на луѓето од султанското опкружување, како и поради постепеното зголемување на кризата во државата, критиките против него меѓу народот се зголемија и тој беше симнат од позицијата голем везир. Сега таа позицијата беше наменета за Митхат-паша.

Бидејќи желбите на луѓето од султанското опкружување за отстранување на Митхат-паша од државните работи не ќе можеа да бидат остварени, интригите за негово назначување за голем везир, а потоа и за негово отстранување, продолжија. Кога во 1293 година Митхат-паша дојде на позицијата голем везир, уставот, кој беше негова дамнешна желба, веќе беше објавен со посредство на главниот секретар Саид-бег (поранешниот везир Саид-паша).

Да се вратиме на завршувањето на војната, која нè фрли во еден погубен период. Со оглед на тоа што нашата катастрофа и нашиот пораз им беа препишани на Митхат-паша и на либралната група, се засилија интригите на луѓето од султанското опкружување, затоа што таквата ситуација ги поддржуваше нивните гореопишани цели за целосно суспендирање на уставот. На тој начин личните интереси надвладаа над сè. Неколку предавници од личното опкружување на султанот, кои националните интереси ги жртвуваа за своите лични интереси, правеа планови за тоа како еден по еден да ги фатат либералите

и некои од нив да прогонат, а некои да убијат. Најпосле тие успеаја во својата ѓаволска намера.

Да се навратиме на создавањето на групата либерали. Освен Митхат-паша и починатиот Кемал-бег, во формираното друштво не постоеше сериозна едногласност и беше очигледно неединството. Во тоа време требаше да се мисли какви мерки ќе се преземат и како тие да се спроведуваат со цел да се обезбеди уставот и националната слобода. Но, за жал не се мислеше на тоа. Бројот на приврзаниците во групата либерали не беше поголем од 20 лица и меѓу нив не постоеше силно единство. Личното опкружување на султанот тоа многу добро го знаеше. Беше решено како ќе се дејствува против либералите кои требаше да бидат прогонети или убиени. Тоа беше времето кога се појави Али Суави¹¹⁷. Оваа личност, која ја гледаше идната катастрофа, на чело на околу 300 до 500 мухаџири што самиот ги собрал, упатувајќи се кон сарајот Долма Бахче, барал повторно враќање на престолот на султанот Мурат. Иако покренувајќи на тој начин уште една револуција, беше наравен обид да се спречи нашата катастрофа, налудничавото дејство без никаков план, заврши со убивање на кутриот слободољубец и со разбивање на неговите приврзаници. Идеите за слобода останаа без плодови. Со тоа ситуацијата се компликуваше. Истанбул се подели на многу групи. Либералната група беше збунета. Иако презеде мерки за да дејствува на било каков начин, се најде пред голем амбис.

Огромната криза ја подигна главата. Доколку само уште малку продолжеше, огнот кој тлееше во внатрешноста ќе прераснеше во вулкан. Исто така, се очекуваше нашата земја да биде подложена на делба на нејзината територија. Од надвор нашите непријатели ги свртеа погледите кон нас. Европа ја посакуваше

¹¹⁷ Али Суави (1838–1878), член на организацијата Млади Османлии и уредник на нивното официјално гласило *Мухбир*, кое излегувало во Европа. Поради пишувањето против султанот Абдулазиз бил протеран во Кастамону. По стапувањето на престолот на султанот Абдулхамид, Али Суави во 1878 година се обидел да изврши преврат и да го врати на престолот султанот Мурат V, кој имал симпатии кон либералните идеи. Превратот не успеал и во тој обид Али Суави загинал.

ерупцијата на тој вулкан. Во рамките на таа голема криза неколку предавници го насочуваа султанот кон уништување на либералната група. Тие тајно коваа интриги против уставот. Поплаките и жалбите се зголемија. Насекаде безбедноста беше намалена. Голем везир беше Сафет-паша. За спас од оваа ситуација, на неговото височество султанот му се предлагаше распуштање на парламентот. Наводно тоа ќе било едно од решенијата за кризата. Работата толку се усложни што султанот беше збунет и негативните мисли кај него се зголемија. Ете, на тој начин се оствари целта на една група предавници на народот, односно на луѓето од личното опкружување на султанот.

За нивно непречено владеење, тие еден по еден ги пронајдоа либералите и со интриги ги протераа. Во Истанбул не беше дозволено да се формираат други партии или друштва, а со цел сè да се одвива во согласност со нивниот план и монопол, на султанот му се предложи формирање тајна полиција и му се образложи начинот на нејзиното дејствување. Тоа се состоеше од следново: растурање на партиите што би ја одвеле државата во катастрофа, тајно пронаоѓање на водачите на тие партии, поднесување на полициски извештај и нивно протерување. Наводно, со тој нездрав и погрешен метод, работите ќе започнале да се смируваат. Тајната полиција беше толку активна што нивна цел беше да не остане ниту една либерална група. Протерувањата станаа секојдневие. Тоа предавничко султанско опкружување го врза народот со ропски синцири. Го врза на тој начин што народот не можеше да мрдне. Неговите лелеци немаше кој да ги слушне. Најпосле овој голем народ, испуштајќи лелеци, постепено беше воведен во вителот на катастрофата.

Тајната полиција се зголеми. Започнаа законски да спроведуваат безаконие. Несовесноста, која го стави народот под нозе, стана секојдневие на оваа организација. Личното опкружување на султанот, подмитувачите, влегоа меѓу предавниците. По Берлинскиот договор воопшто не реагиравме против Европа, останавме во конфузија. Бугарија го пружи својот агресорски чекор кон Источна Румелија.

Се појави Ерменското прашање. Да, овие наши другари вложија големи напори со цел да се ослободат од ова ропство. Се разбира, штом не можеа да постигнат единство со другите, сами започнаа да се борат. Се случи настанот на Кумкапи¹¹⁸, кој беше прв ерменски бунт. Се пролеа крвта на несреќните слободољубци. Нашите ерменски браќа неправедно станаа омразени. Доколку го свртевме погледот кон Румелија, ќе видиме дека таму се случуваа тајните подготовки на балканските држави во врска со Македонија. Во тие подготовки Бугарите дејствуваа умно. Грците брзајќи, го истакнаа старото грчко прашање. Бидејќи нашата внатрешна ситуација беше хаотична, неколкумина од лицата кои гледаа подалеку, побегнаа во Европа.

Нашите христијански браќа: Ерменците, Бугарите, Србите, Грците, всушност сите, со цел да извојуваат слобода формираа свои комитети. Неколкумина од нашите млади Турци, слушајќи ги повиците на еден-двајца наши млади луѓе кои се наоѓаа во Европа, настојуваа во Истанбул и во провинциите да формираат османлиски друштва. За кратко време и тие влегоа во фокусот на тајната полиција. Најпосле, бегајќи во земјите на Европа, кои беа слободни, тие пристигаа во Лондон и во Париз, како и во Египет, каде настојуваа да формират организации.

Да дојдеме до вистинската цел.

Додека по Руската војна, за да може да живееме како моќна држава, беше потребна иницијатива за реформа, ние започнавме да ги поставуваме темелите на зградата на деспотизмот. Отстранувајќи ги либералите од водењето на државата, сите државни работи ги оставивме во рацете на нечесните. Сеејќи го семето на раздор меѓу различните елементи, им овозможивме мешање на

¹¹⁸ Тур. Куткар - Песочна врата, дел од реонот Фатих во Истанбул, кој се наоѓа покрај брегот на Мраморното Море. Во османлискиот период бил населен претежно со Ерменци, а таму се наоѓа и седиштето на Ерменската Патријаршија во Истанбул. На 27 јули 1890 г. голема група Ерменци, меѓу кои бил и ерменскиот патријарх, од Кумкапи се упатиле кон султанскиот сарај Јилдиз, барајќи имплементација на членот 61 од Берлинскиот договор од 1878 г. Набрзо полицијата ја опколила толпата при што бил отворен оган и како резултат на тоа неколку лица биле убиени, а уште повеќе биле ранети.

Австрија и Русија и на тој начин ја овозможивме и појавата на Македонското прашање. Бугарскиот комитет со право ја играше својата улога во Македонија. Ширењето на Грците во Македонија, пак, беше многу слабо во однос на Бугарите. Грците дури откако станаа свесни за улогата што Бугарите ја играа во Македонија, започнаа да го шират Критскиот револуционерен комитет и започнаа да кројат планови за освојување на Крит. (Во врска со тоа постои опширна историја на Крит). Кога во 1903 година дојде времето за остварување на плановите на Бугарите, Грците увидоа колку се немоќни во постоечките места. Поради тоа, друштвото Етерија на еден друг начин почна да формира комитети во Македонија и започна да го вооружува грчкото население. Но, формираните друштва не беа толку сериозни како тие што ги формираше и организираше Централниот бугарски комитет. Се дејствуваше според наредбите на друштвото Етерија и во Македонија тоа имаше свој оддел: Друштво за грчко единство. Паралелно со ваквата ситуацијата и Србите започнаа да формираат свои комитети во Македонија. Бидејќи самостојните активности на овие два комитети остануваа без резултат, меѓу Србите и Бугарите¹¹⁹ беше создаден еден таен меѓусебен сојуз, и тие заеднички започнаа да се судираат со Бугарите и прогонувајќи ги, да вложуваат големи напори да го прекинат влијанието на бугарските комитети. Па дури и меѓу сарајот Јилдиз и Патријаршијата во врска со ова прашање постоеја консултации и многу ветувања. Поради националните претензии на македонските српски, грчки, бугарски, влашки комитети, Македонија се претвори во постојана крвава сцена. Врз нив реформата немаше никакво влијание. Иако османлиската држава направи напор да ги следи, не постигна никаков резултат. На почетокот го видовме начинот на формирањето на одборите на комитетот на Бугарите, но на крајот комитетот, кој ги формираше овие одбори, се подели на два дела. Оваа поделба се случи на следниов начин. Во 1885 година политиката што ја следеше Стамболов¹²⁰, се состоеше од будење на македонските Бугари и од освојување на Македонија. Бугарите во Македонија се плашеа од бесперспективноста и од

¹¹⁹ Секако погрешно и наместо Бугарите треба да стои Грците.

¹²⁰ Стамболов, премиер на Бугарија.

злоупотребите во начинот на нашето владеење. Рамнодушноста што произлезе од тоа, влијаеше врз нивните животи и ги покрена кај нив националните чувства и чувството за единство.

Преминувањето на Источна Румелија кон Бугарија со интриги и лаги, кои ќе ги анулираат одредбите на Берлинскиот конгрес, ја зголемуваше алчноста на Бугарија. Дури еден од секретарите на бугарската егзархија (Атанас Зивов), под лажно име (Оканов), објави една книга на бугарски јазик (која беше преведена на француски јазик), со цел да биде програма на Бугарите за Македонија. Овој грижлив човек, со поттик од егзархијата, го формираше одборот на Софискиот комитет. Начинот на дејствувањето на овој комитет опширно го објаснивме погоре. Софискиот комитет започна да го комплетира организирањето на македонскиот комитет. Жестокоста на деспотизмот и националните чувства нив веднаш ги сврти кон комитетот. Тогаш се формираше централниот македонски бугарски одбор, кој беше под контрола на еден оддел на Софискиот комитет. До последните години овие два одбори дејствуваа заеднички. Меѓутоа, бидејќи водачите на Софискиот комитет, како Сарафов, акциите на бугарската револуционерна активност ги направија многу жестоки, поддржувачите започнаа да се намалуваат.

Програмата на Егзархијата се состоеше од организирање на бугарските училишта на начин да ги будат националните чувства, потоа од постојана борба со Грците и нивно постепено бугаризирање, како и од подготовка и организирање на комитетот според упатствата на Егзархијата. Оваа состојба продолжи во тек на 20 години. Откако идејата на комитетот се прошири насекаде во Македонија, беше потребно да се промени планот за борбата против активностите на Грција, а посебно на Србија. Бидејќи поранешниот бугарски трговски претставник во Скопје, Ризов, подготви еден друг план и неговото спроведување го образложи во Бугарија, Софија донесе еден детален план (проблемот за убиството на Сарафов). На тој начин Македонија се обои во крв и во 1903 година се случи трагичниот настан. Политичките цели се состоеја од идејата и планот Македонија да се претвори во сцена како при улогата што ја одиграа во Источна Румелија, и

потоа таа да се приклучи кон Бугарија. Доколку тоа не се оствареше, тогаш според договорот, следувааше автономија на Македонија.

Жестокоста на Бугарскиот комитет од 1903 година беше причина за уништување на многу негови приврзаници, за крајна беда на бугарското население, а од друга страна за жалби на Грците и Србите до Европа. Уште од порано со цел Русија да го осови Балканот, а Австрија, пак, да го спречи тоа освојување и да го засили своето влијание, овие две држави со голема сериозност се замешаа во оваа работа и објавија програма за реформи. Штом стана апсолутно јасно дека како резултат на ваквата состојба и на реформите, Македонија ќе биде трофеј на Европа, Бугарскиот централен комитет со цел тоа да биде брзо решение за сложената ситуација, изрази желба за автономија и решително ги одби активностите на Софискиот комитет. Ете поради тие причини подоцна се случи поделбата на Бугарскиот комитет. Бидејќи приврзаниците на Сарафов и провокациите од Бугарија отворија жесток раздор меѓу двата комитети, тоа беше причина за убиството на Сарафов од страна на водачот на Централниот комитет, Сандански.

Што се однесува до реформите во Македонија, раздорот меѓу Грците, Власите, Бугарите, Србите, не можеше да влијае врз нивните комитети. Тие постепено се зголемија. На крајот, напразно се пролеа крвта на несреќниците. Европа таквата состојба ја сметаше многу поволна за нејзините интереси, а посебно за интригите на Германците. Интересите на европските држави овде одиграа една толку нејасна улога, што се создаде една енигма. Англија сакаше врзана автономија, додека Австрија сакаше целосно спроведување на програмата од Мирцштег. Најпосле, се случи Ревалската средба и таа средба целосно ја промени политичката ситуација.

СРЕЌНИОТ КРАЈ НА МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ И УСТАВОТ

Во 1318 година¹²¹ во австрискиот град Мирцштег од страна на големите сили беше одобрена програмата за реформи во Македонија. Како што беше објаснето, се започна со нејзиното спроведување на тој начин што под контрола на офицери од големите сили беа реорганизирани жандармеријата, финансиите, правосудните работи и границите на казите, посветувајќи притоа посебно внимание на христијанското население кое беше населено таму и кое беше во најголем дел составено од: Бугари, Грци, Срби.

Пред пет години започнаа реформите во жандармеријата, пред три години во финансиите, а пак пред една година се стави на разгледување и прашањето за организацијата на правосудството. Минтата година Австријците во корист на своите интереси, покренаа иницијатива за концесии за неколку железнички пруги и тие пруги директно ќе се поврзат со Солун. Поради тоа Русија се вознемири, затоа што тоа беше спротивно на средбата во Мирцштег. На крајот Русија, напуштајќи ја оваа програма и без согласност со големите сили, реформата во Македонија ја презеде во своја одговорност. Што се однесува до Англија, таа, всушност, уште одамна беше против оваа програма за Македонија и бараше и инсистираше на автономија. На тој начин се случи средбата во Ревал и се направи нова програма за Македонија¹²². Оваа програма беше така осмислена, што целосно ќе го уништеше османлиското право. Според неа, високите чиновници што ќе беа назначувани во комисиите за контрола, составени од службеници на големите сили, од претседатели на судови и од нивни членови, ќе ја контролираа и ќе се мешаа во работата на жандармеријата; во прогонот на разбојниците немаше да може да се користи војската; ќе се формираше една подвижна дивизија за следење со бројност од 10.000 војници, и како и жандармеријата, и таа ќе беше под контрола на европски офицери; бројноста на османлиската воена сила

¹²¹ 14 март 1902–13 март 1903 година. Оваа година е погрешна и треба да стои 1319 година, односно март 1903–март 1904 година, затоа што Мирцштегските реформи се донесени во октомври 1903 година.

¹²² Средбата во Ревал (денешен Талин) меѓу рускиот цар Николај II и англискиот крал Едвард VII се одржала во јуни 1908 година и на неа било разгледувано Македонското прашање. Договорот постигнат меѓу двајцата монарси во врска со Македонија, бил причина за избувнувањето на Младотурската револуција во 1908 година.

стационарирана во Македонија ќе беше точно определена и ограничена; ќе се назначуваше еден валија и Високата Porta немаше да има право да го менува; управувањето ќе се одвиваше преку претседателство на едно собрание, составено од службеници на големите сили. Ете, во тие последни денови Македонското прашање на таков начин доби автономија. Меѓутоа, се размислуваше што ќе се слуши со овој проект и какви активности ќе преземат големите сили.

Навистина османлиската држава со крајна пожртвуваност гледаше на територијата на Македонија, така што тајната османлиска организација за Еднство и напредок, на која без сомнение ѝ должиме голема благодарност, со Божја помош ги исполни своите задачи и на 11 Темуз 1324 години¹²³ ја распосла врз оваа божја татковина златната светлина на сонцето на слободата.

Да живее единството - Да живее народот - Да живее слободата - Да живее правдата - Да живее татковината!

Нека се проклети следбениците на деспотизмот!

ФОРМИРАЊЕТО НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА ВО ПАРИЗ

Деспотската врхушка секојдневно покажувајќи друго лице, со силата на организациите што ги формираа предавниците, настојувајќи да го продолжат и засилат деспотизмот и заради своите срамни лични интереси, ја доведоа нашата сакана татковина и нас во периодот што го поминавме. Секој ден во салоните на сарајот Јилдиз се одржуваа состаноци. Таму се собираа амбасадори и државни службеници. Секоја поважна работа се извршуваше со злосторничката рака која влезе меѓу падишахот во сарајот Јилдиз и народот. До 1310 година¹²⁴ тајната полиција толку многу се зголеми што бројот на нејзините членови изнесуваше околу 10.000. Во едно такво време Риза-бег¹²⁵ побегна во Париз. Таму со

¹²³ 24 јули 1908 година.

¹²⁴ 13 март 1894–12 март 1895 година.

¹²⁵ Ахмед Риза-бег (1859–1930), османлиски политичар. Во 1895 г. станал претседател на парискиот гранок на организацијата Еднство и напредок. По повторното прогласување на

неколкумина либерали формираше организација. Истанбул во тоа време западна во едно тешко ропство. Бидејќи поддржувачите се намалуваа, оние кои укажуваа на катастрофата на народот, во крајна беда бегаа во Египет и во Европа. Се разбира, оваа идеја за слободата остана од починатиот Кемал-бег, а нејзините темели Риза-бег ги чуваше како светост.

Ерменците со цел да се изборат за својата слобода, ја активираа својата организација што ја формираа од порано. Нивните здруженија во Лондон, Америка, Анадолија, започнаа со сериозна работа. Ситуацијата со Македонија во овој хаос од час во час се влошуваше. Разбојниците, што ќе го нарушат општиот мир, беа распространети насекаде низ Румелија. Злоупотребите на државните службеници добија енормни размери. Немаше никој кој ќе ги слушне лелеците на народот. Во ова метежно време афирмативните весници што излегуваа во Европа, тајно беа испраќани во Истанбул и беа читани од страна на патриотски настроените лица. Со посредство на неколку наши книги, кои постоеја и кои ја оживуваа идејата за слободата, се подучуваа и нашите млади. Освен тоа, неколку страници од весникот *Слобода*, што во времето на султанот Абдулазиз во Лондон го објавуваше починатиот Кемал-бег, се читаа меѓу студентите во медицинското и военото училиште. Исто така, просветителските идеи тајно кружеа и меѓу офицерите. (До 1310 година имаше малку прилики.) Секоја година книгите, кои беа забранувани под изговор дека се штетни, ги будеа нашите чувства до степен што ќе ги отвори нашите уши за криците на оние кои побегнаа во Европа.

Но, друштвата кои беа формирани во Париз, Египет и во другите места, функционира преку иницијативите и од расходите на нивните членови.

Во секој случај, од медицинското училиште, кое беше познато по слободоумните идеи, беше исфрлена една слободарска искра. Со возвишените напори на влијателните личности, каков што беше Мурат-бег, во Истанбул започна формирањето на едно тајно друштво што ќе ја разбуди идејата за слобода. Ова друштво беше оддел на друштвото што беше формирано во

уставот во 1908 г. се вратил во Истанбул и бил избран за член на парламентот, а подоцна станал и негов претседател.

Европа. Освен постоечките членови, беше потребно приклучување и на военото училиште. Во 1310, 1312 година беа придобиеени неколку професори од военото училиште. Беа пронајдени неколку доверливи студенти да се грижат за работата. Но, иако за кратко време работата го достигна посакуваното ниво, неколкумина од надворешните членови паднаа во стапиците на тајната полиција. Друштвото многу брзо се откажа од светите задачи поврзани со слободата. Некој беше протеран, а некој беше уапсен. На тој начин оваа слободарска искра згасна.

Но, некои од нив кои не беа фатени, беа вклучени во надворешните друштва и побегнаа од Истанбул. Меѓу тие што избегаа беше и Мурат-бег. Бегството на споменатиот доби големо значење во Истанбул, а особено во сарајот Јилдиз. Организацијата на тајната полиција уште повеќе се зголеми, а поради полициските извештаи на сите страни се засилија и следењата, состојбата кулминираше. Во 1312 година, кога изби Ерменското востание, османлиските друштва што се наоѓаа во Европа разбраа дека нашите ерменски браќа се борат за идејата за слобода. Водачите на друштвата се состанаа и настојуваа да постигнат единство. Но, политиката на Европа тоа го спречуваше. Особено истанбулското население не можеше да мрдне од тој ропски синџир...!

Се наоѓавме пред еден толку тежок проблем што неговиот катастрофален крај нè тераше да трепериме. Заедно со тој проблем, првиот знак на Бугарското востание многу нè исплаши. Високата Порта, ветувајќи ѝ на Европа дека ќе спроведе реформи со цел да добие време, какви се интриги не направи. Само што овие интриги не беа организирани од Високата Порта. Тоа беа планови на сарајот Јилдиз.

Во Солун, пак, имаше многу млади луѓе спремни да ја избориме нашата слобода и да најдеме решение за нашата катастрофа. Дури таму се формираше и едно друштво. Токму кога требаше да почне да дејствува, се појави Критското прашање, кое заврши со Грчката војна. Иницијативите на друштвото во Солун останаа без резултати.

Друштвата во Париз не можеа да постигнат единство. Но, непоколебливоста и истрајноста не го напуштија големиот генијалец Риза-бег. Тој работеше деноноќно.

Во 1899 година во Париз побегна Дамад Махмуд-паша*.(*Дамад Махмуд-паша се ожени со Сение, ќерка на султанот Абдулмеџид. По извршувањето на функциите амбасадор во Париз и во Државниот совет, беше назначен за министер за правда.) Бидејќи беше еден од најпожртвуваните јунаци за нашата сегашна слобода, набљудувајќи ја одблиску катастрофата во која западна народот, работеше напорно со цел да се спречи и уништи деспотското владеење. Но, не можеше да постигне успех. Интригите на султановото лично опкружување го загрозија животот на пашата. Тогаш, со цел да работи за доброто на народот во слободна Франција, побегна заедно со своите синови Сабахудин-бег и Љутфулах-бег. Кога пристигна во Париз, се сретна со Риза-бег. Раката која беше пружена за благосостојбата на нашата татковина Риза-бег ја прифати со целосно задоволство. Двајцата заеднички работееа толку многу, што е невозможно во историјата на ниту еден народ да се најдат либерали кои работеле со таква непоколебливост и посветеност.

Дамад-паша, неможејќи да се спаси од болеста што го зафати, почина на 48 години. Неговиот син Сабахудин со крајна истрајност работеше на слободоумните идеи на неговиот татко.

Сабахудин-бег формираше едно друштво под име Децентрализација, лична иницијатива и уставност. За да сфати со какви мерки во период на катастрофа еден народ може да се избори за подобар живот, започна да ја проучува француската историја. Држејќи се до правната поддршка која прозлегуваше од мислењата на дипломатите и уште повеќе на некои влијателни и почитувани лица, тој го формираше ова друштво како резултат на конгреси и конференции.

Најпрвин, објаснувајќи ѝ го на Европа периодот на деспотизмот кај нас и набројувајќи ги работите кои се причина за тоа, тој со крајна упорност работеше да го одбрани нашето право и да ги сврти Европјаните кон нас. Паралено со тоа, тој преземаше мерки за будење на населението во османлиската држава и запознавајќи се со деспотската состојба, го објаснуваше катастрофалниот вител

во кој ќе западнеше народот. И секогаш настојуваше да се постигне единство меѓу различните народи кои живееја во османлиската држава. Се разбира, за спроведување на оваа програма, тој настојуваше да формира друштва и во османлиската внатрешност.

Друштвото на Риза-бег се застапуваше за уставност и во неговото претседателство беа: Риза-бег, Назим-бег, Сезаи-бег, Саиб-бег. Се работеше со таква сериозност, што заслужуваа восхит. Риза-бег секоја работа ја започнуваше со сериозно проучување. Тој ги зеде предвид сите можни средства што ќе послужат за ширење на друштвото на османлиска територија. Проучуваше на кој начин, заедно со приврзаниците на слободата, ќе се постигне успех во уништувањето на следбениците на деспотизмот. На последната конференција стана јасно дека доколку не се придобие војската, иницијативите ќе останат бесплодни. Да го додадеме и тоа дека овие две друштва, анализирајќи ги активностите и линиите на дејствување на ерменските и бугарските комитети, постигнале согласност со нив и било одлучено да работат заедно. Во тој поглед најдалеку отидоа ерменските надворешни и внатрешни друштва. Колку само благосостојба ќе им донесеше на христијаните нашето османлиско единство. Ете, тоа најпрвин го направија нашите ерменски браќа.

Да се вратиме на проблемот. Беше ли можно да се придобие војската? Ете, тоа беше голем проблем. Но, поддржувачите на друштвото, преоблекувајќи се и менувајќи си ги имињата, ги обиколуваа Анадолија и Румелија и ја испитуваа ситуацијата таму. Поради состојбата која е опишана подолу, беше сигурно дека офицерите веднаш ќе се свртат.

Имено, офицерите на Третата армија, како и офицерите на другите армии, знаеја дека е невозможно ослободување на финасиските работи од рацете на крадците, спас од влегувањето во огромна криза, како и спасување на татковината од рацете и срамот на злосторниците како што беа: главниот таен агент крвникот Селим, Тахсин, Изет, Зулуфлу Исмаил, Кабасакал Мехмед, Кенан, Садик-паша, секретарот за шифри Хаџи Мустафа, воениот началник на Бешикташ Васиф, фотографот Сами, управникот на Бејоглу Хамди Шејх Ебулхуда, и уште

позначајниот Фехим-паша. Офицерите на Третата армија го знаеја начинот на водењето на бугарското востание, на дејствувањето на разбојниците, како и начинот на организирањето и целта на бугарските комитети. Пожртвуваноста на Бугарите да се здобијат со слобода, која беше присутна дури и кај нивните жени, предизвика национален срам кај нашите офицери. Се замешаа странските држави. Ги дознавме и нивните активности и нивните вистински цели. Крајната беда на нашата армија, на нашите војници и возвишеноста на нашите соседи, ја објаснуваа нашата гнилост. Замешувањето на странците и спроведувањето на реформите широко ни ги отворија очите. Жандармите влегоа во една добро уреден систем и имаа редовни плати. Залудни беа поплаките и жалбите на офицерите од редовната војска. Што сè не им поминуваше низ главите на нашите офицери кои беа изложени на куршуми по планините и провинциите и чии семејства не можеа да се издржуваат од нивните плати. Веќе беше јасно дека синџирите на трпението и покорноста ќе бидат искинати.

Нашиот систем беше нарушен. Сè беше оковано со тие синџири. Беше јасно дека Македонија ќе биде одземена и дека Крит се наоѓа во ситуација која предизвикуваше болка. Најпосле, најпрви се разбудија офицерите на деветата дивизија која беше распоредена во околината на Серез. Нивната поддршка беше голема. Во овој хаос баравме заштитник што ќе го спаси нашето национално опстојување. Жандармериското училиште ни даде големи идеи за тоа што е слободата во која воопшто не живеевме. Честа на Османлиите стара 600 години веднаш се исправи во очите на Европа. Тоа го научивме под управата на странските офицери. Нашите офицери, кои завршија образование во Германија, ни дадоа многу големи идеи за слободата. Благодарение на знаењата ширени од либералите научивме што е тоа војничка солидарност во училиштата за обука. Се сфати дека здобивајќи се со слобода, ентузијазмот, истрајноста и војничката чест ќе бидат апсолутно присутни во армијата.

Поради тие причини придобивањето на армијата беше лесно. Интересно беше да се знае во каква положба ќе се најде Аранутлукот. И таму се размислуваше за формирање друштво. Да фрлиме еден поглед врз Аранутлукот.

Видовме дека во македонската историја Албанците се еден многу стар, навистина многу стар народ. Арнаутлукот формира една голема територија која се протега во планинските северозападни делови на Македонија. Приближно има околу 2.000.000 жители. Од нив 1.500.000 се муслимани, а 500.000 се христијани. Арнаутлукот може да се подели на два дела: северен и јужен. Албанците кои живеат во северниот дел се нарекуваат Геги, а оние во јужниот дел Тоски. Меѓу овие две племиња постои значителна разлика во јазикот и во обичаите. Но, во поглед на слободата и националното чувство меѓу нив не постои разлика. Албанците - Геги од северот се одликуваат со цврста вера и храброст, додека Тоските од југот се попознати по културата, трудољубивоста и по наклонетоста кон знаењето.

Уште од освојувањето од страна на султанот Фатих Мехмед, исламската вера се рашири и тие не се откажаа од верноста кон османлиската држава. Тие дадоа многу големи луѓе меѓу Османлиите. Меѓутоа не се мешаат со Турците. Постојано живеат на еден слободен начин во рамките на своите родови.

Поради нашето лошо владеење Албанците западнаа во една бедна состојба, а Гегите на северот во незнаење и неписменост. Тоските на југот, кои поседуваат просветителски идеи, започнаа да негуваат сосема поинакви надежи. Иако нашиот пријател Австрија, сакаше да извлече корист од нашето лошо владеење и да игра голема улога во Арнаутлукот под изговор за спроведување реформи, неодделувањето на патриотските Албанци од османлиството ним им падна многу тешко. Во 1320 година¹²⁶ едно друштво составено од водачите на Албанците и од претставници на нивните верски водачи, со недели одржуваше една конференција. На крајот од конференцијата ги донесоа следниве решенија: од Румелија веќе нема никаква корист, а во работата се замешаа Европјаните; ова лошо владеење не може да продолжи, или ќе ја поделат Румелија на мали кнежевства, или ќе ја стават под автономна управа; и двете варијанти нема да го намалат насилството на Грците, Бугарите, Србите или, пак, на Австријците; ние за

¹²⁶ 14 март 1904–13 март 1905 година.

да можеме да ги обезбедиме нашите национални интереси, треба да се разбудиме, треба да работиме, треба да вложуваме напори.

Но, оние од Албанците кои будно ги следеа настаните, ја знаеја ситуацијата со организацијата во Париз и во Солун. Знаеја дека офицерите во Румелија и населението во секој поглед се против таквата состојба и дека идеите за единство ќе се централизираат во едно место. Со поттик на младите Албанци-Тоски од југот, кои завршија образование во Европа и во грчките училишта во Атина, се побара автономна управа, а исто така, Исмаил Кемал-бег, заедно со своите приврзаници, формираше едно друштво. (Ова друштво по формирањето на организацијата Единство и напредок се откажа од старите идеи и Исмаил-бег се приклучи кон единството.)

Што се однесува до офицерите на Третата армија, тие знаеја дека населението, кое благодарение на офицерите и на нивните напори, стануваше свесно за ситуацијата, за да ја добие својата слобода беше спремно да се жртвува на секој начин, дека Албанците имаа исти идеи и, конечно, тие открија дека Риза-бег и неговото друштво ќе бидат способни да се изборат за националното единство во Румелија.

Што се однесува до Солун, либералите формираа едно друштво. Во почетниот период се спроведоа толку многу полициски истраги и испитувања во врска со личностите што требаше да влезат во ова друштво, што тие не можеа да се зачленат бидејќи немаше гаранција за нивната лична безбедност. Во Солун имаше и Друштво на масоните и вистинска причина за формирањето на друштвото на либералите беше токму тоа. Хуманоста што тие ја покажуваат е многу голема. Колку што друштвото работеше за извојување на слободата, исто толку и помагаше. Во Солун има бројни логии на Масоните, па дури логијата Гран Ориент вети дека во случај на потреба ќе се приклучи и амбасадата на Италија. На тој начин, се постигна единство меѓу ова друштво и друштвото во Париз и неговата работа стана посигурна.

За формирањето и ширењето на организацијата во Солун, најмногу работеа и најголема улога одиграа Манисазаде Рефик-бег и пешадискиот мајор

Тахир-бег. Посебно последниот, кој со резервните одреди од Анадолија во последно време помина еден период во Румелија, кој порано офицерите и верската интелигенција ги подучуваше на слободарските идеи и кој беше главен иницијатор за формирање на друштвото во вилаетот Измир, во Анадолија. Споменатиот како што беше војник, исто така поседуваше и богословско знаење, остроумност, вистинска патриотска совест, а посебно беше олицетворение на високи морални вредности и знаење. Потекнуваше од Бурса. Кога беше директор на Военото училиште во Солун, оваа личност беше почитувана како творец на организацијата. Пред две години поради бунтовнички поттикнувања, со службата беше префрлен во Алашехир. Но, и овде имаше место за работа бидејќи неговото богословско свето знаење служеше за придобивање на верската интелигенција во Анадолија. И успеа во тоа. Додека престојуваше во Алашехир, во рок од четири-пет месеци, слободарските идеи ги прошири не само во околината на Алашехир, туку на своја страна ги придоби верската интелигенција и видните духовни лица сè до Коња. Објаснувајќи дека уставноста не е против Шеријатот, со силни напори се бореше против злоупотребите.

Бидејќи во тоа време Солунското друштво, по активирањето, соопшти дека би било посоодветно тој да се наоѓа во Измир, замина за Измир. Овде тој беше причина за формирањето на друштвото во Маниса и, одејќи лично во местата каде беше потребно во овој огромен вилает, подучуваше и организираше.

Кога се формираше Солунското друштво тоа беше наречено Османлиско организација за Единство и напредок. Кон неа целосно се соедини друштвото на Риза-бег во Париз.

Организацијата во сите вилаети формираше оддели и центри. Беше придобиен најголемиот дел од офицерите на Втората и Четвртата армија, како и на личната султанска гарда.

Како се случи тоа? Напредните личности од Истанбул беа прогонувани во најдалечните ќошиња на Анадолија. Со овие личности се среќаваа пожртвуваните членови на организацијата и ги договараа мерките што ќе се преземат. Со напорите на овие лица, овие места се приклучија кон организацијата.

ШИРЕЊЕТО НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА ВО СОЛУН

Солун го претставуваше центарот на организацијата и не беше веднаш јасно кои лица ја водат и управуваат со неа. Затоа што организацијата беше толку строго и темелно структурирана, така што секој член познаваше само по двајца други членови, односно тој пред себе и тој зад себе. На тој начин, никој не знаеше дека членството на организацијата брои повеќе од три лица, односно дека се состои од четири, пет или повеќе членови. За лицето што требаше да влезе во организацијата најпрвин се вршеше една продлабочена проверка и доколку заслужуваше да биде член на организацијата, беше приман во неа. Тоа лице во однапред определена вечер со другарот што ја презема одговорноста за неговото зачленување или со неговите пријатели, со врзани очи се води низ неколку многу темни улички и се доведува во одредена куќа. Очите му се одврзуваат во куќа што воопшто не ја познава и во соба која, исто така, воопшто не ја познава.

Ова постетува на роман со тајна содржина. Овде тој се поставува пред тројца луѓе покриени од глава до пети со еден црн прекривач, чие препознавање е невозможно и кои предизвикуваат вчудовиденост кај него. Давајќи заклетва врз светиот Куран и врз револвер, кој е симбол на организацијата, се заколнува дека ќе ги почитува законите и правилата на организацијата. Повторно врзувајќи му ги очите се носи дома. Ете, на тој начин организацијата доби и една духовна димензија. Членовите на организацијата во никој случај не се познаваа меѓу себе, а така е и денес. Работата на секој оддел на организацијата се одвива беспрекорно. Кога нема упатства од централата, нема никакви активности. Извршувањето на наредбите на организацијата е строго. Не се прават никакви неправилности. Целта се состои од продолжување и практикување на уставното уредување и од воспоставување на единство меѓу сите наши муслимански, христијански и еврејски браќа.

АКТИВНОСТИТЕ НА ВЛАСТА ПРОТИВ ОРГАНИЗАЦИЈАТА

Кога организацијата започна да се зголемува и да дејствува, Истанбул дозна за неа. Беа испратени тајни агенти. На чело е Назим-бег, поранешниот командант на центарот на тајната полиција. Тој е еден неморален и подол човек со интригантски менталитет. Неговата прва служба беше многу видлива. Сакаше кон себе да ги привлече офицерите. Меѓу либералите имаше такви луѓе чија активност постојано се испитуваше. На тоа соодветствува стихот: *Ти секогo го сметаш за слеп а учените за лекомислени*. Зашто Назим-бег учените ги сметаше за слепи. Каква заблуда! Кајмакамот било со помош на Назим-бег, било со помош однадвор, формираше едно тајно друштво. Многу трчеше по организацијата Единство и напредок. Се измори, но не успеа да постигне резултат. Штом се зголеми моќта на организацијата, почнаа да летат полициски извештаи кон Истанбул. Многу офицери беа ставени под истрага. Се апсеше. Начинот на дејствување и однесување на офицерите, на народот, а посебно на војниците ги вознемири приврзаниците на деспотизмот. На тој начин се дозна за постоењето на организацијата во Румелија. Најпосле, состојбата се откри.

Тоа беше времето кога целиот северен Арнаутлук даде беса за дејствување во согласност со дејствувањето на организацијата. Во Битола започна да се објавува весникот на организација под името *Блескава вистина* и тајно беше испраќан насекаде.

АКЦИЈАТА НА НИЈАЗИ-БЕГ

Нијази-бег беше еден од моите другари од клас, кој во 1312 година¹²⁷ на военото училиште се здоби со чин пешадиски поручник од втора класа. Тој се одликуваше со совест, цврста вера и љубов кон татковината. Тој ја откри бедотијата на лошто раководење во Грчката војна. Ја обиколуваше Македонија гонејќи ги бугарските комити. Одлично ја увиде катастрофата на народот и причините за тоа и оцени дека таквите состојби се штетни. Неговата мисла:

¹²⁷ 13 март 1896–12 март 1897 година.

Зошто ние да не работиме за ваква слобода, јас ќе работам, стана најсвета работа. Всушност, во тоа време Нијази-бег беше член на организацијата и ги соопштуваше своите идеи на организацијата. Тие беа одобрувани. Тој самиот од порано ги организираше своите приврзаници. Излезе во планина. Со еден проглас на власта и ги објасни своите вистински цели, а на султанскиот двор му испрати бројни писма. Последователно на неговата акција, во планина излегоа генералштабскиот кајмакам Салахуди-бег, кој беше во штабот на Измирската дивизија, а потоа добивајќи повсок чин, отиде во Битола, како и генералштабските мајори Хасан-бег и Енвер-бег, кои речиси истовремено земајќи ги пушките маузер од депоата на резервистите, ги поделија на четите што ги формираа. Овие личности за организацијата претставуваа голема сила. Тие ја известуваа организацијата за своите активности. Во согласност со Статутот на организацијата, се донесе одлука за формирање револуционерно собрание составено од пет лица чии имиња останаа непознати. Силата на организацијата беше во Втората, Третата и Четвртата армија.

Втората и третата армија беа целосно придобиеени и овие две армии беа доволни за спротивставување во било каков случај. Сепак, за секој случај, беа формирани народни полкови. Организацијата направи план за нивно дејствување. Тоа беше еден толку детален план, што за извојување на слободата со постоечката сила ќе се одеше и на Истанбул. Во Хазиран 1324 година¹²⁸, организацијата во секоја каза имаше по една чета. Овие чети беа составени од офицери, службеници, од обични и видни луѓе, од учители, односно од сите класи и од секаков вид луѓе. Организацијата започна со активна дејност. Работата се распламти.

Во Битола се создаде една сосема поразлична атмосфера. Беше доведен Шемси-паша и беше издадена наредба со еден или со два баталјони веднаш да се тргне против Нијази-бег, а организацијата да се растури. Во наредбата доставена до Шемси-паша, како дополнување стоеше и следново ветување: *За*

¹²⁸ 14 јуни–13 јули 1908 година.

веднаш да се заврши оваа работа на оние офицери за кои ќе се утврди дека добро и на високо ниво си ја завршиле својата работа, им следува унапредување, а исто така беше дозволена и една широка рамка за зулумите што ќе бидат направени.

Кога Шемси-паша пристигна во Битола, од организацијата му беше соопштено да се врати назад. Шемси-паша даде до знаење дека ќе ги исполни своите наредби. Согласно одлуката на организацијата тој беше убиен во телеграфската станица. Неговото ликвидирање го уплаши султанскиот двор.

Главниот командант на Солун, пешадискиот кајмакам Назим-бег, кој беше главен на тајните агенти, од страна на еден од пожртвуваните патриоти беше ранет во ногата. Спасувајќи се, тој успеа да избега во Истанбул.

На дворот беше формиран еден совет на министри. Со цел да се смири работата, беше одлучено итно да бидат активирани Измирската дивизија, бригадата од Јозгат и полкот од Караман и да бидат испратени во Румелија.

Сметајќи го за штетно држењето на војската која се наоѓаше во Румелија, тие итно ја повлекоа од Румелија, вршејќи замена. Божем тоа ќе ја намалеше силата на револуцијата. Но, војниците кои беа распуштени, состојбата на Румелија ја пренесоа во Анадолија.

Накратко содржината на наредбата се состоеше од следново: *Со цел да се обезбеди мирот во Румелија каде е зголемен бројот на бугарските разбојници, итно да се собере царската војска и да се испрати во Румелија.* Ден-два подоцна пристигна едно друго известување, кое претставуваше објаснување до војниците: *Бидејќи од страна на Бугарите преку бугарската граница е раширена една количина на штетни документи и на тој начин се труе мислењето на офицерите и царската војска, потребно е царската војска да не се приклучува кон нив.* Потоа пристигна уште една наредба: *За да не им се приклучат истомисленици, итно да се извести за акциите на Нијази-бег и за начинот на кој излегол во планините, како и за активностите на другите офицери: Енвер-бег, Салахудин-бег и Хасан-бег.* Со овие наредби беше обелоденета моменталната состојба на идејата во Румелија. Од друга страна, многу офицери,

кои беа членови на организацијата, службено преминуваа во Анадолија и раскажувајќи таму за ситуацијата, ја распламтуваа истата идеја. Се подготвуваше план за начинот на дејствување на баталјоните што требаше да преминат во Измир.

Што се однесува до офицерите на баталјоните кои влегуваа во состав на Измирската дивизија, најголем дел од нив беше составен од офицери, кои добивајќи унапредување, дојдоа од Румелија. Бидејќи беа добро образовани и поседуваа знаење, ги очекуваа со раширени раце. Но, со оглед на тоа што петнаесет месеци порано членот на Парискиот оддел, Назим-бег, ги обиколуваше облечен во дервишка облека и бидејќи многу работа беше завршено со напорите на мајорот Тахир-бег, султанскиот двор не можеше да очекува резултат од баталјоните што требаше да бидат префрлени. Најпосле баталјоните тргнаа.

На баталјоните што поминуваа на секоја станица им се даваа упатства од организацијата. Што се однесува до Измир, беа издадени категорични наредби. Кога ќе пристигнат во Солун, преземајќи ја целосно работата, тие беа подготвени за наредбите на организацијата. Ккомандант на подвижната дивизија беше Осман-паша. Кога од Битола беше издадена наредба на анадолските баталјони (беа два баталјони) за акција против организацијата, која беше излезна во планините, сета војска му објави на Осман-паша дека нема да тргне во акција и дека и тие припаѓаат кон тоа единство.

Организацијата постојано добиваше информации од телеграфската станица во Битола за кореспонденцијата што се водеше меѓу Осман-паша и султанскиот двор. Во тоа време четите на Нијази-бег, Енвер-бег, Салахуди-бег и Хасан-бег, го формираа народниот баталјон. Да го додадеме и следново: анализирајќи ја состојбата, во последните три години се настојуваше во организацијата да се вклучат и офицерите и командантите на баталјоните што се наоѓаа на територијата на Трите вилаети¹²⁹. На офицерите кои немаа сознанија за

¹²⁹ Солунскиот, Битолскиот и Косовскиот вилает.

организацијата тајно, со писма без потпис, им се објаснуваше проблемот. На тој начин сите команданти на Третата армија станаа членови на организацијата.

За да се објави уставот, организацијата до 23 јули без престан испраќаше телеграми до големиот везир. Бидејќи организацијата не можеше да дозволи неговото височество Осман-паша да остане во Битола, тој беше испратен од Битола во Ресен. Неговото движење се одвиваше на следниов начин.

Охридскиот народен баталјон кој броеше 1.200 лица и кој се наоѓаше под команда на колагата Ејуп-ефенди и Ресенскиот народен баталјон на колагата Нијази-бег, со бројност од 1.000 лица, дојдоа во Битола. Во определно време, блокирајќи ја резиденцијата на споменатиот паша и сечејќи ги телеграфските врски, без никакви пречки влегоа во конакот и затропаа на вратата од спалната соба на пашата. Неговото височество, целосно сфаќајќи ја целта на посетата и прифаќајќи го барањето што беше искажано, точно во седум часот, почитувајќи ја неговата желба, се качи на коњот и тргна во придружба на неговиот помошник, генералштабскиот мајор Емин-бег.

ПРЕПИС НА ПИСМОТО ШТО МУ БЕШЕ ДАДЕНО НА СПОМЕНАТИОТ

Va{ata voena sila so koja raspolagate, ja imate blagodarenie na lebot i na naporite {to gi pravi ovoj izma-en narod. Hrabrosta i doblesta so koi ve nadarila prirodата, ne vi se dadeni za da gi upotrebite protiv soptveniot narod, tuku za vodewe na armijata protiv neprijatelot, za pokoruvawe i pot-inuvawe na onie {to }e krenat raka protiv tatkovinata, za smenuvaweto na dene{nata апсолутисти-ка vlast so edna zakonska i pravedna vlast, povtorno pod dene{niot vladetel. Narodot po nikoja cena ne se soglasuva da ve izgubi vas, zatoa {to po vra}aweto na slobodata na narodot, patriotskite i dragoceni li-nosti, kako {to ste i vie, }e bidat na ~elo na voenite sili. No, poradi sega{nata situacija, potrebno e va{eto viso-estvo da

ne se nao|a na taa pozicija i da ne ja izvr{uva taa slu`ba. Zatoa na{ata sveta organizacija ja ima taa smelost da ve zamoli privremeno da bidete na{ drag gostin i se nadeva deka va{eto viso-estvo nema da go primi ova kako poni`uvawe. Bidej}i se podgotveni site uslovi za va{eto spokojstvo i e opredeleno mestoto za va{iot prestop, se molite da pristapite kon 800-te revolucioneri koi dojdoo vo va{ata rezidencija so cel da se priklu-ite kon 1.300-te du{i koi ~ekaat nadvor od gradot. Narodot smeta{e za potrebno na gorenavedeniot na~in da gi dostavi do va{ata vozvi{ena li~nost merkite {to gi prezede ovaa no}. Kako {to e opkolen va{iot konak, taka se opkoleni Naki-pa{a, koj se nao|a vo novata oblasna komanda, kako i komandantot na Bitola i nekoi drugi lica vo koi se nema{e doverba. Komandantite, oficerite i vojnците od voenata sila koja se nao|a vo gradot, polo`ija zakletva pred Boga deka }e go `rtvuvaat svojot `ivot za na{ata sveta cel. Tri iljadi lu|e se spremni da trgnat na zapoved na organizacijata. Na{iot uspeh e celosen. Vo ovoj moment ne postoi nitu eden ~ovek {to }e se pokori na va{ata zapoved. Isto taka, prese~eni se `icite na telegrafot vo va{iot konak i uni{teni se site sredstva za vrska. Na organizacijata }e ~ bide `al ako vam vi se nanese i najmala povreda i za toa samata }e se smeta za odgovorna. Me|utoa, nema da ostavime prostor ovde da bidat sproveduvani {irokrite ovlastuvawa {to sarajot Jildiz ~ gi dal na va{ata vozvi{ena li~nost (iako va{ata sovest nema da se pomiri so toa), nitu pak }e dozvolime da se povtori `alniot nastan od Erzurum. Poradi toa, zadol`itelno e celosno i neodlo`no ispolnuvawe i sproveduvawe na donesenata odluka. Se nadevame deka va{ata sovest nema da ja prifati upotrebata na nekolcite orudia koi se nao|aat vo va{ata rezidencija protiv narodot, protiv narodnite

*patrioti, protiv ovoj kutar i nesređen narod koj veže 30 godini
 `ivee vo pla~, protiv revolucionerite koi go `rtvuvaat svojot
 `ivot i veže zedoa oru`je v raka za slobodata na svojot narod.
 Ve molime, zaedno so va{ite slugi, koi se obu~eni da go
 `rtvuvaat svojot `ivot za vas, da povelete vo va{eto opredeleno
 mesto za prestopj.*

Sreda, 22 juli 1908 godina.

Неговото височество Осман-паша беше одведен во Ресен и таму како гостин остана околу 15-20 дена.

Членовите на тајната дружина што ја формираше централниот командант на Солун, Назим-бег, а во чиј состав влегуваа коњаничкиот капетан Али и пешадискиот капетан Ибрахим, како и нивните следбеници Селами и Невруз, во согласност со одлуката на организацијата, беа стрелани на плоштадот К`шла. Тој чин им ја покажа на тајната полиција и на јавноста силата и моќта на организацијата. Се исплаши и Истанбул. Првата слобода беше објавена од страна на топциите во Битола. На сите страни се лепеа прогласи.

Првин своите чети ги повлекоа бугарските, влашките и српските разбојници. Бидејќи грчките разбојници сè уште сериозно дејствуваа, од страна на организацијата беше испратен проглас за потребата од прекинување на акциите и за поправање на идеите.

Во исто време до султнскиот двор беше испратена телеграма, чиј препис се наоѓа подолу.

До возвишениот султански двор

Понизно се моли со издавањето на ираде за примена на уставот, кој со возвишена наредба милозливо им беше подарен на поданиците, да се заштитат од повреда нашата покорност и верност. Доколку до недела не се издаде возвишен султански ферман за отворање на парламентот, јасно е дека ќе настане состојба спротивна на волјата на неговата возвишеност султанот. Во врска со тоа

изјавуваме дека државните чиновници, воените команданти, началници и офицери, заедно со сета царска војска, како и сите мали и големи народи, без разлика на верата и етничката припадност, се обединети во заеднички сојуз и договор пред единствениот Бог.

Среда, 22 јули/четврток, 23 јули 1908 година.

На 11 јули 1324 година¹³⁰ беше прогласен уставот. Стрaшните ропски пранги беа скршени. Овој успех, кој е редок пример во историјата на светот, оваа благосостојба која се постигна со единството и напорите на нашата нација и на нашата армија, без притоа да се пролее ниту една капка крв, е божја награда за маките што ги претрпе нацијата. Ние сме покорни на оваа огромна милост. Нека возвишениот Бог ги благослови сите наши работи. Амин.

Во Истанбул, 1 ејлул 1324 година¹³¹.

Шемсудин

Крај

¹³⁰ 24 јули 1908 година.

¹³¹ 14 септември 1908 година.